

MW

MIT O ZMAGI LEVICE

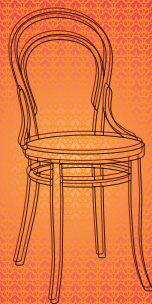
Mediji in politika med volitvami 2000 v Sloveniji

LDS390346

2000

VOLITVE DVATISOČ

PREMIER REPUBLIKE SLOVENIJE

J. Blunčič

LDS390346

2000

LJUBLJANA
15. OKTOBER 2000

...GRE NAPREJ

BREDA LUTHAR
TONČI A. KUZMANIČ
SREČO DRAGOŠ
MITJA VELIKONJA
SANDRA B. HRVATIN
LENART J. KUČIČ

DOSLEJ IZŠLO V ZBIRKI MEDIAWATCH

MARJETA DOUPONA HORVAT,
JEF VERSCHUEREN, IGOR Ž. ŽAGAR
Retorika begunske politike v Sloveniji

BREDA LUTHAR
Politika teletabloidov

DARREN PURCELL
Slovenska država na internetu

TONČI A. KUZMANIĆ
Bitja s pol strešice

KARMEN ERJAVEC, SANDRA B. HRVATIN,
BARBARA KELBL
Mi o Romih

MATEVŽ KRIVIC, SIMONA ZATLER
Svoboda tiska in pravice posameznika

MIROVNI INŠTITUT
METELKOVA 6
SI-1000 LJUBLJANA
E: INFO@MIROVNI-INSTITUT.SI
WWW.MIROVNI-INSTITUT.SI

izdajatelj: MIROVNI INŠTITUT
zbirka: MEDIAWATCH
urednik: BRANKICA PETKOVIĆ

MIT O ZMAGI LEVICE
Mediji in politika med volitvami 2000 v Sloveniji
avtorji: BREDA LUTHAR, TONČI A. KUZMANIČ,
SREČO DRAGOŠ, MITJA VELIKONJA,
SANDRA B. HRVATIN, LENART J. KUČIČ
lektor: JAKA ŽURAJ
design: ID STUDIO
tipografija: GOUDY & GOUDY SANS, ITC
organizacija tiska: BOŽNAR & PARTNER
© 2001 MIROVNI INŠTITUT

Izid knjige je omogočil Open Society Institute.

*Zahvala podjetju CHS d.o.o.
za brezplačno uporabo računalnika Compaq Armada.*

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
342(497.4)“2000”
32.019.51:659.3(497.4)
659.3(497.4):324

MIT o zmagi leveice : mediji in politika med volitvami 2000 v Sloveniji / Breda Luthar ... [et al.]. - Ljubljana : Mirovni inštitut, 2001. - (Edicija Mediawatch)
Vsebuje tudi angl. prevod, tiskan v obratni smeri: The victory of imaginary left : the relationship of the media and politics in the 2000 parliamentary elections in Slovenia / [translation Olga Vuković]

ISBN 961-6403-01-X

1. Luthar, Breda 2. The victory of imaginary left
111405056

MIT O ZMAGI LEVICE

Mediji in politika med volitvami 2000 v Sloveniji

BREDA LUTHAR, *Fakulteta za družbene vede,*
Oddelek za komunikologijo, Ljubljana (www.fdv.uni-lj.si)

TONČI A. KUZMANIČ, *Mirovni inštitut, Ljubljana*
(www.mirovni-institut.si)

SREČO DRAGOŠ, *Visoka šola za socialno delo, Ljubljana*
(www.vssd.uni-lj.si)

MITJA VELIKONJA, *Fakulteta za družbene vede,*
Oddelek za kulturologijo, Ljubljana (www.fdv.uni-lj.si)

SANDRA B. HRVATIN, *Fakulteta za družbene vede,*
Oddelek za komunikologijo, Ljubljana (www.fdv.uni-lj.si)

LENART J. KUČIČ, *svobodni novinar*
(lenart.kucic@guest.arnes.si)

VSEBINA

POVZETEK 7

Breda Luthar

OSLEPLJENI IN OHROMLJENI OD NEVTRALNOSTI 12

TRI TEORIJE O MEDIJSKI ZAROTI 12

DEJAVNIKI MEDIJSKE HEGEMONIJE 15

VOLILNE TEME: OD AVNOJ-A DO PRORAČUNSKE
LUKNJE 17

TISTO, ČESAR NI BILO 18

FETIŠIZACIJA OBJEKTIVNOSTI 20

LITERATURA 23

Tonči Kuzmanić

EKSTREMNOST CENTRA 26

POLITIKA IN EKSTREMNO 28

CENTER KOT REFERENCA IN ROJSTNO MESTO
EKSTREMNOV 30

»POSEBNA POT« (SONDERWEG) - IDEOLOGEM
POSEBNOSTI 31

POSTPOLITIČNO: DESNA LEVICA
IN LEVA DESNICA 34

VOLITVE 2000 KOT »ZASUK V LEVO« OZ.
»ZMAGA LEVICE« 40

POSTPOLITIČNI DRNOVŠEK KOT PERSONALIZA-
CIJA MAINSTREAMA ALI JANŠIST 41

JANŠIZEM IN POSTPOLITIČNO
NEOSLOVENSTVO 45

»ZMAGA« NEOSLOVENSTVA NAD
NACIONALIZMOM 46

LITERATURA 48

Srečo Dragoš

VERA IN VOLITVE 54

KONTEKST: KULTURNI BOJ IN KLERIKALIZEM 55

ANALIZA PROBLEMSKIH PODROČIJ 58

1. KURATSKA SLUŽBA - BREZ JAVNE ALI
POLITIČNE RAZPRAVE 59

2. ŠOLSTVO - BREZ ZAOSTROVANJA
O VPRAŠANJU VERSKIH VSEBIN V ŠOLAH 60

3. MEDIJI: NAJRADIKALNEJŠE OČITKE O ME-
DIJSKI BLOKADI IZREKAJO CERKVENI IN VLAD-
NI PREDSTAVNIKI 63

4. VERA IN POLITIKA: ŠKOFOVSKO IZJAVO O
VOLILNI DOLŽNOSTI POHVALIJO VSE POLITIČNE
STRANKE, ČEPRAV VOLITVE, KI SO IZRAZ DR-
ŽAVLJANSKE ALI VERSKE DOLŽNOSTI, NISO
SVOBODNE 69

SKLEP: KLERIKALISTIČNE SKUŠNJAVE
Z ELEMENTI KULTURNEGA BOJA 73

LITERATURA 75

Mitja Velikonja

OMLEDNI NAGOVORI S PREDVOLILNIH PLAKATOV 78

PREVLADUJEJO ZNAČILNOSTI PROPAGANDE V
POLITIČNO MIRNIH OBDOBJIH 79

»UMIRJENOST« PROPAGANDNIH VSEBIN IN
SLOGANOV 79

PODOBNOST MOTIVOV 81

POMANJKANJE PREPOZNAVNIH POLITIČNIH
SIMBOLOV 84

PERSONALIZIRANJE STRANK 85

RAZCEPLJENOSTI POLITIČNEGA PROSTORA NI
VIDETI V PROPAGANDNIH VSEBINAH 87

LITERATURA 90

Sandra B. Hrvatin, Lenart J. Kučić

VOLILNA KAMPANJA 2000 NA INTERNETU 92

OBLIKA NAD VSEBINO 94

»KAKO BI GLASOVALE PLAVOLASKE«? 100

GLASOVANJE NA SPLETU! SDS BI VOLILA ZLSD 101

IGRICA LDS 101

KLEPET S PREDSEDNIKOM 103

SKLEP: VOLITVE 2000 - E-VOLITVE? 105

LITERATURA 107

POVZETEK

V tej sedmi knjigi zbirke Media Watch objavljamo pet esejev o volilni kampanji za parlamentarne volitve v Sloveniji leta 2000. Avtorji esejev analizirajo teme, o katerih smo menili, da odsevajo vlogo in pomen medijev v tej volilni kampanji in posledično tudi pri ustvarjanju političnih in družbenih razmer po volitvah.

BREDA LUTHAR ugotavlja v eseju *Ohromljeni in oslepljeni od nevtralnosti*, da se večina obravnava žurnalističnega pokrivanja volitev ukvarja z odstopanji novinarjev od profesionalnih novinarskih standardov, predvsem od standarda objektivnega obravnavanja posameznih kandidatov ali političnih strank. Sami profesionalni standardi niso postavljeni pod vprašaj. Fetišizacija objektivnosti je še vedno osrednja značilnost novinarske samopodobe. Dokazuje, da ravno profesionalna mitologija o novinarski objektivnosti vpliva na »pristranost« volitev in na odvisnost medijev od politične konstrukcije »problemov«. To je mogoče ravno zaradi predpostavke, ki je v osnovi mita o objektivnosti in se glasi, da je mogoče zgodbe pripovedovati nepristransko, nevtralno, torej iz nikogaršnjega stališča, tako, da resnico iščemo nekje med dvema (tremi, petimi) nasprotujočimi si izjavami.

Ker je bilo tokrat za politiko bolj pomembno nadzorovati, o čem ljudje mislijo, kakor pa vplivati na to, kako mislijo, je Breda Luthar analizirala predvolilna soočenja na slovenski nacionalni televiziji in *Pop TV* zgolj glede na obravnavane teme in je pustila ob strani druge vidike pomena (ikonografijo, retorične pogoje...). V eseju poskuša pokazati, da je bila novinarska tematizacija realnosti skorajda popolnoma odvisna od politične konstrukcije »problemov« iz »zadev«. Ne gre samo za vprašanja, kaj so osrednji družbeni problemi in kdo jih je definiral, ampak tudi za prevzemanje jezika in konceptov, znotraj katerih so bile zadeve obravnavane.

TONČI A. KUZMANIĆ ugotavlja v prispevku *Ekstremnost centra*, da je načrtovana analiza političnih ekstremov v volilni kampanji 2000 postala bistveno bolj zahtevna, ker se je ekstremnost premaknila ali prikrila in ni več neposredno dostopna. Avtor je analiziral nekatere manj vidne toda bolj zakoreninjene ekstremnosti, ki utegnejo biti usodne za prihodnost demokracije na Slovenskem. Ker ni nič več tako, kakor je včasih bilo, so tudi nacionalizem,

šovinizem, kulturni rasizem (ta je ključen za razumevanje razmer v Sloveniji) in tudi ekstremizmi postali drugačni, kakor so bili včeraj. »Adaptirali« so se, »modernizirali«, kar »postmodernizirali« in/ali »postpolitizirali«.

Avtor ugotavlja, da se ves korpus slovenske politike nenehno premešča proti desni in je sedaj bistveno bolj desno, kakor je bil kdaj v zadnjih desetih letih. Desnica, o kateri govori, ni več tradicionalno politična in je ne gre iskati zgolj med privrženci Bajuka in Janše. Je bolj postmoderna, vzvišena in arogantna, predvsem pa antipolitična. Iskati jo je treba predvsem znotraj manageriziranih drnovškovcev, v pojavih, kakršna je mešanica rasističnega in postmodernega pri Jelinčiču, in v tako antipolitičnem pojavu, kakršen je vstop Stranke mladih v parlament.

Kuzmanić ugotavlja, da je to, kar se v Sloveniji ponavadi razume kot levo ali pa »zares levo« pravzaprav radikalno, fundamentalno, torej kleno in korenjaško. Trdi, da ne samo da fundamentalizem stopa na mesto levega, pač pa levega skorajda sploh ni. Vsako anticerkveno in antikatoliško stališče je tukaj že apriorno izenačeno z levico. Medijsko razumevanje t. i. volilnega »zasuka v levo« je pravzaprav neinterpretacija in radikalno vrednostno centristična ocena, ki ima predvsem nalogo zastraševanja. To ni nikakršna »objektivna ocena dogodkov«, ampak antipolitična drža, trdi Kuzmanić.

V tem okolju ne boste našli zvrsti običajne interpretacije, ki bi bobu rekla bob in izrekla radikalno preprosto stvar: tako kakor Albanci, Srbi in Poljaki tudi Slovenci na dani stopnji nerazvitosti demokracije nimajo (več) nikakršne druge religije razen slovenstva samega.

Če hočemo zares misliti to, kar se dogaja v postsocialistični Sloveniji, še posebno to, kar se je zgodilo na volitvah 2000, potem je treba reči, da je ravno na teh volitvah v *Sonderweg* neokonservativnem neoslovenstvu ujetih nerazlikah (ne pa v razlikah!) in nerazlikovanjih zmagala drnovškov(sk)a pot. Prišli smo v situacijo, v kateri utegne biti janšizem udejanjen na »mehak« (Drnovškov) način, kar pomeni vse prej kot to, da janšizem ne utegne zmagati.

Kuzmanić ugotavlja, da »pravi« problem, s katerim imamo opraviti, ni tisti, ki je doma na levici, ali tisti, ki je doma na desnici. Volitve 2000 je treba obravnavati kot nekakšen »obračun z nacionalizmom«, toda to ni bilo storjeno s pozicij »uhajanja« nacionalizmu kot takemu in tudi ne s pozicij iskanja »drugih« (denimo političnih) iztočnic razvoja. Nacionalizem je premagan, vendar s pozicij in v imenu

novega nacionalizma, v imenu postpolitičnega neoslovensstva, ki ga reprezentira eldesovski postpolitični *mainstream*.

SREČO DRAGOŠ analizira v prispevku *Vera in volitve* navzočnost Rimskokatoliške cerkve v osrednjih slovenskih medijih v času kampanje za parlamentarne volitve leta 2000. Pokazalo se je, da so bile medijsko zelo izražene (tako po zaslugi cerkvenih akterjev kot nekaterih političnih strank) naslednje teme: razmerje med vero in politiko, vprašanje verske oskrbe v vojski, vprašanje javnega šolstva in odnos Cerkve do tiskanih in elektronskih medijev. V sklepu tega prispevka avtor povzema opozorila o nadaljnji cerkveni strategiji, o ravnanju političnih strank in o politični kulturi pri nas. Prav na teh področjih je predvolilno obdobje kulminiralo trende, ki so z različno intenzivnostjo prisotni že od državne osamosvojitve pred desetimi leti. Tudi sicer sta v celotnem dvajsetem stoletju pomembno kreirala politično dinamiko slovenskega prostora kulturni boj in cerkveno odzivanje nanj (klerikalizem). V času volitev 2000 pa smo lahko opazili pri ravnanju posameznih političnih strank in v cerkveni strategiji pomembne premike v smeri prepletanja vere s politiko. Takšen trend – če se bo nadaljeval – bo imel negativne posledice tako za politično kulturo kot za krščansko vero na Slovenskem.

MITJA VELIKONJA obravnava v prispevku *Omladni nagovori z volilnih plakatov* vizualno govornico predvolilnih plakatov – še vedno pomembnih medijev politične propagande – za zadnje parlamentarne volitve v Sloveniji: njihovo motiviko, kompozicijo, slogane in simboliko. Zanimata ga tako njihova estetska razsežnost kot tudi politično-propagandistična sporočilnost. Kot temeljne značilnosti obravnavanih predvolilnih plakatov prepoznava »umirjenost«¹ propagandnih vsebin in sloganov (kar ustreza relativno mirni politični situaciji na Slovenskem), podobnost motivov (in njihovo precejšnjo neizrazitost), pomanjkanje prepoznavnih političnih simbolov (le redki so stari več kot deset let) in prevlado portretov strankarskih veljakov na njih (torej pojav »personaliziranja«² strank). Sklepne ugotovitve so tri: prvič, da je bilo med plakati političnih strank precej več podobnosti kot razlik – namesto, da bi poudarjali, profilirali razlike med njimi, jih brišejo; drugič, da so bili plakati tudi po videzu izredno monotoni, dolgočasni, neinovativni – torej medli; in tretjič, da je ostalo neizkoriščenih precej estetskih in propagandističnih možnosti (avtor nekate-

re med njimi tudi naniza), ki so sicer običajne pri oblikovanju političnih plakatov.

SANDRA B. HRVATIN in LENART J. KUČIČ poskušata v prispevku *Volilna kampanja 2000 na internetu* odgovoriti na vprašanje, ali je bila kampanja na internetu pomembni del predvolilne kampanje za državnozborske volitve 2000 v Sloveniji.

Ugotavljata, da je večina strankarskih spletnih strani v tej volilni kampanji ponujala samo propagandno gradivo, prirejeno za drug medij. Večina strank je spletne strani uporabila za samopredstavljanje, kot dopolnilo svoje vizitke in kot formalno nujnost. Očitno je bilo pomanjkanje vsakršne spletne strategije.

V analizah predvolilnih anket na spletnih straneh strank SLS+SKD in SDS avtorja ugotavljata, da so na njih aktivno sodelovali predvsem simpatizerji strank, da je očitno, da v Sloveniji še ni »spletnih volivcev« in da je imel v tej volilni kampanji internet zanemarljiv pomen celo za negativno propagando.

Avtorja analizirata tudi udeležbo predsednika LDS dr. Janeza Drnovška na strankini spletni klepetalnici med predvolilno kampanjo. Ugotavljata, da je šlo za skoraj neposredni dostop do predsednika, vendar pa je velik del razprave potekal mimo politika oz. volivci za predsednika niso imeli vprašanj.

Hrvatina in Kučič sklejata, da je spletni del volilne 2000 v Sloveniji verjetno le evolucijski korak do stopnje, ko bo to glavni kanal za sporočanje večine podatkov in ko se bodo vsebine sporočil prilagodile novemu mediju.

Breda Luthar

OSLEPLJENI IN OHROMLJENI OD NEVTRALNOSTI

Esej je nastal na podlagi opazovanja televizijskih predvolilnih debat na *Televiziji Slovenija* in *Pop TV* septembra in oktobra 2000, v času kampanje za parlamentarne volitve v Sloveniji. Ni kritika problematičnih odstopanj novinarjev od kanoniziranih profesionalnih standardov, temveč **problematizacija samih žurnalističnih standardov in profesionalne mitologije**. Zlasti me v tem tekstu zanima vsenavzoči **novinarski standard objektivnosti**. Mit o objektivnem novinarstvu implicitno pravi, da je mogoče zgodbe pripovedovati z nikogaršnjega (torej nevtralnega) stališča. Ta bizarna empiricistična poenostavitev družbenega in simbolnega prostora v resnici pomeni, da je resnico mogoče najti le nekje vmes med dvema subjektivnima izjavama (ali tremi, petimi šestimi konfliktnimi stranmi).

Tokrat bomo pustili ob strani celo vrsto diskurzivnih vidikov, ki so določali pomen predvolilne televizijske debate – od ikonografije do retoričnih pogojev –, in govorili o temah, o katerih je tam tekla beseda. Razlikovanje med vprašanjem, **kako mislimo o nečem**, in vprašanjem, **o čem sploh mislimo**, je tako ali tako neproduktivno za razmišljanje o vlogi medijev v predvolilni kampanji. Če gledamo samo s stališča zadev, o katerih se je tam govorilo, je bil **pomen tega predvolilnega žanra in diskurza rezultat tako mreže tem, ki so bile potlačene in izključene, kot tudi tem, o katerih so govorili**. Moč narediti problem iz »stvari« je bil eden najpomembnejših učinkov medijev na te volitve. Ravno žurnalistični ideal in mit o objektivnosti pa je omogočil politiki, da je skorajda v celoti **kolonizirala javno debato tako, da je iz »zadev« ustvarila »nacionalne probleme«**.

TRI TEORIJE O MEDIJSKI ZAROTI

Preden se lotim odgovarjanja na vprašanje, kako in zakaj žurnalistična objektivnost omogoča politiki kolonizacijo javnega prostora, se moram glede na svoj namen na začetku vprašati, kako se v slovenskem publicističnem diskurzu govori o odnosu med mediji in politiko? To je namreč bistveno vprašanje, saj ta govorica sooblikuje samopredstavo žurnalizma. Hkrati oblikuje predstavo politike o žurnalizmu in tako naravo interakcije med tema dvema »podsistemoma«. Vse raznovrstne publicistične konceptualizacije tega odnosa pri nas v zadnjem času bi lahko uvrstili

v vsaj tri različne »teorije zarote«: zarote kapitala, zarote starih elit in zarote ideološkega aparata države.

- **DOBRI FANTJE PROTI KAPITALU:** Prva oblika teorije zarote je *hard core* politično ekonomski pogled. Ta meni, da neodvisnost od kapitala in politike, od oblastnika in lastnika pomeni tudi neodvisne novinarje.
- **SLABI FANTJE PROTI SLOVENSKI POMLADI:** Politična inačica zgornjega pogleda. Kritizira domnevno politično neobjektivnost novinarjev in urednikov, ki kot del starega sistema in kontinuitete elit ostajajo na ključnih položajih. Opraviiti da imamo z »indoktrinacijo, ki je značilna za totalitarne sisteme«, kritiko vseh manjšinskih političnih mnenj in medijsko oligarhijo.
- **IDEOLOŠKI APARAT PROTI VSEM:** Zelo splošna teza, o samih medijih pove zelo malo, čeprav o njih dosti govori. Nanje na splošno gleda kot na ideološki aparat države ali pa »države kapitala«.

Gotovo je politično-ekonomski pogled na okoliščine žurnalistične produkcije ključen, toda v svoji zgornji izpeljavi kaže na veliko poenostavljanje. Ideologija je po tej tezi neposredni avtomatski učinek kapitalskega oziroma političnega interesa. Koncept ideološkega učinka se sicer sploh ne tematizira, vendar je ideologija implicitno razumljena kot popačena resnica. Po tej tezi so novinarji dobri fantje, ki jih tlači in jih ovira v iskanju resnice bodisi oblastnik bodisi lastnik. Hkrati pa se, vsaj v eni od verzij politično-ekonomske teorije vpliva množičnih medijev v Sloveniji, tako konstruira tudi posebni status novinarjev v družbi – status tistih, ki imajo dostop do resnice.

Druga, politična teza ideologijo prav tako razume kot popačeno resnico, razloge za izkrivljanje realnosti pa pripisuje političnim interesom – politični/strankarski opredeljenosti novinarjev in urednikov. To tezo zagovarjajo predstavniki desnice, ki o sebi govorijo kot o zastopnikih civilne družbe. Pristranskim medijem in dolgotrajni medijski kampanji proti Bajukovi vladi je treba po njihovem mnenju v glavnem pripisati krivdo za poraz desnice na volitvah. Tako desna kot leva inačica politično-ekonomske teorije govori o koncentraciji lastništva, ki učinkuje tako, da mediji služijo interesom svojih lastnikov (pri tem desna inačica poudarja vlogo »retencijskih elit«, ki da obvladujejo medije). Nekateri so govorili celo o nujnosti »revolucionarnega zavzetja« glavnih slovenskih medijev oz. so po-

goj za demokratizacijo javne govornice videli v »neodvisnih« medijih, ki jih nadzorujejo sami.

Prvi problem te teze je, da pomeni poskus **koloniziranja koncepta civilne družbe**. Sporoča namreč, da je civilna družba vedno samo njihova, vsi drugi glasovi so le artikulacija »vladajoče strukture«, »manjšinsko mnenje« pa je mnenje političnih strank, ki so izgubile volitve. Medijska marginalizacija in izključitev cele vrste drugih glasov iz javne sfere zagovornikov te teze ne zanima. Druga napaka tega pogleda je sam **koncept namere** in interesne pristranosti. Ta je **behavioristično razumljena kot zasebno mentalno stanje pisca, novinarja, ne pa kot učinek umeščenosti pisca novinarja znotraj institucionaliziranih diskurzivnih sistemov**. Zagovorniki teze »slabi fantje proti slovenski pomladi« zanemarjajo, da komunikacija teče v kontekstu odnosov, ki obstajajo neodvisno od vsakega posameznega interesa. Ideologija namreč ni samo v novinarjevi glavi, ampak v sistemih diskurza, znotraj katerega so novinarji (in vsi drugi, tudi zagovorniki teh tez) umeščeni.

Desnica, ki ima prav, ko pravi, da so »ji bili mediji pred in med volitvami nenaklonjeni« tega ne uvidi, zato si to nenaklonjenost napačno razlaga. Na drugi strani pa je odgovor novinarjev in političnih komentatorjev na ta očitek ponavadi naivno empiricističen. Novinarji namreč najpogosteje trdijo, da so mediji le neopredeljeno zapisovali, kaj se dogaja v realnosti. Po njihovem mnenju je bilo treba samo registrirati neštete politične napake desne vlade – dejstva torej – in zgodba se je pisala sama. Ali, točneje, **zgodbo so pisala dejstva**. Tako kakor pravi tradicionalno pojmovanje objektivnosti: najprej zbiramo dejstva, potem pa – in le potem – napišemo zgodbo oz. proizvedemo interpretacijo na podlagi dejstev. Tak pogled je problematičen, ker predpostavlja, da sta vedenje in interes popolnoma ločena, ne pa neločljivo povezana, **dejstva in zgodbe pa medsebojno konstitutivne**. To pomeni, da **tipi diskurza narekujejo obliko podatkov, ki jih iščemo**. Poglobljena analiza zato ne more spraševati o strankarski opredeljenosti novinarjev in »medijski oligarhiji« temveč mora: a) problematizirati novinarski **mit o subjektivitete izpraznjenem in nevtralnem registriranju dejstev** in b) ugotavljati, da v družbi, kjer mediji niso nekaj zunaj nje, **ampak predvsem tudi posebna artikulacija popularnih mitologij** (takih mitologij, kakršen je šovinizem ali rasizem, pa tudi takih, kakršen je anticerkveni sentiment), ni konsenza za njeno politiko. V tem konkretnem primeru imamo tako opraviti s fenome-

nom »desna politika napačno presodi nacionalni konsenz«, ne pa s fenomenom »medijska oligarhija proti manjšinskim političnim mnenjem«, saj so – kot rečeno – tudi mediji artikulacija popularnega konsenza. Tako kot vsi drugi tudi žurnalizem, ko gre za konsenzualne stvari, uporablja simbolno orodje, ki konstituira dominantno ideologijo.

»Ideološki aparat države proti vsem« je povzetek tretje teze, ki temelji na implicirani predpostavki, da ideologija ni le popačenje resnice ali avtomatski učinek kapitalske produkcije, temveč mreža podob, simbolov, praks in konceptov, ki delujejo na podlagi interpelacije. Žal zagovorniki te teze v Sloveniji medije najpogosteje obravnavajo kot **preprosto artikulacijo vladajoče ideologije**. Včasih je poenostavitev še večja in vladajočo ideologijo personalizira kar v vladajoči stranki. Problem s to tezo je, da ne daje prav nobenega namiga o konkretnem delovanju ideologije skozi medije in nobenega argumenta za svojo veljavnost. Prav nasprotno, takšna razlaga zgolj reproducira svojo moralno superiornost z dramatičnim retoričnim argumentom.

Mediji nastopajo kot neposredna artikulacija kapitalskih interesov ali interesov vladajoče ideologije – in tako dobijo podobno vlogo kakor v politično-ekonomski razlagi in desni teoriji zarote. Politično spada ta teza v kategorijo dramatičnega levo populističnega manihejskega boja »dobrega proti zlu«, kritike, ki »lovi somišljenike levo od levice«, kakor bi rekli politični komentatorji, v svojih sklepih pa je nenavadno podobna desnim tezam o vladavini starih elit in zaroti vladajoče stranke.

DEJAVNIKI MEDIJSKE HEGEMONIJE

Vse tri teze imajo v svojih izpeljavah implicitno ali eksplicitno dve predpostavki. Prvič, da je vir gospostva vedno mogoče personalizirati oz. locirati v konkretni politični ali ekonomski skupini. Ali, kot bi dejal Laclau, tako pojmovanje moči v javnem diskurzu o medijih se ne more otresti suverena. Ne more si predstavljati, da **moč lahko deluje brez subjekta**. Da sega v mreže vseh odnosov, praks, rutin in v najbolj vsakdanje govornice. Vsaj za prvi dve tezi velja, da ideologijo in moč razumeta samo v ožjem smislu, samo v njenih očitnih, državnopolitičnih manifestacijah. Tako zoženje pojmovanja političnega je samo po sebi ideološko dejanje.

Druga skupna predpostavka vseh treh tez o medijski zaroti pa pravi, da so kulturni produkti neposredna artikulacija sistema lastništva (kapitalskega gospostva) ali poli-

tičnega gospostva. Konkrétne analize pa te neposredne zveze nikoli ne morejo potrditi. O delovanju medijev ne moremo razmišljati samo kot o boju političnih interesov. **Analiza medijske hegemonije mora vključevati tudi zapleteno mrežo reprodukcije popularnih mitologij in cele vrste sedimentiranih institucionaliziranih diskurzivnih sistemov, novinarske avtopercepcije in profesionalne ideologije.** Na »globoko ideološko strukturo« slovenskega novinarstva ni dovolj gledati samo skozi **a) vpletene interese (politične in ekonomske)**, temveč je potrebno nanjo gledati kot na artikulacijo odnosa med vsaj še dvema vidikoma, vpletenima v žurnalistično produkcijo, in sicer med **b) popularno ideologijo/mitologijo**, in **c) novinarsko profesionalno samopredstavo in mitologijo** (katere del je tudi mit o objektivnosti).

Volilna soočenja na obeh televizijah (*TV Slovenija* in *Pop TV*) si bomo pogledali skozi zadnji vidik, t. j. na podlagi profesionalnega mita o objektivnosti. Podobno kot na druge značilnosti novinarske samopredstave, ki so prišle do izraza v predvolilnih soočenjih, bomo tudi ta mit obravnavali s stališča **fetišizacije objektivizma v novinarski samopredstavi**. Prav profesionalni mit o objektivnosti namreč omogoča, da politika in njene organizirane in bolj ali manj profesionalne ekipe za odnose z javnostmi za medije in namesto medijev iz »stvari« konstruirajo »nacionalne probleme«. Kot volivci nimamo dostopa do politične »realnosti«, zato je lahko naša percepcija politike in politikov utemeljena le na medijskih temah, javno življenje pa je učinek javnih transkriptov, tudi medijskega.

Tokrat predvolilna kampanja ni imela kakšnega posebno velikega učinka na volilne rezultate oz. ni bistveno vplivala na to, **kako so o »nacionalnih problemih« razmišljali volivci**, temveč so mediji vplivali predvsem na to, **o čem so volivci sploh lahko razmišljali**. Ali, rečeno drugače, mediji so določali, katere stvari so dobile družbeni pomen in status nacionalnih problemov. **Edini način, da nadzorujemo, kako ljudje mislijo, je ravno to, da nadzorujemo, o čem sploh mislijo.**¹

¹ Glej Entman, v Brian McNair, str. 50.

VOLILNE TEME: OD AVNOJ-A
DO PRORAČUNSKE LUKNJE

Šele zaradi žurnalistične tematizacije dobijo stvari interpretativni okvir in status »družbenega problema«, s katerim sploh lahko ustvarjamo smisel glede skupnosti, družbe in politike. Tako se je pred volitvami, med njimi in po njih glavni politični boj vedno v nemal okoli vprašanja, **kdo bo definiral, kaj so »pereči družbeni problemi«**, torej »... tematike, ki so trenutno bodisi pri nas zelo pereče, odmevne ali pa za vsakdanje življenje ljudi zelo pomembne«. (U. Lipušček v napovedi predvolilnih soočenj na TV SLO). **Ne gre samo za konstruiranje medijskih tem in »nacionalnih problemov« iz tem, temveč tudi za prevzemanje jezika, pojmov, pojmovnih verig in konceptualnega okvira, znotraj katerega tema postane družbena tema** (tipični primer so koncepti »pomladne stranke«, »slovenska pomlad«, »zavezani vrednotam slovenske pomladi«, »Sveti oče«). S tem pa so mediji v soočenjih prevzemali tudi konceptualni okvir razmišljanja o realnosti in določali »središčne točke« diskurza, ki privilegira ene poglede pred drugimi.

Moja prva teza je, da so politika in interesne skupine v medijih in z mediji že dolgo pred volitvami konstituirale »svoje zadeve« kot »skupne družbene probleme«. Žurnalistična tematizacija je bila podložna politični produkciji problemov. **Novinarji, zaslepljeni od mitologije objektivnosti, nevtralnosti in realizma, so zapisovali, kaj se dogaja v realnosti (tiskovne konference, strankarsko producirani psevdodogodki in škandali...) in iz psevdorealnosti oblikovali medijske teme, iz njih pa »nacionalne probleme«**. O teh »problemih« se zdi, kakor da so inherentno ali naravno del realnosti, ne pa ideoloških protokolov reprezentiranja realnosti. Z drugimi besedami, zdi se, kakor da drugačna medijska agenda sploh ni mogoča, saj je agenda posnetek dogajanja v realnosti.

Moja druga teza je, da so bile teme zato omejene na konsenzualne teme o vladni politiki in se **niso lotevale subpolitike, to je družbenih tem, ki spodbijajo konsenzualne vrednote »skupnosti«**.

O čem smo torej sploh lahko mislili med volitvami? V predvolilnih soočenjih so kandidate spraševali o proračunski luknji (zmanjšati jo je treba), deležu sredstev za znanost in tehnologijo (povečati ga je potrebno), vključitvi v Evropsko unijo (vključiti se je potrebno, vendar hkrati odločno zagovarjati svoje interese) ali vzpostavitvi odnosov z

Jugoslavijo (seveda, previdnost ni odveč) itd. **Obstajal je splošni konsenz glede »velikih nacionalnih problemov«.** Konflikt se je vnmal le okrog tega, komu pripisati krivdo oziroma zaslugo za posamezni problem. Ker so se vse politične opcije strinjale, da je potrebno zapolniti proračunski primanjkljaj, se je konflikt lahko vnmal okoli vprašanja, čigava finančna politika ga je povzročila. Vse politične stranke (z izjemo cirkuških strank, npr. SNS) so se strinjale o neizbežnosti vključevanja v Evropsko unijo. Spori so se lahko vnmali le okoli prisvajanja krivde ali zaslug za rezultate procesa prilagajanja Evropski uniji. Medijsko definirani »problemi« (od proračunske luknje, zunanjega dolga, volilnega sistema do plač sodnikov ali stavke zdravnikov) so igrali vlogo standardov, po katerih smo lahko presojali politične opcije ali vsaj videz kompetence kandidatov za reševanje tako definiranih »nacionalnih problemov«. Zadeve, ki so postale »družbeni problemi« so med volilno kampanjo postale **kriterij, po katerem si sploh lahko ustvarjamo mnenje (ali, bolje, vtis) o političnih kandidatih.**

V predvolilnih soočenjih, tako kot tudi sicer, so novinarji reproducirali politično agendo in tako rekoč v celoti spraševali po tematiki »... ki je in še vznemirja slovenske politike« (uvod v volilno soočenje *TV SLO*, 4.10). Tudi če je bila stvar poimenovana in konstituirana kot »družbeni problem« dolgo pred volitvami (npr. večinski volilni sistem), je s tem postala sestavni del javnega življenja. Tak »problem«, ki sicer spreminja svoj položaj na hierarhiji medijskih tem, postane marginalen, vendar ga je mogoče vedno znova pritegniti na dan in konstituirati kot vrhovni predvolilni kriterij. **Volivci gledalci so bili torej obsojeni, da politike presojajo po standardih, ki so jih politiki postavili sami zase.** Politika si je poimenovala in definirala politične probleme in postavila kriterije, o čem je sploh legitimno razpravljati v javnem diskurzu.

TISTO, ČESAR NI BILO

Zlasti je pomembno poudariti, da o odnosu med mediji in politiko v predvolilni kampanji in o naravi javnega diskurza nasploh ne moremo govoriti le na podlagi tega, o čemer se je razpravljalo in do katerih tem so politiki zavzemali stališče. **Pomen soočenj je rezultat mreže tem, ki so bile potlačene in izključene, in tem, o katerih so tam govorili.** O medijih in njihovi vlogi v volitvah moramo torej soditi po tem, kar ni bilo izbrano kot problem, kar je

bilo diskurzivno potlačeno in ni moglo postati standard presojanja politik, ne pa le na podlagi problemov, o katerih je tekla razprava.

V našem primeru so bile to družbene teme, ki zadevajo sub-politiko in testiranje veljavnih dominantnih družbenih norm. Gre za teme, ki jih uvrščamo med tako imenovane »slovnice oblik življenja« ali, z drugimi besedami, teme, ki zadevajo konflikt o »sredstvih identitetnega obstoja«: kulturne preference, odnos do tujcev »južnjakov« in prebežnikov, do vseh drugih »neavtentičnih« manjšin, do žensk, homoseksualcev in drugih marginaliziranih, od normativnega središča odmaknjenih skupin.

Visokomoderni konflikti nastajajo o oblikah življenja kot **udejanjenega svetovnega nazora.** V tem smislu je npr. odrekovanje gradbenega dovoljenja za gradnjo džamije v Ljubljani prvovrsten politični problem. Te družbene teme niso bile del predvolilne politične agende, čeprav se novi politični konflikti v družbah, kjer se neenakosti gibljejo onstran eksistenčnega minimuma, vnamajo predvsem na področju t. i. boja za definicije in **zadevajo vprašanja, kdo bo poimenoval in definiral politične probleme, in kakšna vrsta zadev bo sploh imela legitimno mesto v javni agendi družbenih problemov.** Hkrati pa prav izključevanje družbenega problema iz javnega diskurza konstituira družbeni problem kot politični problem.

Na obeh televizijah (*TV Slovenija* in *Pop TV*) so o **»družbenih temah«, ki problematizirajo predpostavljene skupnostni konsenz,** govorili v dveh predvolilnih soočenjih. Na *Televiziji Slovenija* je vprašanje o »statusu homoseksualne populacije v Sloveniji« postavila gledalka po internetu in je tako slučajno zašlo na dnevni red soočenja (soočenje dne 28.9). Na *Pop TV* je bilo tem temam posvečeno eno predvolilno soočenje, ki je razkrilo, kje se danes zares bije prikriti in potlačeni boj v družbi. Moški novinar v novinarskem paru, željan državotvornih tem, je predvolilno oddajo o »avtentičnih« (sic!!!) manjšinah, ženskah in gayih končal z obljubo: »Dragi gospodje (sic!!!), jutri bomo spet politični!« Ne teden dni prej, ne teden dni potem nobena oddaja ni bila bolj politična, čeprav so bile gotovo bolj politikantske.²

Novinarsko razumevanje političnega je bilo torej ome-

² Laclau na primer meni, da širši koncept politike »razume kot politične vse vrste odločanja, ki zadevajo debate ali konflikte, kjer se spopadajo nasprotujoči si interesi ali vrednote«. Trenutek antagonizmov, ko postane popolnoma očitna nerešljiva narava alternativ in njihovih rešitev preko odosov moči, konstituira polje »političnega«. Družbeno pa predstavljajo sedimentirane oblike »objektivitete«. Meja med tem, kaj je družbeno in kaj politično, se stalno premika.

jeno na procese odločanja znotraj vladne sfere države in glede teh tem sta vladala skorajda popoln konsenz in klientelistična zlepljenost politike in žurnalizma. Tako razumevanje političnega je utemeljeno v predpostavki, da obstaja neproblematičen nacionalni subjekt, da vsi »mi« pripadamo isti »kulturi«, istemu vrednostnemu sistemu, da imamo v osnovi vsi iste interese v družbi in enak delež moči, ki se po volitvah institucionalizira v parlamentu.

Profesionalna norma in mitologija objektivnosti v praksi nasploh pomenita, da so novinarji »nevtralni« kadar nastane politično strankarski konflikt, v katerem je jasno mogoče locirati »suverena«, kadar pa gre za domnevno konsenzualne stvari, žurnalizem reproducira diskurz dominantne ideologije. Če šovinizem ali rasizem kot legitimen javni diskurz in del kompleksne kolektivne volje nista nikjer spodbijana, novinarji ta diskurz brez zadržkov uporabljajo, ko pišejo na primer o prebežnikih v Slovenijo. V njihovih predstavah smo tako ali tako vsi del iste družbe, pripadamo isti kulturi in imamo enak pogled na dogodke. Predvolilni medijski izbor tem je tako prispeval k **reprodukciji normalnosti in ne realnosti**, kar je po mnenju Davida Chaneyja tudi v resnici glavna naloga novinarstva, novinarji pa so odigrali vlogo »glavnih akterjev v reprodukciji reda«.

FETIŠIZACIJA OBJEKTIVNOSTI

»Nacionalne probleme« je torej poimenovala in definirala politika, ki je tudi sicer določala, kakšna vrsta zadev ima sploh prostorček v predvolilni agendi družbenih problemov. Razumevanje »političnega« kot vladne sfere države in izključevanje »družbenega« iz javnega diskurza ter obenem strogo ločevanje med družbenim in političnim³ je mogoče prav zaradi novinarskega mita o profesionalni objektivnosti. Ta predpostavlja, da je **zgodbo mogoče povedati z nikogaršnjega stališča**. Čeprav novinarji vztrajno trdijo, da je njihov izbor medijskih tem rezultat presoje o tem, **kaj je pomembno oz. zanimivo in kaj ne** (torej domnevno nepristranskih profesionalnih standardov izbora) ne pa **kaj je narobe in prav** (torej moralne presoje), je izbor problema vedno politična in moralna presoja. Nobene zgodbe ni mogoče povedati z nikogaršnjega stališča in nobene govornice ni, ki bi se lahko otresla partikularnega pogleda.

3 Ali razumevanje družbenega zgolj kot trivialnega, primerneza zgolj za pripovedovanje človeških zgodb.

Če nimamo svoje zgodbe oz. perspektive, jo bo skozi naša usta povedal nekdo drug.

Žurnalizem je še zadnja trdnjava vere v objektivnost in nevtralnost, saj so jo opustili tako rekoč vsi z znanstveno epistemologijo vred. Etika objektivnosti, ki novinarjem prepoveduje opredeljevanje in delovanje, jih tako sili v pripovedovanje zgodb, ki so izpraznjene njihove subjektivitete, v pripovedovanje domnevno nevtralnih zgodb. Novinarska mitologija o nevtralnosti, objektivnosti in neopredeljenosti govori torej o razumevanju, da je žurnalistični poklic pasiven in amoralen. Mit, da so novinarji zgolj ribiči, ki vržejo v svet mrežo, v katero se ujame dogodek in postane novica, pozablja, da je mreža, s katero lovijo novice, človeški izdelek. Z drugimi besedami, profesionalni protokoli za selekcijo in upovedovanje realnosti niso nevtralni in zato novinarsko poročilo ni nikoli transparentno »stvar sama.«

V novinarski praksi dejstva in vrednote nujno prehajajo eni v druge ali, kot smo dejali, zgodbe in dejstva so medsebojno konstitutivna. Tako prehajanje ni tehnični spodrseljaj, pri katerem mnenja, vrednote, politično stališče ali čustva pisca popačijo objektivna dejstva, temveč gre za **inherentno medsebojno odvisnost interesa in vedenja**. Ločevanja dejstev in vrednotenja ni mogoče upoštevati niti pri najbolj izoliranemu koščku informacije o družbenem svetu. Koncept objektivnosti z vsemi svojimi sestavnimi deli (nepristranost ali nevtralnost, distanca, uravnoteženost, faktičnost...) je slep za to medsebojno odvisnost. S tem seveda ne trdimo, da resnice ni. Resnico moramo razumeti kot rezultat procesa iskanja resnice – kot oblikovanje in zagovarjanje izjave, ne pa kot stanje, ki ga izjava izpolnjuje.⁴

Nevtralnega delovanja ni, vsako delovanje (vsak diskurz) pripelje do posledic, tako kot neopredeljeni volivci vplivajo na rezultat volitev. Posledice seveda niso nikoli nevtralne, čeprav so morda nenačrtovana posledica odsotnosti lastne perspektive. **Nevtralni princip (diskurz) je zato pravo nasprotje nevtralnosti in vedno pripelje do vsebinskega rezultata in do praktičnega učinka.** Diskurzi in projekti, ki temeljijo na nevtralnem principu so ali popolnoma prazni (posledice, za katere nočemo prevzeti odgovornosti, pa so nepredviden stranski učinek) ali pa skrivajo vsebino, ki je ne morejo razkriti, ker delujejo kot mehanizem izključevanja in marginalizacije. Če stranka orga-

⁴ Seveda v praksi tega ne smemo razumeti kot blebetanje v stilu »jaz tako mislim, ker se mi tako zdi«, ampak kot obvladovanje argumentiranja (tudi vizualnega) ali pa figurarno-estetske konceptualizacije kot oblike utemeljevanja.

nizira še eno tiskovno konferenco, da slovenskim volivcem pove, kaj je trenutno najbolj pereč družbeni problem, in novinarji tečejo tja, ker »je potrebno nepristransko posneti, kaj se objektivno dogaja«, se ne smemo čuditi, če nam bo tokrat skozi novinarjeva usta ta stranka povedala, »kaj se v resnici dogaja«. Posledica novinarskega mita objektivnosti in stališča »kar pripovedujem, je posnetek, oglevalo realnosti« je v praksi povečevanje moči organiziranih in avtoritarnih virov. Ker brezperspektivne zgodbe ni, se novinarji sami reducirajo na vlogo prinašalca (goloba pismo-nošo, kot pravi M. Crnkovič) perspektive drugih. Če se torej odpovemo pravici »pripovedovanja kot procesa iskanja resnice«, bodo zgodbo namesto nas povedali politika ali korporacija, popularne samoumevnosti, miti in ideologija.

V predvolilnih soočenjih se je pokazalo, da je uravnoteženost, ki pomeni zahtevo po enaki obravnavi »vseh strani«, ena najbolj bizarnih komponent objektivnosti. Uravnoteženost temelji na naivni empiricistični veri, da resnico gotovo najdemo vmes med dvema (ali nekje vmes med petimi, šestimi, osmimi stranmi, kot v predvolilnih soočenjih) nasprotujočima si subjektivnima pogledoma. Novinarji naj bi gotovo prinašali resnico tako, da ponudijo dve ali več tekmujočih resnic. Ne samo, da to učinkuje kot bizarna poenostavitev socialnega prostora, marveč je hkrati s tem postopkom privilegirana moč organiziranih virov, da definirajo »nacionalne probleme«, sprejeta kot resnica, to pa je nevaren mit in postopek izključevanja alternativnih interpretacij. **Skratka, o tem, kaj je družbeni problem, se ni mogoče odločiti, ne da bi vrednostno ali moralno presojali. Ni mogoče presoјati o tem, kaj je pomembno, ne da bi pri tem povedali, kaj je prav.**

LITERATURA

CHANEY, D.

Fictions of Collective Life, Routledge, 1993.

ETTEMA, J. S., GLASSER, T. L.

Custodians of Conscience, Columbia University Press, 1998.

FISH, S.

The trouble with principle, Harvard University Press, 1999.

MCNAIR, B.

The Sociology of Journalism, Arnold, 1998.

STREET, J.

Politics & Popular Culture, Polity Press, 1997.

Tonči A. Kužmanić

EKSTREMNOST CENTRA*

Še pred volitvami 2000 sem se odločil, da jih bom spremljal v luči »političnih ekstremov«, ki bi se utegnili pojaviti. Dogovorili smo se namreč, da bomo napisali knjigo o teh volitvah, izhodiščna delitev dela pa je bila takšna, da je spremljanje te problematike moja naloga. Tudi sam sem pričakoval, da se bodo – tako kot pri prejšnjih – na teh volitvah pojavljali primeri ekstremistične govornice. Vendar se to ni zgodilo oziroma tako se zdi na prvi pogled. V predvidevanjih sem se uštel toliko, da so bile volitve leta 2000 bistveno bolj umirjene kot prejšnja leta. V pričakovanju velikih volilnih dogodkov so bili medijski poročevalci in analitiki naravnost razočarani. Ugotavljali so, da so bile te volitve »zanič« in »dolgočasne«. Torej medijska srenja volitve prepozna (posredno torej tudi politiko nasploh) kot svojevrstno zabavo. Če zabave ni, potem je zadeva »zanič«.

Ne strinjam se s tezo, da je hkrati nastalo pomanjkanje *entertainmenta* in ekstremnosti, ki se čedalje pogosteje povezuje z zabavo kot tako. Menim, da se je tokrat ekstremnost premaknila ali prikrila in ni več tako neposredno dostopna, kakor je bilo doslej. Tudi zabava tukajšnjih medijskih zasvojenecv bo v prihodnje nekoliko manj pri roki. Ni več tako površinska in dostopna¹, treba jo je (v prihodnje pa jo bo treba še bolj) poiskati. Enako velja tudi za ekstremnost. Sedaj se bo treba ukvarjati s stvarmi, s katerimi se prej ni bilo potrebno, preiskati področja, kjer ekstremnosti do sedaj še v sanjah nismo iskali. Drugače povedano, analiza političnih ekstremov je postala bistveno bolj zahtevna, predpostavlja več kot zgolj analizo tistega, kar je kdo od političnih akterjev izjavil. »Spremljati volitve« pomeni in bo v prihodnje še bolj pomenilo veliko več kakor ukvarjati se zgolj s proksemiko, gestiko, mimiko in verbalno komunikacijo tega ali onega politika, analizirati to ali ono srečanje, to ali ono televizijsko soočenje... Že zdavnaj je namreč sam medijski, bojda nevtralni, korpus

* Zaradi obsega knjige je pričujoči članek bistveno skrajšana različica avtorjeve interpretacije volitev 2000 v Sloveniji. Najbolj bistvena in zajetna krajšava je narejena v poglavju Janšizem in postmoderno neoslovenstvo. Članek v izvirnem obsegu je dosegljiv pri avtorju.

¹ Bili sta dve skupini izjem. Ena, bolj ali manj postmodernistično popleskana (s poudarkom na govornici telesa in proksemiki nasploh), se suka okoli Jelinčičevega prijema, ki je stavil na kombinirano, »alternativno« oglaševanje. Po eni strani na kontrapunktnost posladkano eksaktnega Pečeta, po drugi pa na straniščno oglaševanje, ki se je v glavnem vrtelo okoli genitalij in bližnjih telesnih pokrajin. V drugo skupino izjem lahko štejemo tradicionalni dvojec *Mag* in *Radio Ognjišče*, ki je stavil na verbalno kolobarjenje v stilu razkopavanja po »kosteh naših fantov« ter na odkrito navijanje za pomladni čoln.

(mediji, novinarji, komentarji...) postal osrednji del političnega spopadanja samega in nikakor ne zgolj njegova nedolžna, nezainteresirana, webrovsko bebasta, »brezinteresna« spremljevalka.

Glede ekstremov in ekstremnega v ožjem pomenu besede, naj za zdaj zadostuje zgolj kratka ugotovitev. Pričakovano ekstremnost, ki naj bi se pojavila med Jelinčičevimi, janšističnimi in podobnimi akterji, je v prvi ravni preiskovanja nadomestila predvsem ekstremnost medijev, ki so bili z ekstremnostjo akterjev eksplicitno nezadovoljni. Samo prebrati je treba obvolilno pisanje *Družine* in *Maga* ter slišati številne medklice komentatorik nacionalne televizije, eskapade marsikaterega pritlehnega lokalnega radia (*Radio Veseljak* je le vrh ledene gore) in še koga, da se o tem tudi empirično prepričamo. Toda o tovrstni najbolj vidni ekstremnosti tokrat ne bom pisal.² Prebiranje 1/4 kubičnega metra tovrstnega materiala in gledanje posnetih predvolilnih televizijskih oddaj, me je povsem prepričalo, da je pomen danih »izjav«, uprizorjenih »soočenj« in podobnih medijskih dogodkov predvsem prikrivanje. Razkrivanje, kar bi naj bila naloga interpretacije, mora ubrati druge poti in drugačne analitične strategije, kakor je zgolj brskanje po javnomnenjskih »dimnih bombah«.

Tukaj bom analiziral nekatere manj vidne toda bolj zakoreninjene in do predsodka pripeljane ekstremnosti, ki utegnejo biti usodne za prihodnost demokracije na Slovenskem, so pa vse prej kot razvidne *prima vista*. Hkrati prikrivajo samo možnost vpogleda v zelo pomemben zahrbtnen proces, v prehod proti politično desnemu (danes se to ujema s preходом proti »postpolitiki«), ki je – kljub obrtniško naivnim interpretacijam, da je na volitvah »zmagala levica« – nastal na teh volitvah. Problem je le, da tukajšnji neštudiosni in nemišljenjski komentatorji nasedajo samoumevnostim, kakršna je »če ni zmagala linija Janša-Bajuk, potem je zmagala levica«. Kako naivno in zabito in, kar je še najbolj skrb zbujajoče, kakšna vnaprejšnja samoomejitev pri dešifriranju vse prej kot nedolžnega postpolitičnega »fenomena Drnovšek«! Namesto zahtevne interpretacije dejstva, da se je tukajšnje volilno telo korenito premaknilo »v center«, se to dejstvo prikriva z nadomestno interpretacijo, češ da je »premik v center« pravzaprav nekakšen »neprehod«, ali »nepremik«.

To, kar se že leta dogaja na Slovenskem, lahko povza-

² Nekaj mojih prejšnjih analiz je dostopnih v Kuzmanič (1995) in Kuzmanič (1999).

memo v preprosti ugotovitvi, da se ves korpus slovenske politike nenehno premešča proti desni in da je sedaj bistveno bolj desno, kakor je bil kdaj v zadnjih desetih letih. Toda to se ne vidi na prvi pogled. Dominantne paradigme »gledanja z glavo in mišljenja z očmi«³ kratko malo tega ne omogočajo več. Desnica, o kateri govorim, ni več tradicionalnopolitična in je ne gre iskati zgolj med privrženci Bajuka in Janše. Je namreč neskončno bolj postmoderna, vzvišena in arogantna, predvsem pa antipolitična (sama se imenuje »postpolitična«). Iskati jo je treba predvsem znotraj manageriziranih drnovškovcev, v pojavih, kakršna je mešanica rasističnega in postmodernega pri Jelinčiču, in v tako antipolitičnem pojavu, kakršen je vstop Stranke mladih v parlament. Ta zadeva je povezana s tem, kar bom v nadaljevanju imenoval neoslovenski mainstream. Torej, ker ni nič več tako, kakor je včasih bilo, so tudi nacionalizem, šovinizem, kulturni razizem (ta je ključen za razumevanje razmer v Sloveniji) in tudi ekstremizmi postali drugačni, kakor so bili še včeraj. »Adaptirali« so se, »modernizirali«, kar »postmodernizirali« in/ali »postpolitizirali«. Da bi to, kar ni več neposredno dostopno in je čedalje manj očitno, naredil čim bolj vidno, bom moral v tem spisu »razstaviti« številne pojave in razkriti nekatere povsem potlačene elemente neoslovenstva, predvsem pa tukajšnje (anti)politike. Pri tem bom moral ponekod »zagrebsti« kar precej »pod površino«.

POLITIKA IN EKSTREMNO

Ko govorimo o ekstremizmu v politiki, moramo poznati nekaj osnovnih pojmov, in sicer, kaj mislimo, ko rečemo politika, in kaj si predstavljamo pod oznako ekstremno. Na srečo se nam tokrat ne bo treba podrobneje ukvarjati s to zahtevno tematiko, kajti do točke srečanja politike in ekstremnega je priročna bližnjica, ki namenom tega zapisa povsem zadošča. Po tej zdravorazumski bližnjici, tako pogosto uporabljani v današnjem družboslovju, sicer hodi tudi večji del nemišljenjsko naravnanih opazovalcev, komentatorjev in novinarjev v Sloveniji. To je točka, ki jo s pozicije zgodovine političnega in ekstremnega v teoriji lahko imenujemo »Schmittova točka«. Carl Schmitt je bil radikalni nemški katoliški pravnik in filozof (v tridesetih »kronski pravnik Reicha«), ki je v svojem tekstu iz leta 1927 (*Pojem političnega*)⁴ zagovarjal tezo, da je vse, kar je poli-

³ Prim. Eco (1991).

⁴ Prim. v Schmitt (1994).

tično, pravzaprav mogoče opredeliti dokaj preprosto, in sicer ravno prek ekstremnega. Tako je pri njem tako rekoč vse lahko politično s pogojem, da je in če je pripeljano do ekstremnega. Velja tudi nasprotno. Nekaj je ekstremno predvsem takrat, kadar je politično. Politično in ekstremno se v tej optiki ujameta, eno je za drugo tako rekoč sinonimna raba. V nasprotju s Schmittom, ki na ozadju nietzsch-ejanske (pozneje heideggerjanske) antipolitike slavi heroičnost in vitalnost politike, sodobno družboslovje z isto argumentacijsko gesto (tu je kleč, na katero opozarjam⁵) radikalno obrača schmittovske zadeve, in sicer v antipolitiko. Dobimo rezultat, po katerem schmittovski dosežek (vse, kar je politično, je tudi ekstremno) sedaj funkcionira kot nasilno in zatorej odvečno oz. nevarno. Ker je (vsaka) politika in (vse) politično hkrati ekstremno, je torej tudi umazano, necivilizirano, nasilno, nevarno..., in se ga/je je treba – zlepa ali grda – znebiti.

Temu izrazito nemišljenjskemu in antipolitičnemu (običajna postsocialistična pozicija v »naših« predelih Evrope) teoremu se idealno prilega tudi zdravorazumska, naravnoprostorska predstava o politiki. Ta predstava predpostavlja in hkrati tudi proizvaja dodatno utemeljitev o bojda nepolitičnem centru in političnih ekstremih. Eden od pomembnejših nasledkov te postavitve, ki je očitno ujeta v preprosto negacijo (dejansko v njeno radikalizacijo!) schmittovskega polja umevanja, je, da nepolitični center z esktrmi nima pravzaprav nič skupnega. Kvečjemu to, da je nekakšen neekstrem. Kot neekstrem bi naj bil, kajpada, nepolitičen, kajti samo ekstremi so politični. Kolikor več je ekstremnega in ekstremizmov (kar je schmittovsko razumljeno, kot kolikor je več politike), toliko varnejši (bolj nepolitičen je) center. Varnejši v smislu, da se potegne iz »umazane politike«, da je čist, nepolitičen, kajti politika je *per definitionem* umazana. Politika je kurba, mar ne?⁶

⁵ Prim. več o tem v Kuzmanič (1996).

⁶ Bolj pazljivemu bralcu in opazovalcu dogodkov na prelomu iz osemdesetih v devetdeseta lahko prišepnem izjemno zanimivo dejstvo. Glavna »liberalna« kritika novih družbenih gibanj je bila izrečena prav s pozicije Slavuja Žižka, takratnega in poznejšega ideologa LDS. Izrečena pa je bila na način, da se NDG nočejo iti politike, ker da »je umazana«, da pa se »iti politiko« pravzaprav pomeni »se umazati«. Varna okupacija centra od LDS na ravni politične tehnologije in še bolj varna zasedba »teoretičnega centra« (*mainstreama*) od Slavuja Žižka sta v tem kontekstu povsem samoumevna gesta nekoga, ki se bojda gre nepolitiko in nemazanje na način »bežanja od ekstremov« (levice in desnice) in zasedanja varnega (nepolitičnega, torej ne umazanega, čistega) centra. Ideologem Mani *pulite* (čiste roke) je eden tistih, ki je tako rekoč nenehno v ozadju tudi tukajšnjega »liberalnega« antipolitičnega koncepta politike, je njegov konstituens. Več o tem v Kuzmanič (1991) in (1997), o »politiki kot kurbi« pa v Jalušič (1998).

CENTER KOT REFERENCA
IN ROJSTNO MESTO EKSTREMOV

Zadeve na srečo niso tako preproste, kakor se dozdeva ali kakor bi želeli sodobni oblastni in teoretični inženirji postpolitičnega centra, ki »jahajo« ravno na ideologemu domnevne managerske nepolitičnosti centra kot na svoji legitimacijski podlagi. Če poenostavimo, problem je ta, da za obstoj ekstremizma in ekstremov (tudi političnih) sama ekstremnost in ekstremizem ne zadoščata. Zgolj iluzija ali, bolje, antipolitični in ekonomistični (družboslovni) mit in stereotip je, da se »ekstremi dotikajo«⁷ in da en drugega kar tako neposredno »proizvajajo«. Težava je ta, da je za njihovo učinkovito funkcioniranje potrebno še nekaj več, nekaj tako rekoč neekstremnega ali ekstremnemu nasprotnega/drugačnega. Kajti ekstremnost je (relacijski) koncept in (relacijska) realnost, katere obstoj temelji predvsem na drugačni vrsti (ne samo kvantiteti in drugačnem predznaku) drugega, pravzaprav na odnosu do drugega, ki ni ekstremen in/ali ni ekstremnost kot taka.

Ta drugi, v razmerju do katerega in prek katerega se ekstremnost določa in zaradi katerega tudi obstaja, je predvsem nekaj neekstremnega. Sama ekstremnost namreč ne nastaja in se ne meri glede na drug ekstrem, pač pa – če rečem z Aristotelom – glede na sredino, torej na nekaj *in nuce* neekstremnega. To, kar proizvaja ekstrem, ni drug ekstrem, pač pa neekstrem. V dani matrici postpolitičnega nemišljanja je ta neekstremnost, ta vladajočim ritkam udobna sredina, ki bi se rada imela za »apriori dobro«, predvsem center. To je tudi ena osnovnih tez tega zapisa.

Moja teza se glasi: za funkcioniranje politike, ki jo za zdaj poskušam misliti skrajno (matematično-prostorsko) abstraktno, ne zadoščata zgolj levi in desni ekstremizem. Kratko malo zato, ker ti ekstremi ne morejo funkcionirati in niso v praznem, izpraznjenem, decentriranem prostoru, v nekakšnem neprostoru. Čeprav se prostor v politiki bistveno razlikuje od prostora v naravi, je to vendar okolje, ki ga – tako ali drugače – določa ravno (gravitacijski, če ostanem na ravni metafore) center. Je nekaj, kar je tako ali drugače povezano s »prešitjem«. In ravno tega ne bi kazalo prezreti, ko govorimo o politiki, predvsem pa o antipolitiki, postpolitiki, ekstremih in ekstremnem.

⁷ To je stereotip, ki se je v tukajšnje intelektualne pokrajine naselil prek znanega zgodnjemarksovskega poudarjanja »ekstremov, ki se dotikajo«, mesta, ki ga intelektualni srenji še vedno ni uspelo resno premisliti.

Ideološko-mitološka gesta vsakega centra in vsake centralnosti (to je pravzaprav osrčje moči vsake ideologije in mita in vladanja nasploh) temelji predvsem na nespodbitnosti samega centra, okoli katerega nastopajo, se vrtijo, organizirajo in funkcionirajo takšni ali drugačni ekstremi.

Če kdo govori o »izpraznjenem centru«, »praznem mestu«..., potem tega nikakor ne smemo jemati dobesedno, pač pa vedno *cum grano salis*.

Naše vprašanje se naj glasi: Kdo in zakaj je izpraznil ta center, to mesto? Ali pa še bolj detektivsko: Komu je v interesu, da se ta center, to mesto razkazuje kot prazno, izpraznjeno, in kdo/kako bi rad prikazal/dokazal, da je ta center, to mesto, pravzaprav »po naravi« prazno oz. izpraznjeno in da je necenter, nemesto?

Denaturalizacije tega »nemesta« pa ni mogoče doseči drugače kakor s spraševanjem o njem oziroma v spopadu z ideologemi, ki funkcionirajo kot »nadomestek tega centra« oz. so ta izpraznjenost sama. Ti ideologemi so lahko raznovrstni: antipolitični, postpolitični, družboslovni, psihoanalitski, ekonomski, managerski, zdravniški, vojaški, jezikoslovni, kulturniški... Praviloma se predstavljajo z imeni, kot so »nevtralno«, »objektivno«, »brezinteresno«, »obče«, »splošno«, »skupno«, »strokovno«, »gotovo«, »edino mogoče«, »naše«, »vzvišeno«, »znanstveno«, »sveto«, »nedotakljivo«, »nacionalno«... Toda to, da ti ideologemi govorijo o izpraznjenosti, praznosti ali da so tudi sami prazni in izpraznjeni (To je, kajpada, ves »štos« zadeve!), nikakor ne bi smelo zamegliti našega pogleda na njihov obstoj, še manj pa bi nas smeli odvrniti od raziskovanja notranje mikrofizike njihovega funkcioniranja. In ravno o tem bo govor v tem spisu.

»POSEBNA POT« (SONDERWEG) – IDEOLOGEM POSEBNOSTI

V tem uvodnem interpretativnem koraku bom raziskal nekoliko konkretnjši antipolitični ideologem posebnosti, zagledanosti vase, vmesnosti, srednje, druge, ali celo »tretje poti«, ki je tako popularen v tukajšnjih logih, da se kaže celo v imenu (t. j. Srednja Evropa). Kje je doma ta posebnost, ta sredina, ta »naravna« nagnjenost zoper ekstreme, okrog katere se tudi v Sloveniji bolj ali manj vse suka? Kako misliti to čudno »posebno centralnost«, ki se marsikje razkazuje kot radikalna, celo ekstremna, če hočete fundamen-

talna antiekstremnost?⁸ Je to osnova tukajšnjega konservativnega postsocialističnega neoslovenstva, ki ga danes lahko imenujemo tudi »liberalni konservativizem«, ki pa sem ga v analizi nekih prejšnjih volitev tematiziral kot »liberalna kmečkost na Slovenskem«⁹? Kako razumeti tukaj cvetočo in globoko zakoreninjeno miselnost neizpostavljanja, zapečkarstva in »zlatosredinskosti«, sploh slovenske posebnosti, ki je osrednja kategorija tega vase zaprtega »vesolja«?

Do odgovora na ta in nekatera druga vprašanja bom prišel, ko razjasnim nekatere »podedovane« zakonitosti dominantnega, protireformacijsko radikaliziranega katoliškega okolja/etosa, v katerem so se tradicionalno šolale generacije tukajšnjih intelektualcev in katerega nemišljenjsko in antipolitično izročilo je še dandanašnji izjemno močno.

Za izhodišče bom vzel še vedno travmatični koncept nemškega izvora, *Sonderweg*¹⁰ ali posebne, naše/srednje/prave poti, ki se je – če ne grem dlje v preteklost – v drugi polovici XIX. in prvi polovici XX. stoletja nanašal na možne poti nemške modernizacije. Značilni odgovor, ki se je izoblikoval v takratnih razpravah, se je v prvi generaciji glasil: Modernost ja, zagotovo. Ampak, ne kar tako, ne nekritično. Seveda smo za modernost/modernizacijo, toda NE v smislu Zahoda (Amerika, Anglija, manj Francija...) in tudi ne (to predvsem) v smislu Vzhoda (Rusija). V naslednjem koraku negacije (tudi v naslednji generaciji mislecev, javnomnenjskih voditeljev in politikov) se takšen vsaj minimalno realen (povezan je z Bismarckom in Bismarckovimi časi »realpolitike«¹¹) odgovor povzpne do abstraktnosti in izzveni kot dvojni ne: NE liberalizmu in NE komunizmu, kar že na prvi pogled izzveni kot dokaj tipična radikalna katoliška antipolitična tehnologija, ki je cvetela še v obdobju druge svetovne vojne in se bohota tudi v postsocialističnih sedanjostih.

Na prvi pogled bi lahko rekli, da je to potemtakem matrica umevanja, ki gradi na paradigmi niti niti, na nekakšni dvojni zavrnitvi, ki bi naj bila že z močjo lastne presežne negativnosti zmožna proizvesti takšno ali drugačno pozitiviteto, ali – naši paradigmi primerno – pozitivno, po-

⁸ To, kar tukaj imenujem ekstremna antiekstremnost, ni zgolj »varovalka« zoper ekstreme, kakor se dozdeva tukajšnjim nemišljenjskim opazovalcem. V svoji osnovi je veliko širša, najbolj pa bi se dala določiti kot elementarna antipolitična, postpolitična drža, ki pa je daleč najboljše, v evropski zgodovini najplodnejše gojišče ekstremnosti najrazličnejših vrst.

⁹ Prim. Kuzmanić (1997).

¹⁰ Pri tem se opiram na Wolin (1996).

¹¹ Prim. Stuermer (1970).

seбно, drugo, tretjo, ali – rečeno s skupnim imenom – vmesno oz. »srednjo pot«¹².

Na vprašanje, kakšna je ta posebna, pozitivna, vmesna, srednja pot, sledi odprta veriga nezmotljivih odgovorov, ki jih lahko najdete na gosto posejane po vsej Srednji Evropi, in sicer v tako rekoč vseh modernih in postmodernih časih. Naj naštejemo samo nekaj izrazov te pozicije: gre za našo, posebno, »specifično«, »izvirno«, »originalno«, skratka »domačo pot«¹³. Selektivno sprejemanje modernosti kot apriorne tujosti in zunanosti, se potemtakem zasedra na vnaprej pripravljenem temelju »naših lastnosti«, celo »pravšnosti«¹⁴, ki je *per definitionem* posebna, domača in zakoreninjena veliko globlje v preteklosti: v zemlji, kmetu, običajih, kulturi, nezavednem, zgodovini, jeziku, tradiciji...¹⁵ Naštetim strašilom bi lahko dodal še več podobnih: »specifično«, »izvirno«, »originalno«, »domače«, »naše lastnosti«, »avtentičnost«..., ki po vrsti implicirajo celo galerijo Slovincem ljubih likov, kakršni so Nietzsche, Schmitt, Heidegger, Jünger, Spengler... To so čas in ime na t. i. nemške konservativne revolucije¹⁶, ki je bistveno določila usodo celotne »Srednje Evrope« za izjemno dolgo obdobje. In, kar je še posebno zanimivo in skrajno skrb zbujujoče, to pojmovanje je ostalo živo in ponovno oživlja zlasti v obdobju postsocialističnega »iskanja identitet«¹⁷.

Tudi v tukajšnjem prostoru boste našli izjemno močne zagovornike posebnosti, domačnosti, avtentičnosti in »našosti«. Sicer prej na nezavedni ravni vladavine abstraktne matrice kot pa v kontekstu zavedanja morebitnih konsekvenc. Pa naj gre za domačo hrano, domače običaje, pravšnje navade, avtentičnost (Slovenian quality) ali za »specifično pot« oz. »tretjo pot«¹⁸.

¹² Newageovska pozitivnost, ki tako učinkovito straši po slovenskih logih, je eden dosežkov, ki je prišel iz drugih in drugačnih okolij (tudi iz linije umevanja, ki se v Evropi začne z Schopenhauerjem, ki pa je tukaj našel izjemno plodna tla).

¹³ To je tista znana logika (praviloma zveni kot formula »že že, ampak...«), ki je zadnje čase tako eksplicitno vpisana v nazivu neokonservativnega časopisa *Ampak*.

¹⁴ Prim. Adorno (1972).

¹⁵ Prim. Kuzmanič (1999).

¹⁶ Zanimiv, »mladinski«, detalj te epohe prim. v Laqueur (1984).

¹⁷ Na Slovenskem je takšno pozicijo in diskurz najbolj razširil in še vedno razširja krog okrog *Nove revije*.

¹⁸ Samo tisti nevedneži (tudi oglaševalski), ki v svoji vzvišeni nečimrnosti nikoli niso prebrali niti strani iz obdobja italijanskega in francoskega fašizma, se lahko danes krasijo s parolami kakršne so »ne levo ne desno, le naprej«, »tretja pot« in podobnimi. Ker, če bi prebrali, bi se nujno znašli pred nerodnim vprašanjem: Kako to, da smo se s »svojo izvirno, domačo pametjo« prebili zgolj do oznak, ki jih je tako inventivno prvič v zgodovini uporabljala generacija fašistično pobarvanega D'Annunzia, kako to, da so pozicijo »ne levo ne desno« izražali ravno francoski fašistični centristi iz poznih tridesetih? Prim. denimo Sternhell (1994).

¹⁹ Prim. Kuzmanič (1999a).

V tako centralnost in centriranost sodi tudi geopolitično natolcevanje o slovenski posebnosti, ki govori o mostovih. Pa ne samo o mostovih in gradnji mostov podobni-kovskega (torej notranjepolitičnega) tipa, pač pa tudi in predvsem tiste *Sonderweg* liberalizirajoče mostogradnje, ki vidi Slovenijo kot *nešto između*¹⁹, tisto, kar bi kazalo izkoristiti v političnem, gospodarskem in siceršnjem pomenu.

Ravno na sledeh tega *Sonderweg* matričnega razmišljanja, bi kazalo videti in interpretirati volitve 2000 v Sloveniji.

POSTPOLITIČNO:

DESNA LEVICA IN LEVA DESNICA

Razmere, ki so se razkrile z zadnjimi volitvami, posebno pa z dominantno interpretacijo o »zasuku v levo«, so bistveno resnejše in globlje zakoreninjene, kot se utegne zdeti.

Po »desetih krvavih letih« (Krleža) na tem koncu sveta lahko rečemo, da so se postsocialistične revolucije vendarle pokazale za bolj ali manj zapoznel(e) odmev(e) neokonservativnih preobratov na Zahodu v sedemdesetih in osemdesetih (Reagan, Thatcher, kritika države blaginje...).²⁰ Vendar pa imajo tudi nekaj posebnega in prispevajo nekaj bistveno novega. Na (neo)konservativno osnovo so se v teh okoljih vsadili razni antipolitični diskurzi v razponu od »managerske revolucije«²¹ (ki je tudi sicer doma v neokonservativnem mišljenju) do radikalizmov, novih nacionalizmov, šovinizmov, kulturnih rasizmov²² in kajpada pregovornega mačizma in seksizma²³. To je splošna klima, ki jo tako kakor na Zahodu tudi tukaj narekujejo avtorji, kakršni so Burke, Schmitt, Heidegger, Hayek ... Torej tisti, ki so jih v tem okolju promovirali ravno liberalizirajoči in libertarni avtorji že na izteku osemdesetih oz. na začetku devetdesetih, ko so jim bili potrebni za kritiko samoupravljanja. To je kontekst, ki omogoča, da se tukaj liberalno in združeno-listovsko zdi levo. Zavedati bi se bilo treba, da ta »domača levica« sebe vidi in določa predvsem glede na omenjeno splošnost, kontekstualno naddoločenost, ki čedalje bolj drsi v desno. Ali, bolj natančno, v antipolitiko oz. v »postpolitiko«, kot se temu globalno, mainstreamovsko po novem

²⁰ Prim. posebej Gunn (1989) in Muller (1997).

²¹ Prim. Boje et al. (1996).

²² Prim. Malik (1996).

²³ Konkretnješe, na avtentičnem slovenstvu temelječe iznajdbe o tej temi sem analiziral v *Bitja s pol strešice/Hate Speech in Slovenia* (Kuzmanič, 1999).

²⁴ Žižek (2000).

reče²⁴. Podobno kakor bi za slovensko demokracijo lahko ugotovili, da je veliko bolj slovenska kakor demokracija, velja tudi za domačo levico: »domača levica« je namreč veliko bolj domača, posebna (slovenska) kakor pa levica!

Brez distančnega, oddaljenega pogleda s korpusom *Sonderweg*, smo, vsaj po mojem mnenju, nemočni pri razumevanju morebitnih konsekvenc nekega silno skrb zbujujočega dejstva. Tega namreč, da je to, kar se tukaj ponavadi razume kot levo ali pa »zares levo«, pravzaprav radikalno, fundamentalno, torej klenu in korenjaško. Živimo v okolju, kjer ne samo da fundamentalizem stopa na mesto levega, pač pa levega skorajda sploh ni. Naj poskušam pojasniti s primerom. V danem prostoru in okoliščinah je zadeva šla toliko daleč, da imamo tako rekoč vsak dan opraviti z empirično preverljivim paradoksom: da je vsako anticerkveno in antikatoliško stališče že apriorno izenačeno z levico. Še več, kolikor bolj radikalno anticerkvena in antikatoliška je izjava/pozicija, toliko bolj je sprejeta kot leva.²⁵ Komentator *Dela* Boris Jež je nemara izstopajoč primer, ko domnevno levičarski napad na cerkev temelji na izrazito rasistični osnovi²⁶. V političnem prostoru, ki ga tukaj problematiziramo, velja enako za fenomen Jelinčič, ki se ga vedno bolj jemlje za levega. Na delu je bojda leva kritika cerkvenega konservativizma, ki temelji na paroli: »Naredite mi to deželo spet Slovensko!«

Ravno te »leve desnice« in/ali »desne levice« (v teoriji levi heiddegerizem in/ali levo schmittovstvo) se je treba lotiti tukaj in zdaj, ni pa to omejeno zgolj na Jelinčiča. Kolikor bolj iz omenjene (o)pozicije in danega konteksta (prav ta kontekst je problematičen) napadaš, denimo, katoliško cerkev, Bajuka ali Janšo, toliko bolj nisi levičar, pač pa si toliko bolj radikalen, korenjaški, fundamentalističen, pravzaprav v danem kontekstu klenu antipolitičen. Kajti, in tega bi se morali zavedati, biti levičar se tukaj sploh več ne spodobi, kaj šele, da bi se spraševali, kaj to utegne pomeniti. Ni sprejemljivo, ni kulturno, ni posebno, ni domače, ni srednje, ni mainstreamovsko. Biti levičar kratko malo ni slovensko, ne sodi v dominantni doma-

²⁵ V tem kontekstu ponavljamo »napake«, ki so se pripetile predvsem na francoski mišljenjski sceni po drugi svetovni vojni, ko je najbolj levo bilo in ostalo ravno tisto, kar je prihajalo iz smeri korenjaškega Nietzscheja, pozneje pa Heideggerja. Prim. v Wolin (1996).

²⁶ Poleg pregovornega napada na Kitajce prim. tudi Ježeve tekste, kakršni so: Vloga kinologije v slovenski politiki (*Delo*, 21. 10. 1998), Streznitev pod Triglavom (*Delo*, 7. 4. 1997), in Zmaga mehkega č nad trdim ž (*Delo*, Sobotna priloga, 28. 11. 1998).

čijski *Sonderweg*!²⁷ Levičarstvo se tukaj ne izključuje v političnem smislu (to velja kvečjemu za desnico, ki se tolerira kot nekakšna nuja), ampak kot nekakšna »kulturna nečednost« in, končno, kot nehigieničnost. Medtem ko je desnica sprejeta kot nekakšen vsiljen politični partner, je levica nekaj, kar je *in nuce* »nerazumno«, nekulturno, necivilizirano, skratka, umazano. Še več, je neslovensko in celo antislovensko. Medtem, ko se iz pozicije *Sonderweg* slovenstva desnica izključuje *ad rem*, se levica odslovi *ad hominem*.

Šele v tem kontekstu je mogoče brati in interpretirati medijsko razumevanje t. i. volilnega »zasuka v levo«, interpretirati ga kot simptom, ki je vrh ledene gore nečesa globljega in resnejšega. »Zasuk v levo« je pravzaprav neinterpretacija, je radikalno vrednostno centristična (trenutno liberalna²⁸) ocena, ki ima predvsem nalogo strašenja. To ni nikakršna »objektivna ocena dogodkov«, ampak antipolitično stališče, ki ga zagovarjajo s pozicije logike *oikos*. S pozicije dobrega in pravega očeta (moralna instanca²⁹), ki si prilašča predvsem nalogo »svarjenja« pred »deviacijami« (levimi ali desnimi). To pa lahko počne le tako, da se postavi na točko »subjekta, ki ve« in ki s svojo moralno (patriarhalno!) vzvišeno vednostjo sooblikuje neko centralnost (ne levo ne desno!³⁰), slovensko posebnost kot slovenski neokonservativni *mainstream*.

Teoretično gledano je ideološki in celo mitološki vrh *Sonderweg* slovenstva Slavoj Žižek. Lahko bi se vprašali, kaj on tukaj sploh počne? Ali je to »pravi prostor« za velikega maga sodobnega globalnega *mainstreama*? Kako to, denimo, da se je spustil na raven Dava Karničarja (ta je s Himalaje podprl voditelja Janšo) in je *in vivo* iz New Yorka predvolilno prisegel svojemu velikemu vodji Janezu Drnovšku? Problem z Žižkom je v primerjavi s prej omenjeni-

²⁷ Če na neki podobni ravni slovenstva, nadškof Rode pove, da so pravi Slovenci samo katoliki/kristjani, je nakazana mainstreamska slovenska posebnost glede levice zgolj klon tovrstne njegove drže.

²⁸ Poglejte si samo, kako o Drnovšku po volitvah piše *Delo*, samostojni časnik za samostojno Slovenijo, sicer pa tukajšnji glavni ustvarjalec neokonservativnega slovenskega *Sonderwega*. Glede tega so v zadnjem času zlasti vredni prebiranja in analize članki G. Repovža.

²⁹ To je tisti patos, ki ga v ogorjeni podobi lahko spremljate v vsakem izdelku J. Lorenčija, urednika Sobotne priloge *Dela*.

³⁰ Mislite, da so slučajno tukaj frčali in še vedno frčijo članki/svarila, ki so naslovljena »Ustaviti desnico«/ »Ustaviti levico«?! Mislite, da se slučajno tukaj močuje o osamosvojitvi, ki da je bila uspešna zato, ker se ni zgodila »ne prezgodaj in ne prepozno«? Berite mainstreamsko *Delo* v tej luči, spremljajte govornice vodilnih slovenskih mož, poslušajte in gledajte celo telesno sredinsko zavzetost voditeljic *Dnevni*ka na nacionalni, in vam bodo zadeve kaj kmalu sredinsko jasne. Kot primer (reakcije so dobrodošle!) bom v tej opombi tvegaj parolo »Ustavite center«. Se vam to ne zdi nekam nenaravno?

mi primeri nekoliko kompleksnejši, toda hkrati preprostejši in preglednejši. Po eni strani pomeni značilno fundamentalizacijo *mainstream* pozicije³¹ in hkrati na najboljši možni način upodablja fundamentalistični patos slovenske *Sonderweg* logike (»posebne poti«). Za razliko od neposrednih jetnikov motorike neoslovenstva je Žižek refleksivni avtor, čigar kreativnost se lahko na tem področju vsaj od daleč primerja z MTV-jevsko, ki bojda temelji na nekakšni »neujetosti« v *mainstream*. Predstavlja posebni postslovenski (neoslovenski) gib, ki pa je toliko bolj ujet, kolikor bolj se ima za marginalnega, se pravi tako ali drugače za kreativno-svobodnega avtorja. To je svobodno lebdeči označevalec, ki je – za razliko od neposrednih jetnikov – vse in nič obenem: je jetnik in nejetnik hkrati, je hkrati Smuk in Lev. Žižek je (kot sam zatrjuje) »alternativec«, ki pa je hkrati lahko vojak, katolik, fundamentalist, komunist, stalinist, lacanovec, liberal, mačist... Lahko je nacionalist³² *par excellence*, ki pa se, po potrebi, hkrati ima za klenega antinacionalista. Vse to seveda ne velja zgolj za Žižka. To je dosti širši in globlji, kratko malo splošen pojav, nekakšna epidemija, pojavom in osebam nadrejeni kontekst nereflektiranega neoslovenstva.

Še en dodatno skrb zbujajoči fenomen je na tukajšnji sceni. Ker se je postpolitična scena kontekstualno tako močno premaknila v fundamentalistično posebnost neoslovenstva, se »nam« dejanje vsakogar, ki profesionalno ali drugače išče izhode v smereh »občega« in »stroke«, avtomatično kaže kot levičarsko oz. levo. Torej kot neobičajno, tuje, neslovensko in protislovensko. Naj navedem primer treh nadvse izstopajočih posameznikov, ki zagotovo sodijo v sam vrh tistih, ki se bolj ali manj zavedajo težavnosti položaja, ki ga tukaj obravnavam. V zmešnjavi vlog pri neoslovenskih igrah brez meja je Slovenija prišla v položaj, ko je, denimo, Matevž Krivic, prvoborec osemdesetih, primer človeka, ki nastopa striktno v imenu zakona (zakonitosti, legalnosti) in ki že zavoljo tega apriorno funkcionira kot levičar. V danem kontekstu lahko kdo dobi občutek, kakor da sta zakon in zakonitost že sama na sebi

³¹ Tisti, ki se vsaj implicitno sprašujejo, kaj pravzaprav Slavoj Žižek počne pri LDS, spregledujejo, da je ravno ta althusserjansko-heideggerjansko zakoličeni osebek bil prvi na slovenski sceni devetdesetih, ki je politiko v celoti nagnal v geto umazanega! To, kar so drugi družboslovci na takratni sceni implicirali kot webrovsko samoumevno, je on radikalno pripeljal do principa delovanja tega, kar se je že takrat, posebno pa pozneje, oblikovalo kot (liberalni) »center«. Vrata »postpolitiki« so bila že takrat na stežaj odprta.

³² Na začetku devetdesetih se je v *Mladini* eksplicitno (seveda ne brez ustreznega patosa ponosa) razglasil za Slovenca.

leva in celo levičarska.³³ Drug izstopajoči prvoborec osemdesetih Tomaž Mastnak, denimo, velja v številnih krogih celo za »ekstremnega levičarja«, kar je vse prej kot njegova samopodoba, je pa avtor, čigar kritika osemdesetih in devetdesetih temelji na delih Hobbesa in Burka³⁴. Znotraj tega, kar bi lahko imenovali »liberalna levica« imamo, denimo, izstopajoči primer Slavka Gabra, čigar »levičarstvo« zadnjega desetletja temelji predvsem na Hayeku³⁵ in Milu... Lahko bi še našteval... Tako dobimo, po Wolinu sem ga že poimenoval, »francoski« paradoks³⁶, po katerem velja, da je tukašnja »levica« pravzaprav precej legalistična, burkowska, hayekovska, lacanovska in celo heideggerjanska in schmittovska. V tem kontekstu pomeni že zgolj omenjanje Hannah Arendt, ki se nikoli ni imela za levo in levičarsko³⁷, da je govorec »preveč levo« in je zato (kot domnevno levičarski, potem pa tudi sicer) marginaliziran, če ne celo ekskomuniciran.³⁸

Nekatere poglede, ki sledijo iz takšnega konteksta, se da vsaj za silo nakazati tudi skozi specifični pojav slovenskega desperadovstva. Sedanja generacija študentov družboslovja, s katero imam priložnost veliko delati, vidi kot »rešitev« iz zagate, v kateri se je znašla zaradi antipolitičnega delovanja prejšnjih generacij, predvsem Marxa. Podobno kakor nekateri radikalni intelektualci od Derrida-ja³⁹ navzdol so v položaju, ko tako rekoč vsi ponavljajo za Sartrom, da je »marksizem nepreseženi horizont našega časa«. ⁴⁰ Ker ne vidijo »izhoda« (izhod pa iščejo), si poskušajo pomagati z Marxom. Še več, tisti še nekoliko bolj fundamentalistični (ne pa bolj levi, kakor to naivno domnevajo⁴¹), so začeli vzklikati stare anarhistične in celo maoistične parole. Neusmiljeno kritizirajo vse, kar je kakorkoli povezano z državo, in si pri tem še domišljajo, da silno

³³ Nemara ravno ta primer govori dovolj, in sicer ne samo o tem, kako se tukaj določa, kaj je levo in desno, pač pa koliko so zadeve zašle v desno, da se jim že zakonitost kaže kot nekaj levega.

³⁴ Prim. Mastnak (1989) v Burke.

³⁵ Prim. Hayek (1992).

³⁶ Prim. Wolin (1996).

³⁷ Prim. Arendt v Hill (1979).

³⁸ V resnici bi njeno »levičarstvo« tukaj kazalo dojeti kot sprenevedanje. »Prava« kritika Arendtove s pozicije *Sonderweg*a bi namreč nujno morala povzeti elemente argumentov obrambnega cionističnega položaja, ki je bil zoper njo uporabljen zlasti v 50-ih in 60-ih. Ti argumenti bi danes bili smešni in nevarni za tistega, ki bi si jih upal uporabiti!

³⁹ Prim. njegov ponesrečeni poskus obrata Schmittovega Sovražnika v Prijatelja, in sicer v Derrida (1997).

⁴⁰ Prim. v Sartre (1963:30), cit. Po Wolin (1996:235).

⁴¹ Tu gre predvsem za omenjeno otroško tekmovanje v fundamentalnosti, ki je znana tako pri študentih kot pri profesorjih in kreatorjih tukajšnjega javnega mnenja nasploh.

prispevajo k »boju zoper« najnovejšega hudiča – globalizacijo⁴². Opraviti imamo z okoljem, kjer »na levisi« mislijo nietzschejansko, webrovsko, foucaultovsko in celo schmitovsko. Za nameček so tukaj še newageovci, ki govorijo o »novi političnosti« – imajo tudi univerzitetne predmete na to temo – in celo vodijo tukajšnje t. i. stranke levece... Zmešnjava je, lahko bi rekli, popolna. Je potemtakem kaj čudnega, če v tem okolju ne boste našli analitičnega teksta, ki bi poskusil pojasniti dva v oči bijoča fenomena danega neoslovenstva, in sicer to, da se Janševa stranka imenuje socialdemokratska, in to, da je sns bojda stranka levece? Ti najbolj kričeči nasprotji tukajšnje postpolitičnosti jemljejo kot nekaj naravnega in samoumevnega. Dejansko pa sta rezultat neoslovenske posebnosti devetdesetih in bi kot takšni morali biti *per definitionem* naloga analitičnega dela.

Razloga za to ne vidim v možnosti, da so tukajšnji intelektualci preveč vzvišeni nad nastalimi problemi. Mislim, da je to prej posledica nemišljenjskega intelektualnega okolja, v katerem kraljujejo neintelektualni tatovi, bolj ali manj na gosto posejana generacija neizvirnih prepisovalcev in gurujev, ki so šolani in ujeti v prej omenjenem *mainstreamu* (funkcionalizem, pozitivizem, sedaj lacanovstvo) in pri katerih so teksti organizirani predvsem okrog tega, kar da je kdo rekel in kaj da kakšna teorija pravi (sindrom »kot-že-dejal-Lacan«). Samostojnega mišljenja kratko malo niso vajeni, ne upajo si ga privoščiti (vloga tega ali onega teoretičnega guruja jim kaj takega vsaj delno preprečuje) in ga posledično skorajda sploh ni. Na delu so v glavnem prepisovanje in prevajanje, najpogosteje pa povzemanje, pogosto celo brez navajanja virov. Izstopajoči primer tega so številne slovenske knjige s področja »teorije« managementa, ki so pogostokrat slabo prikrita intelektualna odtujitev neoliberalnih in newageovskih teoretikov, ki v glavnem delujejo v ZDA. Bistveno drugače ni na številnih drugih področjih, denimo družboslovnem. Z nekaterimi izjemami so novinarji, ki to spremljajo, zgolj miniaturne omenjenih znanstvenoprepisovalskih krogov in so nezmožni kakršnega koli samostojnega mišljenjskega prijema.

Podčrtal bi, da lahko zgolj na značilnem zamolčevanju dveh ključnih fenomenov (simptomov) postsocialističnega novoslovenstva – torej Jelinčiča in janšizma – nemoteno funkcionira »fenomen Drnovšek«. Samo v tem in takš-

⁴² Pri predmetu politični ekstremizem, ki ga poučujem, se čedalje pogosteje srečujem z bolj ali manj bistrimi mladimi ljudmi, ki se simptomatično sprašujejo, »zakaj ne uporabiti nasilja«!?

nem kontekstu lahko stranka Boruta Pahorja bolj ali manj uspešno igra vlogo levice. Najprej zato, ker sta – in to je osrednja implicitna argumentacija – tako Drnovšek kakor Pahor predvsem nekaj manj (torej implicitno nekaj »boljšega«) kakor Jelinčič in Janša. To, da sta nekaj manj od ekstremne desnice in levice (Jelinčič občasno funkcionira celo kot »ekstremna levica«), jima omogoča, da sta ta-prava-levica in ta-pravi-center. Nikakor pa ne bi smeli spregledati, da tukajšnje levice ne določa nekaj, kar je levo glede na tradicijo v širšem mednarodnem in/ali zgodovinskem kontekstu, ampak jo določa kontekstualno okolje neokonservativnega slovenstva, ko levica funkcionira kot nekaj, kar da je nedesno oz. ne tako hudo desno (kakor Janša). Iz tega sledi veliko vprašanje, zakaj nekaj, kar je »znosno desno«, tukaj imenujejo center oz. zakaj nekaj, kar je desni center ali center, celo imenujejo levica? V tem živem pesku, ki prevladuje tudi v javnem mnenju, ni več nikakršne možnosti za razlikovanje.

VOLITVE 2000 KOT »ZASUK V LEVO« OZ.
»ZMAGA LEVICE«

V nebo vpijoči simptom te nezmožnosti razlikovanja je tako rekoč plebiscitarna⁴³ medijska ocena volitev, češ da so tukajšnji volivci volili levico oz. da so rezultati volitev nekakšen »zasuk v levo«. Kakšno zavajanje! Mar ni levica na neki način poudarjanje povsem določene smeri (socialne, politične...) francoske revolucije, mar ni levica tisti motor, ki deluje predvsem na gorivu socialne in politične enakosti ter socialnih in političnih svoboščin (oziroma pravic, v jeziku liberalcev)?

Kdo od govorcev na tukajšnjih predvolilnih predstavah je – če se poskušamo spomniti – sploh omenil vsaj eno od teh besed? Še svobode ne, čeprav so jo v začetku devetdesetih liberalci in tukajšnja desnica (»levica« je to molče sprejela) redefinirali kot svobodo lastnine in predvsem kot svobodo podjetništva⁴⁴. Že zgolj omenjanje svobode je tukaj nekaj, kar se ne spodobi in se, vsaj implicitno, določa kot »zastarelo«, o enakosti pa niti ne govorim.

⁴³ Do sedaj so bile tri izjeme. O tem so pisali V. Jalušič, R. Močnik in A. Žerdin, vsi trije v ponovno iz opitosti z žižkovsko neoslovensko posebnostjo prebujajoči se povolilni *Mladini*. Sicer že dovolj pove samo dejstvo, da bi mi le navajanje časopi-snih naslovov in avtorjev, ki so volilne rezultate l. 2000 ocenili kot »premik v levo«, vzelo celo stran teksta.

⁴⁴ Več v moji izpeljavi v prihajajoči *Troubles with Postsocialism or why Democracy is not the Same as Capitalism?* (pred objavo).

Enakost je – po izrazito liberalni in le delno desničarski kritiki samoupravljanja – v Sloveniji začela funkcionirati kot nekaj, kar je »že zdavnaj preseženo«.

Je mar mogoče misliti kaj bolj paradoksalnega, kakor je položaj, v katerem se pod pretvezo »že uresničenih svobode in enakosti« zavrača že samo omenjanje potrebe (dejansko je to želja) po enakosti in svobodi? Kakor da bi svoboda in enakost bili luknji, ki se ju da zapolniti/odpraviti s konsumpcijo?!⁴⁵

Dominantni diskurz, »vladajoča misel te dobe«, je postal diskurz *oikosa*, govornica, ki ne temelji več na političnem (kot v 80-tih) dialogu in/ali javnem konfliktu, pač pa na skrivnosti, prikritosti, učinkovitosti, na zaslužkarstvu in denarju, na izvedencih, specialistih, strokovnjakih in na njihovih komandah⁴⁶. Ne temelji na politični logiki demokratičnega in javnega spopadanja pač pa na mehaniki tistega, kar je bilo že pred slabimi dvesto leti v *Fenomenologiji duha* opredeljeno kot *oikos* logika gospodarja sužnja. Politika, dialog, pluralnost, politična svoboda, politična enakost so tukaj nekaj, kar je bojda postalo odveč. Inženirji tukajšnje politične poklicanosti in/ali webrovske managerje poklicne politike naravnost pravijo (to je osrednji argument tako Janše kakor Drnovška, tako Jelinčiča kakor Pahorja), da politika ni učinkovita (od tod »potreba« po večinskem volilnem sistemu kot bistveno bolj »učinkovitem«).

Politiko, svobodo, enakost... so začeli meriti s kategorijami *oikosa* (odtod ime oikonomija) in ekonomije, ker da je to »edino realno« in ker menda »drugače ne gre«.

Prihodnost je v tej managerski optiki izhodiščno kastrirana na Evropsko unijo in Nato, na neskončno napredovanje ekonomije, na razvoj, na tek za točko na horizontu, ki nam je toliko bolj oddaljena, kolikor bolj se ji približujej(m)o.

POSTPOLITIČNI DRNOVŠEK KOT PERSONALIZACIJA MAINSTREAMA ALI JANŠIST

Kako torej o teh zadevah misliti, kako se jim približati, da bi se jim postavili po robu zdaj in tudi v prihodnje, ko bodo prisile bolj razvidne? To, kar bo najteže razumeti in kar tukaj lahko oblikujem zgolj kot hipotezo, je paradok-

⁴⁵ Če je sploh kaj konsumirano v postsocializmi (tudi v slovenskem) glede na horizonte francoske revolucije, potem je to *fraternité*. Ravno do konca použita *fraternité* je tisto, od česar nas bolita želodec in glava. Tu bi morali iskati razloge za bohotiče se pojave, kot so šovinizem, rasizem, kulturizem, nikakor pa ne presežni odmerki politične in siceršnje svobode in enakosti.

⁴⁶ Prim. razvitje te razlage v Kuzmanič (1999b).

salna postavitev: »pravi« problem, s katerim imamo opraviti, ni tisti, ki je doma na levici, ali tisti, ki je doma na desnici. Tudi zato ne, ker prve skorajda dobesedno ni in ker se druga še vedno kobaca v svojih predpotopnih formah. Mesto, kjer se te zadeve koncentrirajo, je sam *mainstream*, znotraj njega te zadeve potekajo, tam je tudi jezik, v katerem se vedno znova inkarnirajo, tam so persone in personalizacije, ki jih vzpostavljajo. To mesto lahko imenujemo center. Njegove dimenzije sem poskušal v prejšnjih poglavjih nakazati kot *Sonderweg*, torej to »našo domačo posebnost«⁴⁷, ki se tukaj in zdaj uveljavlja kot center našosti oz. tega, kar tukaj imenujem neoslovenstvo.

Če to tezo personalizirano poenostavim, bi ta hipotetična postavitev lahko izzvenela takole: »pravi« janšist, s katerim imamo opraviti, pravzaprav sploh ni več Janša (teza ne funkcionira na način *nomen est omen*), pač pa Drnovšek, predvsem pa kompleksni domačijski managersko centristični ideologem, katerega zmagovita personalizacija je ravno on.

Za boljše razumevanje in dodatno utemeljitev te hipotetične postavitve bo treba v prihodnje še marsikaj storiti. Za zdaj pa lahko poudarim le nekatere elemente. Najprej predvsem to, da – kakor so številni premisleki in študije to že pokazali – od začetka politične pluralizacije na Slovenskem (podobno pač kakor drugod po Vzhodni Evropi) tukaj pravzaprav ni večjih programskih razlik med parlamentarnimi (velja tudi za zunajparlamentarne) strankami. Kako, skratka, pojasniti to vsaj na prvi pogled dokaj neobičajno dejstvo, in ne podmeno, kakor bi se utegnilo zazdeti nepoučenim? Kaj se lahko zgodi, če ni sicer pričakovanih in za demokracijo konstitutivnih (celo usodnih) razlik (tudi na programskih strankarskih ravneh⁴⁸) med strankami in na stranke reduciranega političnega delovanja? Ali v tem primeru še vedno lahko kar tako govorimo o demokraciji? Ali ni to že alarmantno dejstvo? Ne, pravijo. Ravno nasprotno. Tukaj vlada pomirjajoča interpretacija javnega mnenja, češ da zadeve še niso dovolj razvite (»politični prostor še ni razvit«...), da je treba še malo počakati, pa

⁴⁷ Verigi »našega, domačega in posebnega« bi za presežek kazalo dodati še znamenito iznajdbo domačijske pameti, Trstenjakovo kategorijo »slovenske poštenosti«, s katero se pa v tem spisu žal ne morem posebno ukvarjati.

⁴⁸ Naj povem, da je v zadnjem času vendar nastalo nekaj sprememb. Žal, kakor je bilo pričakovati, na slabše. Pojavila se je stranka (Nova Slovenija), ki ima v svojem programu eksplicitno napisano »pravico do življenja«, kar je bil tabu dosedanjega tukajšnjega strankarstva.

bo...⁴⁹ Drugače povedano, v tem okolju ne boste našli zvrsti običajne interpretacije, ki bi bobu rekla bob in izrekla radikalno preprosto stvar: tako kakor Albanci⁵⁰, Srbi ali Poljaki tudi Slovenci na dani stopnji nerazvitosti demokracije nimajo (več) nikakršne druge religije razen slovenstva samega. Ravno ta »civilna religija«⁵¹, je pravzaprav tisti ta-pravi program⁵², ki se je vpisal v programe vseh, (bojda postsocialističnih, dejansko pa neonacionalističnih in šovinističnih) strank, je tista neoreligiozna podstat, ki se je zapisala programskim piscem vseh provenienc: tako levih, desnih kakor tudi in predvsem tistih v centru t. i. političnega spektra. Razlike med strankarskimi programi, ki jih – kakor rečeno na osnovnih, predvsem političnih ravneh – tako rekoč ni, se toliko bolj (»kompenzacija«?) pojavljajo na ravneh stila, vodenja, ekip in vodij, njihovih *imageov*, ne pa na ravni tega, (za)kaj je kaj oz. ni treba storiti. Kajti v tem kontekstu velja, da je to, kaj je treba narediti, tako rekoč že vedno apriorno uresničljivo in je vsakomur že takoj jasno, če le rečemo magično besedo – slovenstvo.

Razhajamo se kvečjemu lahko glede tega, ali bo to (se pravi neoslovenstvo) udejanjeno prej ali slej, zlepa ali zgrda, počasi ali hitro, za takšno ali drugačno ceno, s takšnimi ali drugačnimi žrtvami... Ne pa o tem, ali naj to (neoslovenstvo) bo ali ne bo »osnova demokracije« in tukajšnjega celotnega (političnega, socialnega, kulturnega...) žitja.

Slovenstvo samo je slepa pega samoujetosti tega vladajočega diskurza. Če hočemo zares misliti to, kar se dogaja v postsocialistični Sloveniji, še posebno pa to, kar se je zgodilo na volitvah 2000, potem je treba reči, da je ravno na teh volitvah v *Sonderweg* neokonservativnem neoslovenstvu ujetih nerazlikah (ne pa v razlikah) in nerazlikovanjih, zmagala drnovškov(sk)a pot. Problem je predvsem ta, da

⁴⁹ V primerjavi s tistim, kako slovenska poklicna politika prodaja neoslovenstvo navzven, velja tukaj nekaj povsem nasprotnega. Tam (navzven) velja »najbolj razvita demokracija« in »zgodba o uspehu«, ki se trži še posebno v povezavi z drugimi – tistimi, ki jih je treba še dodatno potunkati.

⁵⁰ Med njimi je to že zdavnaj ubesedil Maliqi (1998).

⁵¹ To civilna bi morali vzeti s kančkom cinizma. Pravim civilna predvsem zato, da bi opozoril, da je to tisto, kar je z užitkom pohrustalo »civilno družbo« osemdesetih. Ni torej civilna družba »(pri)šla na oblast« zgolj in predvsem v političnem smislu (kakor se je glasila neka preozka teza z začetka 90-ih), pač pa nam vlada na gramscijevski antipolitični in postpolitični način homogenizacije/hegemonizacije od spodaj. Obrat Gramscija, ki so ga na Zahodu že zdavnaj pogruntali ekstremni desničarji (prim., denimo, De Benoist, Tarchi et. co., v *Le forme del politico*, 1984), se je tukaj zgodil samodejno, tako rekoč naravno, brez kakršne koli vednosti ali refleksije o tem. Zato toliko bolj učinkovito in zahrbtno funkcionira.

⁵² Linija umevanja politike kot naše/nacionalne stvari (sindrom *cosa nostra*) ali nacionalnega programa je v tem delu sveta najbolj očitna pri zgodovinarjih in kulturnikih (razumnikih). Prim. tudi argumentacijski patos raznih prispevkov in knjig Janka Prunka, začenši s Prunk (1986).

lahko, če ne odpremo slepe pege, se pravi slovenstva samega, o tukajšnji politično neizdiferencirani *slovenische Gemeinschaft* zgolj momljamo (najpogosteje se preprosto spregleda). Jo lahko mislimo samo in zgolj relacijsko, torej v perspektivi razmerja do ekstremnega Janše. In ravno to se je tukaj pripetilo. Znašli smo se v silno zagatnem položaju, ko sta Janša in janšizem postala merilo tukajšnje demokracije in demokratičnosti, merilo, po katerem sploh ni težko biti/postati demokrat in demokratičen. Saj je vse, kar je Nejanša in nejanševsko že avtomatično (tu je problem) postalo demokratično. Še več, v trenutku, ko izgubimo možnost primerjave med konkretno Drnovškovo postpolitiko in demokracijo, ki je *in nuce* nekaj abstraktnega in v novo odprtega, ko samo to možnost odprte primerjave nadomesti zaprta primerjava Drnovšek–Janša (ali Janša vs. vse drugo), smo se pravzaprav dokončno zapletli v nekaj, kar nima več zveze z demokracijo. Problem s tovrstno »mero« in takšnimi »načini merjenja« pa je predsem ta, da so napačni, izkrivljeni, nezadostni in skrajno nevarni. Svetla demokracija na temnem ozadju Janše je tisto lažno ogledalce, ki pači podobe in samopodobe danega časa, je tisto lažno sonce, na katerem se lenobno martinčka današnja čedalje bolj radikalno antipolitična Slovenija s svojim mainstreamovskim neoslovenstvom vred.

Prišli smo v situacijo, v kateri utegne biti janšizem udejanjen na »mehki« (Drnovškov) način, kar pomeni vse prej kot to, da janšizem ne utegne zmagati. Boste rekli, da ta razlika niti ni tako majhna in nepomembna. Pritrdil bi, vsekakor. Toda, to naj ne bi zameglilo pogleda na dejanskost, v kateri grenko tableto neonacionalizma jemljemo s tenko plastjo sladke čokolade. Se strinjam tudi zato, ker bi v primeru popolnega ujemanja Janše in (neo)slovenstva tukaj imeli to, kar so na Hrvaškem imeli v Tuđmanovem desetletju.⁵³ Toda kljub temu razcepu ali pa ravno zavoljo njega nikakor ne bi kazalo spregledati, da Drnovšek (& nekritična koalicijska co.) vendarle utegne ne izpolnjevati predvsem programa demokracije, človekovih pravic, političnih svoboščin in politične enakosti, pač pa program nadvse neokonservativnega neoslovenstva.

⁵³ Prim. moje predavanje Tuđmanizem in janšizem na Delavsko punkerski univerzi v letniku 1999/2000 (v pripravi za tisk).

JANŠIZEM IN POSTPOLITIČNO NEOSLOVENSTVO

To, kar tukaj imenujem janšizem, ni nikakršen »polni označevalec« in zatorej ni možnosti njegove definicije na ravni vsebine, marveč je dosti kompleksnejši, tako rekoč tавтоloški označevalec. To, kar imenujem janšizem, je tukaj tisti nadrejeni kontekst, ki naddoloča dogodke/interpretacije/razumevanje in ki omogoča naslednje pojave (o katerih se tukaj bolj ali manj molči), ki pa že imajo nekatere usodnejše posledice:

- Omogoča t. i. »javno komuniciranje« (dejansko pa množično domačijsko poneumljanje) v skrajno zaprtih Mi kategorijah (»Mi Slovenci«). To je tisti vsepožirajoči meta-jezikovni gib, ki iz vsega, kar mu pride pod prste, naredi domačnost (slovenstvo/slovensko posebnost kot vseobsegajočo tukajšnjo osrednjost/centralnost)⁵⁴.
- To je tista podstat, ki že na površinski ravni javne govornice vpelje (vsaj implicitno, če že ne eksplicitno) kategorijo časti/ponosa, kar omogoča in proizvaja položaj, v katerem se vse suka okoli vase zagledanega neoslovenskega sebstva, kjer se vse vidi in o vsem sprašuje izključno in šele prek drže časti/ponosa.
- Navsezadnje, ravno topos časti/ponosa⁵⁵ je tista konfliktna točka, na kateri pride do »spopadanja identitet«, in sicer iz zelo preprostega razloga: ker je kleno ekskluzivistična, monolitna, fundamentalistična in torej izključujoča. Znotraj tega (samo)videnja je lahko vsak posameznik kvečjemu takšna ali drugačna rastlina, ki je »pognala korenine« domačnosti oz. si to, kar so ti rekli, da si, iz tega ne moreš... Kvečjemu se lahko nekoliko prilagodiš s konceptom t. i. tolerance, toda tudi to so zasilni izhodi, ki so vse prej kakor odprti.⁵⁶

⁵⁴ Kaj vse od začetka 90-ih naprej tukaj ni bilo slovensko!? Zadeve so šle občasno tako daleč, da so imeli celo »slovenski medvedi«, ki so jih izvozili na Pirenejski polotok, za razliko od medvedov vojnih pribežnikov (menda, »bosanskih«) zagotovljeno posebno mesto v medijih tukajšnjega domačijskega poneumljanja (TV Slovenija, Pop TV, zlasti *Nedelo*). Tавтоloško bojevniški vzklík, tako pogosto medij-sko promoviran na Slovenskem, »Kdor ne skače ni Slovenec«, je samo vrh ledene gore, ki opozarja na množično histerijo.

⁵⁵ »Bodi ponosen, da si...« je, v smislu xx. stoletja, kreacija Mussolinija iz druge polovice dvajsetih let prejšnjega stoletja. Prim. ljubljanski subvertirani grafit pri Bukvarni »Bodi ponosen, da si Slovenec/Bantu črnc«.

⁵⁶ Prim. v tem kontekstu mojo kritiko koncepta tolerance kakor je bila razumljena pri Žižku (Kuzmanič, 1994). Pravim bila, kajti spolzki *trend-setter* je pozneje zadeve ustrezno redefiniral, sledi nekdanjega razumevanja pa zabilisal, da ne rečem potlačil.

»ZMAGA« NEOSLOVENSTVA
NAD NACIONALIZMOM

Bistvo zmagoslavnega neoslovenstva je ravno tukaj, v samem centru, ne pa zgolj in predvsem v njegovih nemo-
dernizacijskih, predmodernizacijskih in včasih celo anti-
modernizacijskih (Rode, Janša & co.) podobah. Postmo-
derno neoslovenstvo daje novo življenjsko moč, novo (to-
krat virtualno) novo kri in novo zemljo »starim« formam
slovenstva, tudi in predvsem janšizmu. Osrčja najnovejše
(se pravi neoslovenske) slovenske travme ne kaže iskati
pri ekstremih, pač pa v samem osrčju domačijskega *main-
streama*, ki je – in tukaj za to gre – čedalje bolj ekstremno.
Razumeti današnji slovenski *mainstream* pomeni dojeti slo-
vensko posebnost v kontekstu skiciranega *Sonderwega* in nje-
govega umetelnega (etičnega in estetskega) prehoda v cen-
ter/centralnost, v neoslovenski, umetniško popleskani *main-
stream*. Tako kot lahko linija tukajšnje estrade Helena Blag-
ne in/ali Simona Weiss zapoje z laibachovci (kje drugje kot
v osrčju Cankarjevega doma), tako kot je Drnovška treba
brati skupaj z Janšo, je tudi Žižka treba razumeti predvsem v
domačijski neoslovenski konservativni skupnosti z Rugljem!

Še dve stvari pred koncem. Najprej opozorilo: eldee-
sovski vršiček neoslovenskega *mainstreama* ne proizvaja ek-
stremnost samo navzven: umetniško je kreativen tudi pri
ustvarjanju novih ekstremov navznoter same stranke giban-
nja⁵⁷. Povolilni dogodki leta 2000 potrjujejo takšno skle-
panje, saj je po logiki mehkih, postmodernih čistk znotraj
same LDS nastalo kar nekaj »novih ekstremov«, od katerih
lahko pričakujemo oblikovanje novih (upam, da ne post-
političnih) jeder.

Na samem koncu še retorično vprašanje: *Što je pjesnik
htio reći?* Hotel sem povedati, da je na zadnjih volitvah šlo
za pomembno, tako rekoč plebiscitarno odločitev. Tega ne
spremeni dejstvo, da se številni podložniki niso zavedali
ne pred volitvami in ne na volitvah, še manj pa jim je
jasno, zakaj sploh gre sedaj, ko so volitve mimo. Moja osred-
nja hipoteza je, da bi bilo volitve 2000 treba obravnavati
kot nekakšen »obračun z nacionalizmom«. Toda – in tukaj

⁵⁷ LDS je še vedno najmočnejša in tudi najbolj občutljiva ravno na točki svojega še
ne strankarstva oz. v tem, da je še vedno predvsem gibanje z bolj ali manj peroni-
stično naravnanim postpolitičnim voditeljem. Kaj kmalu bomo lahko videli, ali se
ji bo posrečil prehod iz gibanja v stranko (izključitev gibanjskih elementov in po-
sameznikov/posameznic, ki še vedno delno mislijo na »staromodni« način iz poli-
tičnih 80-ih, in kakšne bodo posledice tega prehoda – tako za gibanje/stranko ka-
kor za celotno slovensko domačijo).

je treba biti pozoren – čeprav je to nedvomno bil »obračun z nacionalizmom« (se pravi s predpotopnimi pozicijami, ki se tukaj uvrščajo v »desne«, brez nadaljnjih določil), to ni bilo storjeno ne s pozicij »uhajanja« nacionalizmu kot takemu, nacionalizmu v vseh njegovih pojavnih oblikah in vsebinah, in tudi ne s pozicij iskanja »drugih« (denimo političnih) iztočnic razvoja. Nacionalizem (kot tradicionalen, predmoderen in moderen) je – vsaj začasno – premagan, vendar pa (in tu je bistvo!) s pozicij in v imenu novega nacionalizma, v imenu postpolitičnega neoslovenstva. To pa še ni vse. V imenu neoslovenstva (reprezentira ga eldesovski postpolitični *mainstream*) na volitvah ni bil (začasno!) premagan samo (pred)moderini nacionalizem (Janša, Bajuk, Rode & co.), premagana je – in to za daljše obdobje – tudi vsakršna resnejša možnost izstopa iz postsocialistične neonacionalistične logike. Postsocialistična Slovenija se je plebiscitarno odločila, da se bo postpolitično »branila«, da bo varovala »svoje korenine«, »svojo posebnost«, da se bo šla lasten *Sonderweg* trip. Toda kdo jo ogroža, kje so sedaj sovragi? Navsezadnje, kaj to utegne pomeniti za demokracijo, za politično svobodo, politično enakost? Bojim se, da so perspektive v tem smislu vse prej kot svetle.

LITERATURA

ADORNO, W. TH.

Žargon pravičnosti, cz, Ljubljana, 1972.

BLOCH, E.

Princip nada (Das Prinzip Hoffnung), Naprijed, Zagreb, 1981.

BOHINC, R., ČERNETIČ, M. (ur.)

Civilna družba v Sloveniji in Evropi, Društvo občanski forum, Ljubljana, 1999.

BOJE, D. M., GEPHART R. P., JR. & THATCHENKERY, T. J. (ur.)

Postmodern Management and Organization Theory, Sage, London, 1996.

BREZOVŠEK, M. (ur.)

Demokracija-vladanje in uprava v Sloveniji, Politološki dnevi, FDV Ljubljana, 1997.

BURKE, E.

Razmišljanja o revoluciji v Franciji, Krt, Ljubljana, 1989.

DERRIDA, J.

Politics of Friendship, Verso, London & New York, 1997.

ECO, U.

Dalla periferia dell'impero, Cronache da un nuovo medioevo, Tascabili Bompiani, Milano, 1991.

GUNN, S.

Revolution of the Right, Pluto Press, London, 1989.

HAYEK, F. A.

Usodna domišljavost, Krt, Ljubljana, 1992.

HILL, M. A.

Hannah Arendt: The Recovery of the Public World, St. Martin's Press, New York, 1979.

JALUŠIČ, V.

Svoboda proti enakosti?, v: Delta, 3-4/1998, pp. 73-94, 1998.

JEŽ, B.

Vloga kinologije v slovenski politiki, Delo, 21. 10. 1998.

»Streznitev pod Triglavom«, Delo, 7. 4. 1997.

Zmaga mehkega č nad trdim ž, Delo, Sobotna priloga, 28. 11. 1998.

KALDOR M. & VEJVODA I. (ur.)

Democratization in Central and Eastern Europe, Pinter, London and New York, 1999.

KARDELJ, E.

Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, DZS, Ljubljana, 1976.

KRLEŽA, M.

Deset krvavih godina, Zora, Zagreb, 1971.

KUZMANIĆ, T.

Meta-parlamentarno na Slovenskem ali o defenestraciji, v Parlamentarizem: dileme in perspektive, Politološki dnevi, FDV, Ankaran 1991, pp. 172–181, 1991.

Mirovno-demilitarizacijski konflikt, v: Zbornik, 1991.

Postsocializem in toleranca: ali toleranca je toleranca tistih, ki tolerirajo – ali pa ne!, čKZ 164–165, Ljubljana, pp. 165–183, 1994.

Politični ekstremizem pod Slovenci: sns od tigrov do papirja, čKZ, Ljubljana, pp. 47–71, 1995.

Ustvarjanje antipolitike, elementi genealogije družboslovja, ZPS, Ljubljana, 1996.

Zgodovinski kompromis, novi primitivizem in/ali liberalna kmečkost na Slovenskem, BREZOVŠEK (ur.), 1997.

Bitja s pol strešice / Hate Speech in Slovenia, OSI, Ljubljana, 1999.

Slovenia: From Yugoslavia to the Middle of Nowhere?, v: KALDOR & VEJVODA, 1999.

Od civilne družbe, prek liberalizma do neokapitalizma, v: BOHINC & ČERNETIČ, pp. 117–126, 1999.

LAQUEUR, W.

Young Germany, A History of the German Youth Movement, New Brunswick & London, 1984.

MALIK, K.

The Meaning of Race, Macmillan, London, 1996.

MALIQUI, S.

Kosova: Separate Worlds, Reflections and Analyses 1989–1998, Dukagjini PH, MM, Prishtina, 1998.

MASTNAK, T.

Dvesto let spornosti revolucije..., v: Burke (1989), Krt, Ljubljana, 1989.

MOMMSEN, W. J.

Max Weber and German Politics 1890–1920, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1984.

MOUFFE, CH. (ur.)

The Challenge of Carl Schmitt, Verso, London & New York, 1999.

MULLER, Z. J. (ur.)

Conservatism, Princeton UP, Princeton, New Jersey, 1997.

O'SULLIVAN, N.

Fascims, J. M. Dent & Sons Ltd, London in Melbourne, 1983.

PRUNK, J.

Slovenski narodni programi, 2000, Ljubljana, 1986.

REPOVŽ, G.

Teorija ženske, Delo, 25. 11. 2000.

SARTRE, J. P.

Search for a Method, Vintage, New York, 1963.

SCHMITT, C.

Tri razprave, Krt, Ljubljana, 1994.

SCHOPENHAUER, A.

The World as Will and Idea, Everyman, London, 1997.

STERNHELL, Z.

The Birth of Fascist Ideology, Princeton UP, Princeton, New Jersey, 1994.

STURMER, M. (ur.)

Bismarck und die preussisch-deutsche Politik 1871–1890, DTV dokumente, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1970.

WOLIN, R.

Labyrinths, Explorations in the Critical History of Ideas,
University of Massachusetts Press, Amherst, 1996.

ŽIŽEK, S.

Izpoved resigniranega ideologa, Delo, Sobotna priloga, 27.
9. 1997.

Carl Schmitt in the Age of Post-Politics, v: MOUFFE (ur.),
pp. 18–37, 1999.

The Ticklish Subject, The Absent Centre of Political Ontology, Verso, London & New York, 2000.

Zbornik: *Le forme del politico, Idee della Nuova Destra*, La
Roccia di Erec, Firenze, 1984.

Zbornik: *Demilitarizacija Slovenije in nacionalna varnost*,
ZPS, Ljubljana, 1991.

Zbornik: *Historikerstreit, Die Dokumentation der Kontro-
verse um die Einzigartigkeit der nationalsozialistischen Ju-
denvernichtung*, Piper, München, 1995.

Srečo Dragoš

VERA IN VOLITVE

V prispevku prikazujem predvolilno dogajanje z vidika medijske navzočnosti Rimskokatoliške cerkve na Slovenskem (skrajšano: Cerkev) – v tej napovedi pa je že prva ugotovitev. Iskanje verskih vsebin v predvolilnem času se je končalo kot spisek medijskih izjav in dogodkov, ki so skoraj brez izjeme povezani le s Cerkvijo, ne pa z drugimi verskimi akterji. Ta rezultat se zdi presenetljiv, če upoštevamo, da je pri nas uradno registriranih nekaj čez trideset verskih skupnosti in cerkva, neformalnih pa je verjetno še več. Hkrati pa je tudi razumljiv, saj je med vsemi prav katoliška Cerkev najbolj množična, najmočnejša, najbogatejša, najbolj organizirana in javno najbolj eksponirana verska institucija. Pri tem seveda velja, da ni nujno vse, kar je razumljivo, tudi (ne)sprejemljivo. Zato je potrebno – ker gre za občutljivo temo – pojasniti vrednostna izhodišča, ki so uporabljena pri interpretaciji zbranih podatkov. O tem govori naslednji razdelek (z naslovom Kontekst), v katerem opozarjam na dvojje: prvič, da verodostojnost empiričnih podatkov ni isto kot verodostojnost interpretacije teh podatkov, in drugič, če boste iste podatke presojali z drugačnih vrednostnih izhodišč, boste dobili tudi drugačno razlago istih podatkov. Še prej pa nekaj uvodnih pojasnil o pomenu in namenu celotne raziskave.

Analiza je časovno usmerjena na obdobje od sredine septembra do sredine oktobra 2000, ko je na Slovenskem potekala organizirana kampanja za parlamentarne volitve. Predmet analize so tiskane in avdiovizualne vsebine, ki so jih v omenjenem času objavili naslednji mediji množičnega obveščanja: *Družina*, *Mag*, *Mladina*, *Delo*, *Nedelo*, *Dnevnik*, *Večer*, *Slovenske novice*, nacionalna televizija *Slovenija 1*, privatna *TV 3*, prvi program *Radia Slovenija* in katoliški *Radio Ognjišče*. Analiza se osredotoča na medijsko navzočnost in obravnavo vseh tistih vsebin, dogodkov, vprašanj oz. problemov, ki v javnosti veljajo za **sporne** in so z vidika verskih akterjev (predstavnikov cerkva in verskih skupnosti na Slovenskem) **odločilnega pomena**. Podčrtana kriterija sta zastavljena precej široko in sta za selekcioniranje gradiva uporabljena le, če se pojavljata hkrati. Kot vsebine »odločilnega pomena« so mišljene tiste, ki jih verski akterji sami opredeljujejo za takšne, ker ocenjujejo, da so tako ali drugače povezane z njihovim osnovnim verskim poslanstvom. Merilo »spornosti« pa je javno izraženo nestrinjanje z rešitvami, predlogi, razpravljanjem ali načenja-

njem vsebin (»odločilnega pomena«) ali pa neskladnost omenjenih vsebin z zakonodajo.

Recimo, da v medijih kdo izrazi stališče, da morajo imeti verske skupnosti svobodo v svojem javnem delovanju. Taka zahteva bi postala predmet analize samo takrat, če ji kdo kakorkoli nasprotuje oz. jo relativizira, saj sta le v tem primeru prisotna hkrati oba kriterija (»spornost« + »odločilni pomen«). Naslednji primer: če bi kakšen akter ocenil, da je za izvajanje njegovega poslanstva ključnega pomena javni poziv k (proti)verski nestrpnosti, bi bil tak dogodek vključen v analizo tudi takrat, če njegova izvedba ne bi bila deležna nikakršnega nasprotovanja niti kritičnega komentarja (ker bi ostal npr. medijsko popolnoma prezrt), saj je v nasprotju s 63. členom ustave RS.

Namen je s kvalitativno analizo preveriti morebitne kulturnobojne vsebine v slovenskih množičnih medijih med predvolilno kampanjo za parlamentarne volitve. Dejstvo je, da je kulturni boj igral v slovenski zgodovini pomembno (usodno) vlogo. Prav tako je res, da ta(kšna) zgodovinska izkušnja še danes opazno vpliva na sodobno politično kulturo pri nas – o tem je namreč precejšen konsenz tako med desnimi kot levimi političnimi silami, tako med konservativci kot liberalci, tako med predstavniki državnih kot verskih institucij, čeprav so razlike v vsem drugem (v interpretaciji pomena, akterjev, dogodkov in odgovornosti za kulturni boj); o aktualnosti in potencialni nevarnosti kulturnega boja pa ni bistvenih razhajanj, tudi ne v strokovnih krogih.

KONTEKST: KULTURNI BOJ IN KLERIKALIZEM

Zaradi večpomenskosti terminov *kulturni boj* in *klerikalizem*, ki sta pomembna za to analizo, naj na kratko pojasnim njun opis in vsebinsko opredelitev.

KULTURNI BOJ. Izvorno gre za zgodovinski spor interesov in kompetenc med pruskim državnikom Ottom von Bismarckom, ki je kot ministrski predsednik predstavljal centralno državno oblast, in med katolicizmom oz. Cerkvijo kot versko predstavnico (nacionalne) oblasti s centrom zunaj države, v Vatikanu. Nasprotovanje se je stopnjevalo v 70. letih 19. stoletja, njegova eskalacija pa pomeni širjenje sporov glede na intenzivnost in obseg konfliktnih odnosov med vpletenimi akterji. V začetku je bilo to politično nasprotovanje sklenitvi konkordata (ki ga je pod-

pisal avstrijski cesar Franc Jožef leta 1855), nakar je spor prerastel v strankarsko nasprotje (konservativci/liberalci/socialisti), v versko nasprotje (verni/neverni) ter se v tej obliki razširil tudi na slovenski prostor. V tem smislu lahko datiramo začetek kulturnega boja na Slovenskem leta 1884, ko sta politika dr. Ivan Tavčar in Ivan Hribar ustanovila politični časopis *Slovan*. Z njim sta začela širiti izrazito narodno afirmativne in liberalno usmerjene ideje, ravno takrat pa je v časopisu *Slovenec* začel nastopati teolog in (poznejši) škof dr. Anton Mahnič, ki je terjal čim bolj načelen in neizprosni boj proti vsem, ki tako v kulturnih kot narodnostnih in v političnih vprašanjih kakorkoli odstopajo od strogega katoliškega (cerkvenega) stališča. Prva dva sta potegnili na svojo stran večinski del laiške inteligence, tretji pa je pridobil večino duhovnikov, ki so v tistih časih tvorili večino tankega sloja slovenskih intelektualcev. Nakar se je na teh osnovah formiral tudi politični prostor (nastanek strankarskih blokov), s sindikati in drugimi civilnimi ustanovami vred – s posledicami takšne profiliranosti družbenih sporov pa se otepamo še danes. Idejnobojna kultura je torej modernistični resentment, mobilizacijsko uporaben tudi v postmodernih razmerah.

Kulturni boj je amalgam konfliktnih odnosov s treh ravni: s politične (med konservativno in liberalno opcijo), **z državne** (med predstavniki državnih in cerkvenih oblasti) **in z nazorske** (med pravoverniki, krivoverniki, drugoverniki in neverniki). Z »amalgamom« mislim na takšno kombinacijo konfliktov, v kateri je detektiranje njihovih izvorov (razlikovanje omenjenih ravni) za akterje neuporabno in namensko zamegljeno, to pa nadalje provocira konfliktna razmerja med vsemi vpletenimi. Ravno to daje celotni politični kulturi specifično kvaliteto, ki jo izražamo s sintagmo kulturni boj.

KLERIKALIZEM. Izvorno se je s tem terminom označeval odziv cerkvenih funkcionarjev na politične nasprotnike – t. j. apologiziranje religioznih idej in posvetnih interesov verske institucije – v razmerah, obremenjenih s kulturnim bojem. Iz prejšnje definicije izhaja, da so v kulturnobojnem ozračju bistveno zamegljene nekatere razločitve, ki so odločilnega pomena za konsenzualno reševanje sporov, npr. razlikovanje med posvetnimi in religioznimi, civilnimi in državnimi, političnimi in nepolitičnimi, (proti)verskimi in nevernskimi vprašanji, problemi, kompetencami. Od tod izhaja vrsta problemov za nepristransko ana-

lizo klerikalizma kot družbenega pojava, npr.: oteženo je kvalificiranje njegove strategije v smislu ofenzivne ali obrambne drže, prav tako je oteženo presojanje same (ne)upravičenosti klerikalizma v konkretnih primerih in lahko je nezanesljivo celo identificiranje akterjev, ki ga izvajajo. Značilnost pristranskih analiz je ignoriranje dinamike kulturnega boja, ki ni mogoč brez (vsaj) dveh strani, ko vsaka od njiju razpolaga z lastno interpunkcijo zaporednih dogodkov, odločilnih za interakcijski pogon konfliktnosti. To pomeni, da obe strani izhajata iz vzročno-posledične razlage svojega spora, v kateri vsaka od njiju začetek konfliktno komunikacije izpeljuje iz različnih dogodkov ali pa iz različnih pomenov istega dogodka. Posledica: kar je zame odziv na tvoje dejanje, je zate vzrok za tvoj odziv na moje dejanje, na katero se odzivam, itd. Zato je bil na Slovenskem že zelo zgodaj identificiran in kritiziran tudi »rdeči« (komunistični) klerikalizem in ne samo »črni« (cerkveni).

Klerikalizem je presojanje neverskih vprašanj z verskimi kriteriji (npr. presoja etičnih, estetskih, političnih, ekonomskih, znanstvenih vprašanj s konfesionalnimi merili) **ali nasprotno** (npr. izpodbijanje verskih resnic s sklicevanjem na politične ali znanstvene resnice) **ter aplikacija takšnih presoj z uporabo družbene moči**. Iz te opredelitve izhaja dvoje opozoril. Prvič: klerikalizem ni »rezerviran« zgolj za klerike. Drugič: sklicevanje na versko izročilo pri presojanju neverskih problemov (s sekularnih področij) še ne pomeni klerikalizma, dokler niso v »igro« vpletena institucionalna sredstva pritiska, npr. pri apeliranju na javno mnenje, pri povezovanju s političnimi akterji, pri pogajanju z državo ipd. Zato je tudi razumljivo, da je vsakršna kombinacija verskih in političnih prepričanj (čeprav ni prepovedana) zelo nevarna za klerikalizacijo politike in politizacijo cerkve. Nevarna je zaradi nazorskih in strukturnih razlogov. Zakaj?

V nazorskem smislu so prepričanja osnovna podlaga tako političnih kakor verskih opredelitev. Ravno vrednostnih usmeritev, o katerih smo prepričani, pa ni mogoče eksaktno utemeljevati ali izpodbijati. Ta okoliščina po eni strani izrazito otežuje ohranjanje razlike med obema vrstama prepričanj, po drugi strani pa je podobnost med njima argument za razlikovanje, ne pa za zamegljevanje. Ko sta v kozarcu zmešana olje in voda, ju lahko ločite samo z razlikovanjem sestavin kozarca, čeprav je res, da se prst v kozarcu vselej dotika ene in druge. Nadaljnja komplikacija v primerih prepletanja verskih in političnih prepričanj je

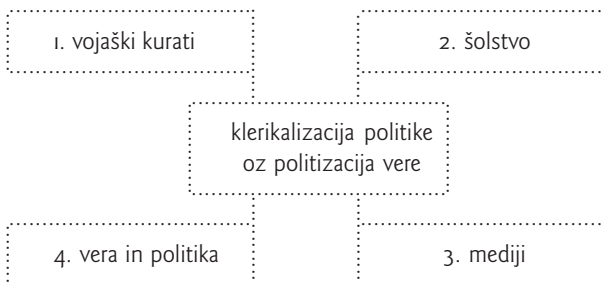
strukturna in izhaja iz politike kot področja, ki je specializirano za operiranje z interesi (ne pa npr. za resnico, niti za pravico, niti za produkcijo dobrin, za kar so pristojni drugi sektorji). Mešanje političnih in verskih prostorov je mešanica vode in olja. Politični sistem, njegova pravila, institucije in akterji so mehanizmi za regulacijo moči pri artikulaciji in koordinaciji interesov v funkciji rangiranja ciljev, s katerimi mobiliziramo ljudi v zeleno smer. Zato se s prežemanjem verske in politične sfere – neodvisno od iskrenosti prve in demokratičnosti druge – vera vselej profanizira že s tem, ker neizbežno podlega strukturi preigravanja moči in interesov, to pa je močna **skušnjava** za realizacijo drugega pogoja klerikalizma (iz prejšnje opredelitve).

Ker je to opozorilo bistveno za analizo predvolilnih soočenj, je treba omenjene skušnjave dodatno precizirati v naslednjem smislu: **težnjo po klerikalizaciji politike in politizaciji vere razpoznamo v dejanjih, v katerih se politični dogodki in politične opredelitve podpirajo ali pa kritizirajo z religioznimi argumenti.** V primeru, ko akter tovrstno ravnanje povzdigne v svoje življenjsko poslanstvo in z njim nadomesti vse druge načine odzivov, pa imamo opraviti s FUNDAMENTALIZMOM:

»Pristni fundamentalist je oboje, verski in politični; dejansko je prepričan, da okoliščine od njega terjajo politično udejstvovanje (mogoče tudi nasilno) z namenom, da izpolni svoje religiozne dolžnosti« (Appleby 1998: 280).

ANALIZA PROBLEMSKIH PODROČIJ

Prvi vtis: glede na količino analiziranega gradiva je spisec klerikalnih skušnjav presenetljivo skromen. To je dobro. Če ga jemljemo za indikator kulturnega boja, je ta vtis lahko zavajajoč. Zato opozarjam na naslednje povezave med problemskimi področji, ki izhajajo iz empirične evidence dogodkov in izjav:

1. Kuratska služba - brez javne ali politične razprave

Predstavniki vlade in Cerkve podpišejo sporazum o duhovni oskrbi vojakov v slovenski vojski. Zato naj bi zaposlili samo katoliške in (pozneje) evangeličanske duhovnike kot predstavnike »avtohtonih« verskih skupnosti, jim podelili vojaške čine in jih kot državne uslužbenca plačevali iz proračuna. Kot glavni argumenti se navajajo predvsem: sklicevanje na ustavne pravice vojakov, predvideni vstop Slovenije v NATO in kompatibilnost z evropskimi rešitvami na tem področju. V javnosti takoj nastanejo pomisleki in ugovori nekaterih strokovnjakov. Sporazum se kritizira v naslednje smeri: uvedba kuratov ni edini ustavno dopustni način duhovne oskrbe v vojski, je pa eden od najslabših, kurati niso pogoj za vstop Slovenije v NATO (ki je nasploh še negotov), v demokratičnih družbah je na razpolago vrsta drugačnih rešitev, v Slovenski vojski ni bila in ni kratena verska pravica nikomur, predvideno zoženje duhovne oskrbe na »avtohtone« vere pomeni nevarnost diskriminacije in utegne biti protiustavno (pri nas ni ne/avtohtonih verskih skupnosti ne takšnih cerkva), vsekakor pa za to (še) ni zakonskih podlag, odnosi države s Cerkvijo so zaostreni, vsekakor pa finančno neurejeni, sama vsebina duhovne oskrbe ostaja izrazito nejasna (nevarnost ideologizacije), ignorira se angažiranje nekonfesionalnih strokovnih profilov, ki imajo v javnosti večji ugled, ignorira se negativna izkušnja s kurati iz druge svetovne vojne kot tudi teritorialna specifičnost, saj so razdalje med vojašnicami in okoliškimi verskimi objekti zelo majhne, izhodi vojakov pa pogosti itd. Omenjeni sporazum izrazito podpira Cerkev in stranki nsi in sds, druge politične stranke ga kritizirajo z opozarjanjem na več spornih vsebin ali pa vsaj na eno (sls+skd), radikalno, pavšalno in v celoti pa ga zavrača sns s stališčem, da »gre za nevaren prejudic vatiškanskega posega v slovenski prostor ob blagoslovu Vatikana, cerkvene združbe Opus dei in verjetno tudi kake ameriške obveščevalne službe ter ob kolaborantstvu ekstremnih desničarjev« (Večer, 3. 10. 2000). To oceno javno demantira ministrstvo za obrambo, zanika nevarnost politizacije vojske, odklonilnost sns pa si razlaga s tem, da predsednik omenjene stranke »nasprotuje vključevanju Slovenije v NATO« (Dnevnik, 26. 9. 2000). V istem času napove slovenska škofovska konferenca enak način reševanja »duhovnih« vprašanj tudi na drugih področjih. Ta namen ima cerkvena stran za dodaten argument zavzemanja za »spora-

zum o duhovni oskrbi vojakov, ki bi ga bilo mogoče razširiti na duhovno oskrbo v zdraviliščih, bolnišnicah, zaporih..., v ustanovah pač, kjer je gibanje omejeno» (*Večer*, 3. 10. 2000). Evangeličani dodajajo, da so tudi oni »avtohtoni«, poudarjajo prostovoljno odločanje vojakov za duhovno oskrbo in vidijo ohranitev enakopravnosti s katoliško Cerkvijo v sklenitvi enakega sporazuma, ki bi veljal tudi zanje (*Delo*, 3. 10. 2000). Eksplicitno povezavo med omenjenim sporazumom in protiverskimi stališči pa poudarijo komentatorji v *Magu*. Poudarijo, da je s podpisom tega sporazuma dokončno postala ta stvar »z lahkoto urejena«, kar je zasluga Janše kot obrambnega ministra in pravosodne ministrice Brezigarjeve (oba kandidirata na volitvah); kritike sociologov na isto temo pa se povezujejo s komunistično mentaliteto (*Mag*, 39/2000).

UGOTOVITEV: Obrambno ministrstvo, ki se je v kratki zgodovini Slovenske vojske spopadalo s številnimi aferami na ključnih področjih (obrambna usposobljenost, kadrovska in materialna neracionalnost, orožarske afere, strankarska politizacija itd.) je zaradi naglega sporazuma s Cerkvijo sprožilo kritične pomisleke v javnosti ravno na področju, ki doslej v javnosti ni bilo problematizirano, kar pomeni, da ni znan noben primer, da bi se kak vojak ali oficir pritoževal, da mu je onemogočena pravica do verskega izražanja, ni bilo strokovnih raziskav na to temo niti javne ali politične razprave o tem vprašanju. Sporazum o kuratski službi je podpisan v predvolilnem času, vladni podpisniki so volilni kandidati (iste stranke), sporazum nekritično podprejo desne politične stranke, ki so na oblasti (z izjemo SLS+SKD, ki je kritična, a manj kot druge stranke), v provladnem tisku pa se kritike pavšalno zavrnejo s političnimi pamfleti.

2. *Šolstvo - brez zaostrovanja*
o vprašanju verskih vsebin v šolah

Nerealno bi bilo pričakovati, da bi se v predvolilnem času ignorirala problematika o verskih vsebinah v javnem šolstvu. Je pa nekoliko presenetljivo, da ta tema ni bila bolj izkoriščena v strankarskih bojih (kar je dobro). Sicer so bili v tem času problemi s šolstvom deležni precej medijske pozornosti. Glavni razlogi: nedokončana reforma javnega šolstva, ki jo že od vsega začetka spremljajo burne polemike; konceptualno vprašanje uvajanja devetletke in

vprašanje evalvacije tega eksperimenta; tradicionalno odklonilno stališče Cerkve do javnega šolstva; kritike nekaterih novejših potez Bajukove vlade na šolskem področju, ki so jih na ministrstvo naslavljali tako strokovna javnost kot sindikat vzgoje, izobraževanja in znanosti (Sviz) in društvo ravnateljcev. Kako so v tem polemičnem kontekstu odmevale verske vsebine? Na anketo »o aktualnih šolskih vprašanjih«, s katero je uredništvo *Dela* zajelo parlamentarne stranke, so se vse odzvale z jasnimi stališči do vsega, kar jih na šolskem področju moti in kar pogrešajo; o verskih vsebinah v javni šoli pa sta se v tej (predvolilni) anketi eksplicitno opredelili samo stranki ZLSD in SNS. Prva je poudarila stališče, da »v šolstvo ne smejo prodirati verske politične usmeritve strank«, izrekajo se »proti strankarski stroki v šolstvu« in sodijo, da je šola preobčutljivo področje »za interese katoliške cerkve« in zato nasprotujejo, da bi javno šolstvo bilo vključeno »v pogodbe s katerimi koli mednarodnimi subjekti« (s tem se misli na državni sporazum s Svetim sedežem). Podobno tudi SNS: zanje je kakovostna šola lahko le »laična šola, neobremenjena s cerkvenimi in političnimi vplivi« (*Delo*, 6. 10. 2000); ta stranka je tudi edina, ki se javno zavzema za zmanjšanje državnega financiranja zasebnih šol (s tem tudi verskih), t. j. od sedanjih 85% na 50%. Pri tem je zanimivo, da ravno SNS – ki svojo predvolilno kampanjo v nasprotju z drugimi gradi na ostrem zavračanju cerkvenih stališč – kljub temu še vedno odobrava izdatno financiranje zasebnih in verskih šol, čeprav v istem stavku dodaja, da gre »pri teh šolah za elitizem, oziroma za versko indoktrinacijo« (*Radio Slovenija 1*, 23. 9. 2000). Najmočnejša parlamentarna stranka LDS, ki je najzaslužnejša za obstoječo šolsko zakonodajo in zato deležna največ kritik Cerkve, pa se izrecno zavzema za proračunsko financiranje zasebnih šol v višini 85% in vprašanja vere v šoli sploh ne načenja. Krščanski socialisti kot koalicijski partner ZLSD – torej tiste stranke, ki jo ima Cerkev (poleg LDS) za najbolj levičarsko in nasprotno cerkvenim interesom – so javno izjavili, da se strinjajo z državnim financiranjem verouka po župnijah, če je to potrebno (*Večer*, 7. 10. 2000).

Pričakovali bi, da se bodo stališča radikalizirala vsaj proti koncu predvolilne kampanje, tik pred volitvami, zlasti npr. pri novih neparlamentarnih strankah, katerih se do zadnjega ni vedelo, ali bodo prestopile parlamentarni prag. To je uspelo SMS, ki je nabrala ključne glasove za vstop v parlament ravno v zadnjih dneh kampanje. Kako so odgovarjali na novinarska vprašanja o tej temi? Zelo umirjeno

in korektno: po njihovem mnenju »verouk ne sodi v šole«, hkrati pa dodajajo, da Cerkev »nikoli ni zahtevala kaj takega«. Podobno tudi demokrati, ki sicer niso prišli v parlament, so pa ravno tako lovili dragocene glasove (zlasti proti koncu): nasprotujejo verouku v šoli, ker so tam tudi neverujoči »in posiljevanje vseh z veroukom nima smisla. Verouk naj se pač odvija v okolju, ki je temu namenjeno« (POP TV, 12. 10. 2000). Izrecno je treba opozoriti tudi na predvolilno soočenje med strankama ZLSD in NSI na TV 3, kjer je bila načeta ista tema. Predstavnica NSI – torej stranke, ki ji je Cerkev od vseh desnih strank izrazito naklonjena – je izjavila, da podpira obstoječi predmet verstva in etika (to je npr. tudi stališče LDS in ZLSD), edina razlika s predstavnico iz ZLSD je bila pri kadrovskih izvajalcih tega predmeta. Po mnenju prve (NSI) lahko verske vsebine v javni šoli učijo vsi, ki jih strokovno obvladajo, po mnenju druge pa samo religiologi, ne pa aktivni pripadniki kakšne vere, ker so nujno pristranski. Poudarek iz tega razgovora: zgledni primer **kulturnega dialoga**, ki se ne izogiba kočljivih vprašanj, ki jasno prikaže tako ključne razlike med obema kot tudi skupna stališča in ki volivce prepričuje s strpnim in hkrati odločnim nagovorom. Zgledni primer volilnega soočenja, v katerem je javno prepoznavna in v političnem nastopanju izvežbana samo ena kandidatka, druga pa popolnoma neznana, nevešča politične retorike in verjetno prvič pred kamero – briljirata pa obe hkrati! (Sugestija v premislek cerkvenim strategom: Kaj bi se zgodilo z javno podobo Cerkve, če bi njeni funkcionarji predstavljanje cerkvenih stališč zaupali npr. ženskim predstavnicam namesto teologom?).

Vse druge izjave vseh drugih strank in vseh drugih nestrankskih akterjev, ki so se v kakršnikoli obliki javno izrekli o kombinaciji verskega pouka oz. verouka s programi javne šole, – so bile presenetljivo umirjene in nobena ni dosegla »radikalizma« SNS, čeprav je v tem primeru tudi njihov radikalizem treba razumeti relativno (glede na druge), torej v narekovajih. V zvezi s tezo o kulturnem boju je to pomemben podatek. Vemo, da Cerkev načrtno problematizira šolsko vprašanje že zadnjih sto let (od Mahničča dalje) in enako bo počela tudi v 21. stoletju (sodeč po sinodalnih dokumentih: gl. Štuhec 1999, 2000). Kakor rečeno, je ravno v predvolilnem času problematika šolstva spet postala vroča tema, in razumljivo je, da je to odmevalo tudi v medijih. POP TV je šolski problematiki namenila posebno predvolilno oddajo (1. 10. 2000.), katere so se

udeležili predstavniki parlamentarnih strank in nekateri strokovnjaki. In kakšen je bil razgovor? Zaradi očitne odmevnosti oddaje je bila objavljena analiza njenega poteka tudi v tisku, kjer je bilo poudarjeno troje: da »sicer niso povedali kaj bistveno novega, a kopja so se vendarle (ostro) lomila«, da smo spet bili priča »starim razpotjem med desnico in levico« in da kljub temu razcepu in kljub vroči temi »gostje niso niti črhnilo o uvedbi verouka ali verskih vsebin v šolo« (*Delo*, 3. 10. 2000).

UGOTOVITEV: Problematika javnega šolstva je že dlje časa medijsko navzoča, Bajukova vlada jo je z nekaterimi potezami šolskega ministrstva še bolj poudarila, kar je odmevalo tudi v predvolilnih soočenjih – z rahlo, a opazno izjemo vprašanja verskih vsebin v šoli. Ravno tu, kjer je Cerkev z državo v največjem sporu, odkrivamo umirjene izjave: volilni kandidati se jim sicer niso mogli izogniti, jih pa nikakor niso potencirali. Popolnoma vseeno je, ali so tako ravnali zaradi oportunistične strategije do političnih nasprotnikov, zaradi nepoznavanja strokovno zahtevne problematike, zaradi javnega mnenja, ki je tej temi izrazito nenaklonjeno, ali pa zaradi mnenja, da je pomembnejše vse drugo. Dejstvo je, da so vsi povedali, kar so hoteli, in to brez zaostrovanja in žalitev političnih tekmecev, vere ali Cerkve. Zamislimo si npr. nepoučenega tujca (Schutz 1976), ki bi obiskal predvolilno Slovenijo z namenom, da **zgolj** s stališč do vere in šole izdela kartografijo političnega prostora. Pri tem bi gotovo imel naslednje probleme: razlika med politično levico in desnico bi mu še nekako uspelo razbrati, precej težje bi ugotovil, katera stranka je najbližje oficialnim cerkvenim stališčem, saj bi moral brati »med vrsticami«, kar je v tem primeru zelo nezanesljivo, o kulturnem boju bi močno dvomil, ostrine oficialnih cerkvenih očitkov pa zagotovo ne bi razumel.

3. Mediji: najradikalnejše očitke o medijski blokadi izrekajo cerkveni in vladni predstavniki

Znova naj spomnim, da predmet analize ni (ne)pristranost medijev, ampak evidentiranje vsebin, ki so za verske akterje odločilnega pomena in veljajo v javnosti za sporne. Takšne vsebine so v tem razdelku množični mediji, t. j. opredeljevanje do njih in (ne)zadovoljstvo z njimi. Tu je opazen naslednji paradoks: predvolilni boj predpostavlja dvojje, dejavnost medijev in njihovo pluralnost – oboje sku-

paj pa postane predpostavka predvolilnega boja. Če bi imeli samo eno ali drugo, do tega ne bi prišlo. Šele ko imamo oboje (dejavne + pluralne medije), je paradoks mogoč, čeprav ni nujen. Kakšen je torej odnos do medijev?

Opozarja se na odsotnost pluralizma in medijsko pristranost, te kritike pa izrekata cerkvena medija *Družina* in *Radio Ognjišče*, stranke z desnega političnega pola (ki so v vladi in prisegajo na krščanske vrednote) in tednik *Mag*, ki je izrazito kritičen samo do nevladnih strank in do SKD+SLS, ki se je distancirala od vladne koalicije. Izstopajo naslednje ocene: da so mediji pod vplivom predsednika države Kučana (nekdanjega komunista) in da gre pri nas za najhujše oblike cenzure (*Družina*, 17. 9. 2000); da med novinarji prevladuje avtocenzura, da gre za nenehne napade medijev na Cerkev in za mlačen odnos države do Cerkve (to je stališče nove vladne stranke nsi, katere predsednik je hkrati predsednik vlade in dejaven v predvolilnem boju; *Radio Slovenija 1*, 18. 9. 2000); da se zaradi medijske blokade premalo govori o uspehih Bajukove vlade; da ni ustrezna nobena javnomnenjska raziskava, saj gre za »monopolno javno mnenje«; da se ravno v tem predvolilnem času dogajajo na Slovenskem najhujše oblike cenzure; da »kатоliška Cerkev kljub večinskemu položaju nima potrebne politične teže«; da poskušajo novinarji na nacionalni televiziji s svojimi vprašanji razbiti pomladne stranke (*Radio Ognjišče*, 28.–29. 9. 2000); apostolski nuncij izjavi, da slovenska nacionalna tv zanemarja verske teme in da eden od slovenskih tednikov vztrajno išče škandalozne dogodke v Cerkvi (*Dnevnik*, 13. 10. 2000), kar se nanaša na tednik *Mladina*, ki je med drugim objavil tudi seksualno-provokativno risbo nadškofa Rodeta (kot eno v redni seriji tovrstnih risb, v kateri so se pojavljali enako razgaljeni mnogi najuglednejši politiki, tako z leve kot z desne, in druge medijsko izpostavljene osebnosti); ista revija, ki je v očeh cerkvenih predstavnikov izrazito levičarsko usmerjena, kritizira v prav vsaki številki tudi vsaj enega predstavnika levih strank, LDS ali pa Kučana, hkrati pa je mogoče najti stališča v korist desnice; vse to velja tudi v predvolilnem času (gl. *Mladina*, 18. 9. 2000); predsednik vlade in stranke nsi zatrjuje na nacionalnem radiu, da »v Sloveniji tik pred volitvami vlada popolna medijska blokada« (*Radio 1*, 29. 10. 2000) in hkrati poudarja, da javnomnenjskim anketam ne verjame, ko merijo uspešnost njegove stranke – nakar to stališče pojasni takole: anketam ne verjame takrat, ko prikazujejo negativen volilni rezultat, in ne verjame jim tudi,

ko prikazujejo pozitiven rezultat, saj namesto tega verjame »v eno samo stvar, ko hodim po našem podeželju in vidim ljudi...« (TV 3, 9. 10. 2000); vladni urad za informiranje kritizira medijsko enostranost, da so naši mediji podobni srbskim, da izvajajo »hujskaško propagando« in blatijo »Janšo, Bajuka, Rodeta in Podobnika« (*ibid.* 6. 10. 2000, POP TV, 6. 10. 2000); da je od vseh »najbolj nervozna prav nacionalna televizija« (Večer, 12. 10. 2000) itd.

Pri tovrstnih kritikah zasledimo tudi izrazito protislovene ocene, in to ravno pri istih akterjih, ki medije najbolj kritizirajo, npr.: ko Janša nastopa na TV Slovenija, izjavi, da »je bila letošnja kampanja najbolj korektna doslej« in da je »najbolj korekten elektronski medij v volilni kampanji prav TV Slovenija« (TV Slovenija, 13. 10. 2000); isto nacionalno tv razglasi cerkvena Družina za najbolj nekorrektno, ker predvolilna soočenja potekajo »v odsotnosti vsakršne politične vsebine«, prav zato pa so gledalci »prisiljeni«, da so priča »neusmiljenega in neciviliziranega mersarskega klanja« (1. 10. 2000); predstavnik SLS+SKD sodi, da so v medijih prihajali proti njim »nizki udarci predvsem s strani SDS«, kar si paradoksalno razlaga s tem, da »je to morda bolj navijanje za LDS« (POP TV, 13. 10. 2000); v isti oddaji predstavnik vladne nsi izjavi, da so mediji »izrazito bili proti desni opciji«, na TV 3 pa predstavnik iste stranke zatrjuje, da je letošnja volilna kampanja »manj agresivna od prejšnjih«, in z njim se odločno strinja tudi predstavnik SLS+SKD, ki je v koalicijskem sporu z nsi in SDS (TV 3, 6. 10. 2000).

V predvolilnem času, ki ga zajema naša analiza, so izstopali tudi naslednji medijski dogodki:

- a **Ko časopis Delo nameni celo stran obširni samopredstavitvi predsednikov političnih strank, se le predsednik SDS ne odzove na anketo**, ker javno bojkotira ta časopis; zato pod imenom njegove stranke, vabljene k anketi, pustijo v Delu prazen stolpec; nakar ta prazni stolpec, namenjen samopredstavitvi SDS, v Magu komentirajo za zaroto časopisa Delo proti omenjeni stranki, za avtorja te zarote pa razglasijo kar predsednika države Kučana; pri tem da je predsednik države kriv tudi za to, da je Delo objavilo sliko predsednika SLS+SKD skupaj s papežem, ko je bil na obisku v Vatikanu (v času predvolilnega boja), hkrati pa je Kučan tudi kriv, da v Delu ni bilo slike predsednika nsi, ki je bil tudi pri papežu v istem času, čeprav »na štiri oči« (Mag, 41/2000);
- b **Najostrejše očitke o politizaciji Cerkve zasledimo ravno**

v **desno usmerjeni reviji Mag**, ki izrecno trdi, da so nomenklaturne sile vzrok politizacije »slovenske cerkve, ki je nenavadno vpletena v politične posle nomenklature in ki je njena zavestna žrtev«, česar pa drugi mediji ne vidijo, ker so vsi »zmanipulirani, tako kot srbski«; to po zagotovilih *Maga* dokazujejo tudi predvolilna soočenja na TV 3, na katera je ta cerkvena TV »povabila samo ZLSD in LDS«; ravno ti dve stranki imata, zatrjuje *Mag*, »v svojem programu izbris cerkve iz javnega življenja. To ne more biti in tudi ni naključje« (vse *ibid.*). V tem smislu iznajdejo analitiki *Maga* tudi novo skovanko o simbiozi dveh politik, t. j. o politiki »slovenskega obcerkvenega in nomenklaturenega lobija (ki se prekrivata)« (*Mag*, 29/2000). Ta teza se pojavlja prvič na Slovenskem, zato je pri njenem preverjanju koristno upoštevati naslednja dejstva:

- analiza stališč ZLSD in LDS pokaže, da stranki nimata nikjer v volilnih programih izbrisa Cerkve iz javnega življenja, in česa podobnega ni mogoče razbrati niti iz ene medijske izjave predstavnikov teh strank;
- v predvolilnih soočenjih TV 3 so nastopale razne stranke in ne samo ZLSD in LDS (vsako soočenje na tej TV je bilo namenjeno naslednjim dvojicam – oddaje navajam po zaporedju: LDS/SDS, ZLSD/NSI, SDS/SLS+SKD, LDS/NSI, SLS+SKD/ZLSD, LDS/ZLSD, SDS/NSI, SLS+SKD/LDS, SDS/ZLSD, NSI/SLS+SKD), sledijo samostojni daljši intervjuji z naslednjimi predstavniki strank oz. političnih opcij: z Bajukom, Zagožnom, Arharjem in Janšo.

SKLEP: na TV 3 so v samostojnih oddajah predstavljene vse večje parlamentarne stranke, v intervjujih pa nastopajo samo predstavniki desne politične usmeritve, ki se v predvolilni kampanji sklicujejo na krščanske vrednote; edina stranka, ki pa dejansko ni bila pripuščena k rezerviranemu soočenju na TV 3, kamor je sicer bila vabljen, je stranka ZLSD (v oddaji SDS/ZLSD), ker je poslala na oddajo krščanske socialiste, ki so koalicijski partner ZLSD, uredništvo TV 3 pa jih ni hotelo sprejeti in je zato v omenjenem soočenju nastopala samo SDS.

- c **Edini medij na Slovenskem, ki je kršil načelo svobodnega dostopa političnih strank do medijev, je cerkveni Radio Ognjišče:** v svojih predvolilnih oddajah, namenjenih soočenju političnih strank, je dovolil sodelovati samo »strankam, ki so blizu krščanskim vrednotam«, vse druge pa izključil iz svojih oddaj, kar je bilo izrecno povedano (*Radio Ognjišče*, 17. 9. 2000). Zato so se na tem radiu de-

jansko pojavljale samo »pomladne« stranke nsi, sds in sls+skd in zato je na tem mediju volilni boj potekal »v živo« samo med prvima dvema strankama na eni in sls+skd na drugi strani; pri tem ne gre pozabiti, da je ravno ta radio, kot rečeno, obdolžil nacionalno tv, da poskuša v svojih soočenjih razbiti pomladni blok. Vse druge stranke so bile na *Radiu Ognjišče* deležne samo negativnih komentarjev (brez izjeme), samo pozitivnih komentarjev pa sta bili deležni le nsi in sds (brez izjeme). O domnevni pristranosti časopisa *Delo*, ki je za desnico izrazit nomenklaturni medij, se lahko zamislimo tudi ob članku, ki obširno informira bralce o dostopnosti političnih strank v elektronskih medijih po vsej Sloveniji: v tej analizi *Dela* je predstavljenih kar 33 radijskih in tv postaj, pri tem pa niti z besedico ni omenjena praksa *Radia Ognjišče* (*Delo*, 2. 10. 2000). V obširnem razgovoru, ki ga *Delo* organizira s strankarskimi prvaki, jih sprašujejo o vsem mogočem, ni niti enega zastavljenega novinarskega vprašanja, ki bi kakorkoli merilo na odnose političnih strank s Cerkvijo (*Delo*, 7. 10. 2000); je torej *Delo* pristransko do levece ali desnice?

Ob navedenih kritikah medijev je treba opozoriti tudi na naslednjih pet dejstev:

1. Povezava med predstavniki vere in politike.
Očitke o politični pristranosti medijskega prostora izrekajo samo predstavniki Cerkve in vladnih strank v koaliciji Slovenija, ki zastopajo krščansko opcijo, in tisti del tiska, ki jim je naklonjen. Ta koalicija je nastala pred volitvami, pri njenem nastanku pa so bili zelo dejavni katoliški duhovniki in katoliški intelektualci (to so tudi javno priznali). Takrat je bil sklican tudi medijsko odmevni sestanek strankarskih prvakov Janše, dr. Bajuka in dr. Zagožna z nadškofom dr. Rodetom. Vsebine tega sestanka udeleženci niso nikoli in nikjer javno pojasnili.
2. Politična pristranost medijev.
V analiziranih medijih, ki so naklonjeni desni politični opciji (*Družina*, *Radio Ognjišče*, *Mag*), ni bilo niti enega kritičnega zapisa o početju ali obljubah nsi in sds, od drugih analiziranih medijev pa ni bilo niti enega, ki bi se omejil zgolj na kritike nsi in sds ter pri tem povsem ignoriral kritiko drugih strank.
3. Državna reakcija na očitke o pristranskih medijih.
Vlada naroči v predvolilnem času raziskavo o medijih, najradikalnejše očitke o cenzuri in medijski blokadi izrekajo cerkveni in vladni predstavniki, ki govorijo o »nomenkla-

turnih« medijih, dobro plačano naročilo raziskave je brez razpisa dodeljeno raziskovalni skupini, med katero ni niti enega člana, ki bi v svoji znanstveni ali publicistični dejavnosti napisal karkoli kritičnega o politiki SDS, NSI ali o politiki Cerkve, kritični so le do strank na levici (o prvih strokovnih odzivih na to raziskavo gl.: *Delo*, 11. 11., 18. 11., 25. 11., 2. 12. 2000).

4. Pluralnost z vidika cenzure in medijske (ne)svobode.
O tej temi je na srečanju ministrskega sveta OVSE na Dunaju predstavil svojo študijo Mednarodni inštitut za medije (International Press Institute, IPI). Študija je zajela medijske razmere v državah članicah OVSE. Izmed 55 članic je bilo samo dvanajst držav takšnih, v katerih niso zasledili hujših kršitev svobode tiska - med njimi je navedena tudi Slovenija (študija je obravnavala obdobje 1999-2000; *Delo*, 28. 11. 2000).
5. Medijska pluralnost z vidika javnega izražanja verskih vsebin.
Ali ima Cerkev v Sloveniji možnost, da v javnih medijih izraža svoja stališča? V državi, ki šteje manj kot dva milijona prebivalcev, redno izhajajo naslednja katoliška sredstva obveščanja (navajam samo tisti del seznama katoliških medijev, ki ga Cerkev predstavlja na svoji strani na internetu): tednik *Družina*, mesečnik *Ognjišče*, mesečnik za šolsko mladino *Mavrica*, mesečnik o misijonih *Misijonska obzorja*, mesečnik za bolne in njihove prijatelje *Prijatelj*, mesečnik za duhovnost *Božje oko*, mesečnik za Slovence po svetu *Naša luč*, mesečnik za izobražence *Tretji dan*, mesečnik za cerkveno glasbo *Cerkveni glasbenik*, mesečnik za mlade *Sončna pesem*, cerkveni list krške škofije *Nedelja*, uradno glasilo slovenskih škofij *Sporočila slovenskih škofij* (obstaja še več drugih cerkvenih časnikov). Večje založbe verskega tiska so *Mohorjeva družba*, *Družina*, *Ognjišče* in *Salve*. Elektronski mediji so *Radio Ognjišče*, redne verske oddaje na nacionalni TV in na privatni TV 3.

UGOTOVITEV: V predvolilnem času so do medijev izrazito kritične Cerkev in vladne stranke, ki jih je Cerkev pomagala združiti v koalicijo in ki se vse sklicujejo na krščanske vrednote. Izrecna (deklarativna) prepoved medijskega nastopanja v predvolilnih oddajah velja samo na cerkvenem radiu, ki je rezerviran samo za stranke, »ki so blizu krščanskim vrednotam«. V vseh drugih medijih je dostop vsem strankam zagotovljen pod enakimi pogoji.

4. *Vera in politika: škofovsko izjavo o volilni dolžnosti pohvalijo vse politične stranke, čeprav volitve, ki so izraz državljanske ali verske dolžnosti, niso svobodne*

O temi vera in politika je v tisku vrsta opozoril. Cerkveni tisk opozarja predsednika države, da ne sme zbudati suma o svoji strankarski opredeljenosti (*Družina*, 17. 9. 2000). Nercerkveni tisk opozarja na udejstvovanje duhovnikov, ki sicer ne kandidirajo na volitvah, so pa izrazito politično aktivni v Državljanškem forumu. Opozarja se, da je koalicija Slovenija »v resnici filiala nadškofijskega ordinariata« (*Dnevnik*, 23. 9. in *Delo*, 23. 9. 2000), da predsednik države dirigira nosilce kapitala v sami Cerkvi in da tovrstna nomenklatura kreira politiko (*Mag*, 38/2000). Vodilni teolog obsodi ZLSD, da zganja klerikalizem, ker je na svojem predvolilnem plakatu uporabila črno barvo, nakar to izjavo na *Radiu Slovenija 1* (24. 9. 2000.) komentirajo, da si je verjetno prav isti teolog sposodil od ZLSD geslo, naj volivci »volijo modro«, ker je na plakatu te stranke tudi modra barva; hkrati se sprašujejo, »zakaj se za nagovarjanje volivcev, naj gredo na volitve, čutijo poklicani tisti, ki sicer ne kandidirajo« (t. j. duhovščina). Drug vodilni teolog zatrjuje v predvolilni strankarski oddaji, da je del desnice (misli na SLS+SKD) podprl bivše komuniste, nalašč razbil desno koalicijo in povzročil nezanimanje ljudi za volitve, zato pa je nastala stranka nsi, da znova mobilizira razočarane. Isti teolog označi celotno sodstvo za »transmisijo« komunističnih sil, v zavrnitvi večinskega volilnega sistema in odločitvi parlamenta za proporcionalni sistem pa vidi prevaro, katere namen je razbiti vladajočo desno koalicijo. Pri tem označi najmasovnejšo stranko v Sloveniji (LDS) za stranko kapitala, ki je povezana z bivšim komunističnim režimom, itd. (*Radio Ognjišče*, 20. 9. 2000). V cerkvenem časopisu piše znan katoliški intelektualc o posebnem virusu »antislovenin«, katerega bistvo je »odpor do slovenstva«, nakar ugotavlja, da so najbolj odporni proti tej okužbi kristjani, medtem ko je »ta virus najbolj na delu v psihah ljudi brez vere«. V isti številki, v kateri izumijo ta virus, objavi časopis na naslovnici fotografijo Antona Mahničiča, teologa, ki je najzaslužnejši za kulturni boj na Slovenskem, zraven pa njegov citat »Resnica je ena in nedeljiva kakor Bog« (*Družina*, 17. 9. 2000). Mogoče je domnevati, da je imel isti virus »antislovenin« v mislih tudi predstavnik volilnega štaba nsi, ko se je izrecno obračal na volivce s sklicevanjem na »instinktivni« občutek za razločevanje dobrega od slabega in na »prirojeni občutek za pravico«.

zaradi katerega bo po njegovem stranka nsi na volitvah uspešna, saj je »v Slovencih prirojen občutek za poštenost in prirojen občutek za to, da beseda velja« – skratka, naklonjenost nsi naj bi bila posledica instinkta in prirojenega čuta med Slovenci (*Radio Ognjišče*, 27. 9. 2000). Istega dne komentirajo udeleženci na enem od soočenj tipično mahničevsko trditev, da »kdor ni rimokatoličan, ni Slovenec« - sam minister za kulturo pa škandaloznost te trditve minimalizira, saj se mu zdi dosti hujša neka športna reklama, ki jo vrtijo v medijih in ki poziva privrženca nogometne reprezentance, naj pri navijanju skačejo (*TV Slovenija 1*, 27. 9. 2000).

Mediji registrirajo nekaj nezakonitih dejanj, kot npr.: župan, kandidat na volitvah (sds), v svoji občini priredi v predvolilnem času otvoritev katoliškega verskega objekta, ki je zgrajen na črno in za katerega mu je država izstavila odločbo o rušenju, ki jo pa najvišji občinski predstavnik demonstrativno zavrača (*Delo*, 3. 10. 2000); slovensko veleposlaništvo v Švici priloži naslovnikom v uradnem vabilu za volitve katoliški *Župnijski list* (*Mladina*, 18. 9. 2000).

Mladina objavi volilni letak, ki so ga delili pri nedeljski maši v cerkvi, na njem pa je molitev za domovino in navodilo, naj se volita Bajuk in stranka nsi (17. 10. 2000).

Cerkveni radio en teden pred volitvami pozove vse Slovence, naj – namesto da so strankarsko razdeljeni – postanejo enotni in naj gredo na ulice ter zrušijo parlament po srbskem zgledu:

»Napaka Slovencev je v primerjavi s Srbi v njihovi mlačnosti. Srbi so pripravljene za svojo boljšo prihodnost podirati parlamentarne stavbe, preživeti na ulicah tedne in tedne. V Sloveniji pa take vztrajnosti pri svojih ciljih ni zaznati/.../ Ostajamo pri tradiciji, ki je na žalost še vedno rdeče barve, nočemo poskusiti z novim vetrom /.../ A, dragi Slovenci in Slovenke, kako veste, da ni vredno poskusiti? Zakaj se ne bi združili v en narod, zakaj si ne bi vsaj enkrat za vzgled vzeli Beograda in se vsi skupaj odločili za novo prihodnost /.../ Upam, da vam bo kateri od teh stavkov odzvanjal tudi prihodnjo nedeljo, ko se boste odločali za ali proti.« (*Radio Ognjišče*, 8. 10. 2000).

Tradicija slovenskih škofov je, da čutijo ob vsakih volitvah dolžnost nagovoriti slovensko javnost, kako naj voli. V tokratni predvolilni izjavi se izogonejo skušnjavi, da bi naravnost povedali, katera politična stranka ali opcija se naj bi volila. Osrednji apel izjave, objavljene in komentirane tako v levih kot desnih medijih (*Dnevnik*, 25. 9., *Radio Ognjišče*, 24. 9. 2000), pa je pouk o tem, da volitve niso

samo pravica, ampak **hkrati** tudi dolžnost, in zato naj zlasti verniki »izpolnijo svojo dolžnost in se udeležijo volitev«, saj nič »ne more opravičiti izostanka od volitev.« Na takšno razlaganje volilne pravice ni bilo niti ene same kritične reakcije v medijih, ki bi opozarjala, da pravica ne more biti hkrati dolžnost, saj bi v tem primeru ne bila več pravica (Volitve, ki so izraz državljanske ali verske dolžnosti, niso svobodne! Na svobodnih volitvah mora biti zagotovljena pravica, da volivci oddajo – ali pa ne oddajo – svoj glas brez kakršnihkoli pritiskov!). Pri deklariranem **enačenju** pravice z dolžnostjo so slovenski škofje citirali določilo cerkvenega dokumenta *Gaudium et spes* (1965: 75), pri tem pa popolnoma ignorirali drug cerkveni dokument iz istega časa, kjer je razumevanje pravic ustreznejše, saj izrecno opozarja, da je povezava pravic z dolžnostmi le v naslednjem smislu: kar je pravica za posameznika, je pri »drugih osebah dolžnost, da to pravico priznajo in spoštujejo« (*Pacem in terris*, 1963: 29). Seveda pa vatikanski dokumenti niso pristojni za državne volitve. Pristojni so ustava RS in mednarodni dokumenti o človekovih pravicah, kjer uživanje temeljnih državljanskih pravic nikjer ni pogojevano z dolžnostmi, se pa izrecno prepoveduje kakršnokoli prisiljevanje (prim.: *Ustava RS 1992*: 41. člen; *Splošna deklaracija človekovih pravic 1948*: 19. člen; *Deklaracija o pravicah človeka in državljan 1789*: 10. člen; *Protokol Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin 1950*: 3. člen; da je pravica hkrati dolžnost, je bilo določeno samo v komunistični ustavi bivše Jugoslavije, *Ustava SFRJ 1974*: 173. člen).

To škofovsko izjavo so – presenetljivo – javno pohvalile vse politične stranke, z izjemo SNS, ki ostaja odklonilna zaradi povsem načelnih razlogov, medtem ko se je med vsemi drugimi pozitivnimi odmevi izrazito pohvalno izrekla prav LDS, in to zaradi treh razlogov: ker je pismo »neprijetno bolj nevtrarno kot vsa dosedanja«, ker vsebuje »apel k čim višji udeležbi na volitvah«, kar bi po mnenju LDS »morale storiti enako« tudi druge civilne institucije, in ker pomeni škofovsko pismo »velik civilnodružbeni napredek« (*Delo*, 27. 9., *Večer*, 28. 9., *Mag*, 40/2000). Poznejši komentarji škofovskega pisma samih cerkvenih predstavnikov gredo v isto smer, s tem da še zastrujejo sintagmo o volilni pravici, ki je hkrati dolžnost in ne samo pravica: izrecno se poudarja »dolžnosti državljanov«, da gredo na volitve, in izrecno se poudarja, da je osrednja poanta škofov poziv, da je treba razumeti »volitve kot temeljno pravico in najelementarnejšo državljansko dolžnost« (*Večer*, 28.

9. 2000). Po volitvah se ta logika še radikalizira: zdaj cerkveni predstavniki ne govorijo več samo o tem, da je volilna pravica hkrati dolžnost, ampak da je ravno dolžnost pogoj pravice (»v ozadju ni pravica, temveč dolžnost/.../ zaporedje je obratno: ne ker imajo pravico, imajo dolžnost, ampak ker imajo dolžnost, imajo tudi pravice«; *Radio Slovenija* 1, 20. 11. 2000).

In kako je z domnevno strankarsko nepristranostjo škofovske izjave? To lahko sklepamo iz komentarjev v cerkvenih medijih, kjer se je ekspliciralo prav tisto, kar je v izjavi implicitno: prisiljevanje krščansko opredeljenih volilcev, da se v čim večjem številu udeležijo volitev zaradi bojzani, da bo abstinenca na volitvah največja med privrženci desnih strank, ki bodo na dan volitev ostali doma zaradi razočaranja nad konflikti znotraj koalicije Slovenija, ki so se potencirali ravno v predvolilnem času. Po tej kalkulaciji se lahko volilna katastrofa katoliško usmerjene desnice prepreči samo z avtoritativnim pozivom kristjanom, da morajo iti na volitve. Zato pri komentiranju škofovskega pisma cerkveni *Radio Ognjišče* napove, da »obstaja izračun, ki pravi, da bi ob 80 - odstotni volilni udeležbi zmago zagotovo dobila desna stran«, t. j. stranke slovenske pomladi (21. 9. 2000). Isti medij hkrati objavi najbolj ideološko pristransko in metodološko sporno anketo, ki je bila objavljena v celotnem predvolilnem času: po tej anketi bo kar 50% glasov dobila stranka NSI, druga da bo SDS z manj kot 20% glasov, tretja bo SDS+SKD s 15% glasov, vse druge stranke pa da bodo dobile manj ali nič. Te ankete ni komentiral nihče – ne z desnice, ne z levice, ne nepristranski strokovnjaki – kljub dejstvu, da so bili mediji, kot smo videli, zelo izpostavljeni predmet kritik v predvolilnem času.

Volilne abstinence se je bala tudi stranka LDS, čeprav je vseskozi registrirala najvišje rezultate v predvolilnih projekcijah in tudi dejansko zmagala na volitvah z močno prednostjo pred vsemi drugimi. Zaradi ocene, da bi bila pri večji volilni abstinenци njena prednost manjša, je verjetno prav LDS izstopala pri pohvalah nedemokratične škofovske izjave.

Dejanska volilna udeležba je bila relativno visoka (70,37%), med abstinenti volitev pa niso izstopali simpatizerji koalicije Slovenija.

Z vidika načela o svobodnih volitvah je bila storjena najresnejša napaka prav na samih glasovnicah: navodilo na glasovalnih lističih se je začelo z opozorilom, da se lahko obkroži samo »en kandidat«, čeprav so bile na seznamu tudi številne **kandidatke**, med drugimi tudi predstavnice

nsi, SDS in SKD+SLS. To zavajajoče navodilo je zakrivila republiška volilna komisija. Za našo analizo pa je opozorilo o tej napaki pomembno zato, ker tega ni zabeležil noben medij, nobena politična stranka, noben od pooblaščenih organov za spremljanje volitev, pa tudi varuh človekovih pravic in urad za žensko politiko ne. Tudi slovenski škofje niso na to kršitev reagirali z nobeno izjavo.

UGOTOVITEV: V predvolilni politični kampanji je bilo prepletanje med vero in politiko precejšnje. Kritike tega dejstva so na Cerkev naslavljali razni mediji, tako tisti, ki so označeni za leve, kot oni z desne strani političnega spektra. Razlika med njimi je bila le v interpretaciji razlogov oz. okoliščin za ta pojav in v ostrini kritik, s katero je izstopal *Mag*. Politizacija vere oz. klerikalizacija politike je najbolj izstopala na cerkvenem *Radiu Ognjišče*. Ta medij je v vsem predvolilnem času najočitneje povezoval sklicevanje na krščanske vrednote in politično agitacijo (z afirmiranjem konkretne politične stranke in kritiziranjem drugih strank). Po istem kriteriju se na drugo mesto uvršča tednik *Družina*. Niti eden cerkveni predstavnik se v nobeni izjavi ni distanciral od izjav, objavljenih na *Radiu Ognjišče*, v *Družini* ali *Magu*.

**SKLEP: KLERIKALISTIČNE SKUŠNJAVE
Z ELEMENTI KULTURNEGA BOJA**

V demokratičnih sekularnih družbah – kjer velja (raz)ločitev med državnimi in verskimi institucijami za civilizacijsko normo ali pa je ta celo ustavno določena – ni prepovedano cerkveno angažiranje v političnem prostoru in vplivanje cerkve na politične stranke. Dejstvo, da lahko na volitvah tekmujejo le politične stranke, nikakor ne pomeni, da imajo politične stranke monopol pri oblikovanju politične volje. Pri tem so lahko udeležena tudi različna interesna združenja, če se tako odločijo. V tem smislu je eno izmed njih tudi cerkev. Kar je pri tem sporno, je različno presojanje dejstva, da vse, kar je dovoljeno, ni nujno tudi koristno. V pluralnih družbah so strategije akterjev odvisne predvsem od njih samih (dokler se izvajajo znotraj legalnih okvirov). Ker se razlikujejo v svojih interesih, se seveda razlikujejo tudi v strategijah in v presoji njihove (ne)koristnosti.

Cerkev je presodila, da je v njenem interesu, če v predvolilnem boju zahteva podelitev vojaških činov in plač duhovnikom, da je v njenem interesu zaostrovanje spora z ne-

cerkvenimi mediji (ker so »nomenklaturni«), da ne bo vzdrževala izrecne in nedvoumne nevtralnosti do političnih strank, ampak bo ravnala nasprotno, da ji koristi, če deklarativno poudarja, da med vero in politiko razlikovanje ni mogoče, ker se oba javna prostora pomembno prekrivata itd. Le pri vprašanju vere v javnem šolstvu se Cerkev ni eksponirala v predvolilnem času, kar je v nasprotju s pričakovanjem, če izhajamo iz njenih reakcij v zadnjem desetletju. Vsekakor pa kljub temu velja, da svojih stališč ni spremenila.

Iz navedenih dejstev lahko sklepamo, da so v predvolilnem obdobju obstajale klerikalistične skušnjave z elementi kulturnega boja. K takemu delovanju je Cerkev precej nagnjena, ni pa edini krivec. Obseg analize ne dovoljuje izpeljave bolj določenih sklepov o kulturnem boju. Posplošitve so lahko pristranske. Zato naj v zvezi z uvodno tezo opozorim na tri poudarke:

- V zvezi s Cerkvijo na Slovenskem ni jedro spora vprašanje, kaj je dovoljeno in kaj ni. Svoboda mišljenja, govora in delovanja velja za vse, tudi za Cerkev, ko se politično opredeljuje. Jedro spora je vprašanje: kaj je (za koga) koristno in kaj ni koristno.
- Cerkvenega koketiranja in vplivanja na politične akterje ne smemo mešati z bojem za oblast. Temu se je Cerkev dokončno odrekla že na začetku 20. stoletja (ko je propadla Mahničeva pobuda za neposredne volitve duhovnikov v parlament; gl. Dragoš 1996). Od takrat dalje Cerkev uporablja strategijo, ki jo lahko označimo za »sedenje na dveh stolih«, kar je bistveno drugačen prijem od prejšnjega. Značilno zanj je cerkveno vplivanje na neverska področja tako, da jih nikoli ne zasede (v celoti). Zato lahko Cerkev vselej zavrača politične kritike, ki letijo na njeno delovanje, s tem, da jih kvalificira za napad na vero.
- Cerkveno vplivanje na politične stranke je treba izrecno ločevati od delovanja političnih strank, ko se navezujejo na Cerkev. Oboje je zelo podobno, pogosto sočasno, a ni eno in isto. Oba primera ravnanja pomenita klerikalizacijo politike oz. politizacijo vere, vendar je za eskalacijo klerikalizma druga vrsta delovanja občutno bolj destruktivna kot prva. Prav paktiranje političnih strank s cerkveno stranjo je nevarna inovacija v našem političnem prostoru, medtem ko v politizaciji cerkvene strani ni zaslediti bistvenih novosti.

Kar Cerkev počne, je počela že zadnjih sto let. V tem smislu je za kulturni boj bolj usodno ravnanje političnih strank in državnih oblasti kot pa cerkvenih.

LITERATURA

APPLEBY, R. S.

Fundamentalism. v: WUTHNOW, R. (ur.), *The Encyclopedia of Politics and Religion*, vol. 1. London: Routledge, 1998.

DRAGOŠ, S.

Strategije Katoliške cerkve na Slovenskem. Družboslovne razprave, XII, 21: 27-41, 1996.

Katolicizem na Slovenskem. Ljubljana: Krtina, 1998.

Katoliška cerkev in civilna družba na Slovenskem. v: BOHINC, R., ČERNETIČ, M. (ur.), *Modra knjiga. Civilna družba v Sloveniji in Evropi*. Ljubljana: Društvo Občanski forum, Služba Vlade RS za evropske zadeve, 453-464, 1999.

ERJAVEC, F.

Slovenci. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1923.

RUPEL, D.

Besede božje in božanske. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1987.

SCHUTZ, A.

The Stranger: An Essay in Social Psychology. v: BRODERSEN, A. *Collected Papers II, Studies in Social Theory*. Netherlands: The Hague, 91-105, 1976.

SMRKE, M.

Religija in politika. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1996.

ŠINKOVEC, J.

Pravna, demokratična in socialne država. Ljubljana: Enotnost, 1996.

ŠTUHEC, I. (ur.)

Izberi življenje (Delovno gradivo za 1. zasedanje). Ljubljana: Družina, 1999.

Izberi življenje (Predlog sklepnega besedila sinode). Ljubljana: Družina, 2000.

TOŠ, N. (et all)

Podobe o cerkvi in religiji (na Slovenskem v 90-ih). Ljubljana: FDV-IDV, 1999.

WOLFF, R. J., HOENSCH, J. K. (ur.)
Catholics, the State and the European Radical Right 1919-1945. New York: Columbia University Press, 1987.

Mitja Velikonja

OMLEDNI NAGOVORI S PREDVOLILNIH PLAKATOV

Politični plakat ostaja tudi danes kljub hudi konkurenci vizualno atraktivnejših medijev med bolj pomembnimi sredstvi politične propagande oz. oglaševanja nasploh. Povezuje dve popolnoma različno usmerjeni vodili: estetsko in propagandno-politično se morata ujeti, uskladiti v zaokroženo celoto. Drugače rečeno: biti mora lep, ličen obenem pa promovirati določene ideje, se »bojevati«¹ proti drugim. Slediti mora logiki *malo je veliko*: biti vizualno in tekstualno preprost, a ne banalen; mora motivirati, prevzemati, aktivirati, ne pa pojasnjevati, argumentirati (za to so na voljo drugi mediji); biti opazen, viden, a ne kričeč. Propaganda je tudi preko plakatov usmerjena k čim bolj učinkovitemu širjenju posameznih idej med čim širši krog naslovnikov in pri tem uporablja simbole, besedila in slike, s katerimi naj bi vplivali na njihovo vedenje¹, seveda v okviru posebnosti kulturnega konteksta, v katerega stopa. Dober plakat torej govori obenem o naročniku (politični stranki, skupini) in o oblikovalcu samem (njegovi ustvarjalnosti, inovativnosti, umetniških preferencah).

Sodobno slovensko strankarsko življenje traja šele dobrih deset let. Po nekaj živahnih letih se politični prostor počasi profilira in utrjuje: stranke se pokušajo drenjati okoli sredine (to pa hkrati ne pomeni, da se v nekaterih zadevah odrekajo skrajnim stališčem).

V pričujočem prispevku obravnavam vizualno govornico plakatov za parlamentarne volitve leta 2000 v Sloveniji skozi štiri teze.

Prvič, med političnim dogajanjem, strankarskimi usmeritvami in prevladujočo politično kulturo na eni strani in politično propagando – v tem primeru predvolilno – je premosorazmeren odnos. Plakati se priličijo situaciji: stabilno politično obdobje ne prinaša posebno burnega, spektakularnega ali provokativnega propagandnega slikopisja, ampak zelo umirjeno, neizrazito, da ne rečem dolgočasno.

Druga teza obravnava precejšnjo podobnost vizualne govornice letošnjih predvolilnih plakatov, ki tako ustreza relativni podobnosti strankarskih stališč glede bistvenih usmeritev države, predvsem približevanja EU in Natu, in gle-

¹ Yanker, 1972, 18

de reševanja temeljnih problemov slovenske družbe in njenega prihodnjega razvoja.²

Tretja problematizira notorični manko politične simbolike slovenskih strank.

In zadnja teza: v pomanjkanju razlik glede strateških vprašanj in simbolike poudarjajo stranke svoje bolj ali manj karizmatične predsednike. Drugače rečeno, le stežka si lahko predstavljamo največje slovenske stranke brez njihovih voditeljev; verjetno predvsem zato, ker jih ti vodijo večji del njihovega kratkega obstoja. Četrta teza prispevka torej obravnava prakso »personaliziranja«, »poosebljanja« strank na Slovenskem, kakor se kaže na njihovih predvolilnih plakatih.³

Vse te navedene izhodiščne teze bom preverjal z analizo vizualne govornice plakatov raznih dimenzij in tehničnih značilnosti, pa tudi simbolov oz. logotipov, letakov in sloganov.

PREVLADUJEJO ZNAČILNOSTI PROPAGANDE V POLITIČNO MIRNIH OBDOBJIH

»Umirjenost« propagandnih vsebin in sloganov

Običajno se temeljne razlike med strankami poznajo tudi pri oblikovanju plakatov. Na letošnjih slovenskih predvolilnih plakatih skorajda ni v vizualni propagandi pogostih tehnik: barvnega, simbolnega ali motivnega kontrastiranja (razen plusa in minusa, sopostavljanja pozitivnosti in negativnosti na plakatih ZLSD); močnih, opaznih barv; dinamičnih podob; pa tudi ne izrazitih motivov perspektive, vizije oz. cilja. Vse te tehnike in prijemi so v nekakšnem premem sorazmerju s pomembnostjo pričakovanih in napovedanih sprememb v smislu: večje ko so/bodo spre-

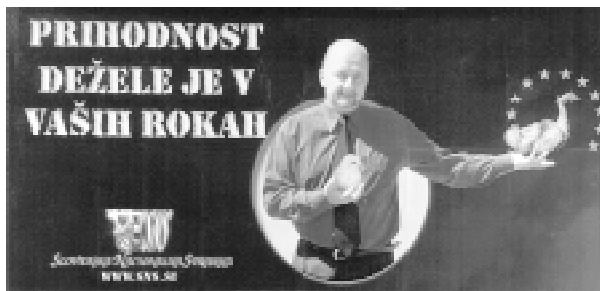
² Pri takšnih podobnostih so potem glavne linije razlikovanja ideološki spori, npr. vrednotenje (pol)preteklosti, odnos med RKC in državo ipd.

³ Z malce ironije bi lahko parafraziral *La parti, c'est moi!*

membe, bolj dramatično so/bodo uporabljeni motivi, barve ali simboli. Kakor da monotonost motivov in propagandnih prijemov na tokratnih plakatih potihem razlaga, da je strateška usmeritev Slovenije že začrtana.

Umirjenost se kaže v izbiri barve. Na letošnjih plakatih izrazito prevladuje modra, ki v našem kulturnem okolju pomeni mirnost, modrost, razum, dostojanstvo ipd. Prisotna je na plakatih in ozadjih logotipov NSI, LDS, SDS, ZLSD (kjer slogan celo sugerira *Voli modro!*), SMS in DESUS. Na tistem SNS je njen prvak v modri srajci in kravati, barva ozadja pa se iz črne preliva v modro.

Na letošnjih plakatih ni niti negativne⁴ niti posebno napadalne retorike. Prav tako ni »boja« barv, simbolov ali motivov, ki bi na naslovnike lahko deloval emocionalno⁵; ni *dobrih* in *zlih fantov*: predstavljeni so le *naši*, jasno *najboljši*. »Omejevanje alternativ«⁶ oz. binarna izbira *out-out* je le na plakatu ZLSD (toga kompozicija minusa na črnem polju in plusa na modrem, kar asociira na bipolarnost slovenskega političnega prostora); presežena pa na znaku, ki ga je za kampanjo izbrala DS⁷. Na njem se enakostranični trikotnik blago vijolične barve – v katerega je vpisano ime stranke in slogan *Tretji blok* – vriva med rdeče in črno polje s pestrobarvno mavrico pri vrhu.

- 4 Glede značilnosti negativne, t. i. črne propagande, glej Jowett, O'Donnell, 1992, 8–13. Primer takšnega propagandno »nizkega udarca« iz najnovejše slovenske politične zgodovine je bil plakat Socialdemokratske zveze iz časov iz volitev spomladi 1990, na katerem so bile med fotografije najbolj zloglasnih osebnosti iz svetovne zgodovine komunizma uvrščene tudi tiste iz slovenske preteklosti in tedanjosti, zraven pa napis *KOMUNISTI Želite še 45 let?* (temu komplementaren pa je bil plakat z napisom *SOCIALDEMOKRATI*, fotografijam uglednih socialdemokratov Brandta, Palmeja, Mitterranda idr. pa so bile dodane tiste slovenskih – Pučnika, Bohove, Šinkovca in Magajne – in še en napis *Volite Socialdemokratsko zvezo in Demos!*). Glej Spahić, 2000, 42, 43.
- 5 Te reakcije so lahko zelo različne: od viktimizacije, občutka ogroženosti, negotovosti, sočutja do sovražnosti in triumfalizma.
- 6 *Limiting alternatives*; Yanker, 1972, 20
- 7 Pojavlja se na njenih sicer maloštevilnih plakatih, na domači strani na internetu in na letakih, na katerih je vijolični trikotnih »podaljšan« navzdol v petkotnik.

Da je vizualna govornica plakatov večjih strank klasična oz. monotona, je po svoje razumljivo, saj se obračajo na celotno volilno telo, ne pa na določeno, ciljno.⁸ Prav zato lahko med oblikovno in vsebinsko izstopajoče plakate prištejemo tiste manjših strank, ki se za svoj politični prostor bojujejo na področjih in pri skupinah, ki jih večje zastopajo:

- SNS z evroskepticizmom (plakat, na katerem je njen prvak s piščančkom ob sebi in oskubljeno kuro v iztegnjeni roki pod pretrganim krogom »popolnosti« EU)⁹;
- »mladostno« nekonformnost SMS kaže logotip stranke, njena kratica: dva toga napisana S obdajata bolj sproščen, »grafitovski« M¹⁰;
- DESUS z nenavadno majhno »gasilsko« sliko družinske idile več generacij;
- ali »Nove stranke« (NS) z žensko listo (na plakatu je motiv dela zamišljenega ženskega obraza).¹¹

Podobnost motivov

Ena od značilnosti propagande v politično bolj mirnih obdobjih je, da se motivika in slogani medsebojno ne razlikujejo prav dosti kljub siceršnjim deklariranim razlikam med strankami. To popolnoma drži tudi za letošnjo predvolilno kampanjo na Slovenskem: programska retorika, tudi tista s strankarskih letakov, je pri vseh strankah zelo podobna, prav klišejska, torej takšna, s kakršno se ne da nestrinjati.¹²

Na plakatih prevladujejo naslednji motivi, ki pa niso preveč prepričljivo artikulirani. Prvič – razumljivo – progresizem in prihodništvo. Nit udarnih sloganov na plakatih je gibanje, dinamika, novost, zadržanost naprej: na tistem

8 Obračanje na celotno populacijo (prijem *catch-all*) je sicer značilnost politične propagande v demokratičnih družbah: v totalitarnih so propagandne akcije (in tudi plakate) osredotočali na posamezne ciljne skupine (srednji sloj, mladino, ženske, kmete, delavce, vojaštvo itn.). Glej npr. Clark, 1997, 48, 49.

9 Po mojem ta med vsemi letošnjimi izstopa po neposrečenosti; neslavno prvo mesto pa bo verjetno še dolgo zadržal predvolilni plakat dr. Križmana za volitve za mariborskega župana jeseni 1998, na katerih je odet v oblačila matere Terezije, s pobožnim pogledom in sloganom *Mati Alojzija – Pravična do dobrih, ostrá do slabih*.

10 Provokativen je tudi motiv na letaku s tremi zaljubljenici kot »najboljšem paru«...

11 Upravičeno je pričakovati, da se bodo na prihodnjih volitvah uspešno pojavile tudi druge manjše stranke za tiste skupine, ki ne sodijo v slovenski politični *mainstream*: recimo ženske, pripadniki drugih v Sloveniji živečih južnoslovenskih narodov, spet tudi okoljevarstveniki ali skrajni nacionalisti.

12 Npr. *večja gospodarska rast, uravnotežen razvoj, znanje za prihodnost, nova delovna mesta, zmanjševanje socialnih razlik in višja socialna in zdravstvena varnost, racionaliziranje državne uprave, spopadanje z izzivi globalizacije, regionalizem, naravovarstvo* ipd. S tem v zvezi je pomenljivo, da je v predvolilni kampanji prišlo do očitkov o »prepisovanju programov« med najbolj konkurenčnima strankama.

LDS *Slovenija gre naprej!*¹³; na tistem ZSLD *Nova energija*; dvo-pomenski slogan na plakatih SDS pa je *Prihodnost je nad* kratico SDS, kar torej lahko berem skupaj, *Prihodnost je SDS*; SNS zagotavlja, da *Prihodnost dežele je v vaših rokah* (tako na *jumbo* plakatih kot tudi na onih manjših, ki visijo nad pisoarji v lokalih, kinematografih ipd.).¹⁴

Na plakatih naj bi se slika, napis in simbol medsebojno dopolnjevali: eno naj bi pojasnjevalo in podpiralo drugo. Protislovnost obravnavanih plakatov se kaže v tem, da na večini vsebine omenjenih sloganov ne sledijo pripadajočim motivom dinamike oz. vizije: gre torej za nedopustno veliko razliko med napisom in podobo. Najbolj očitno je to na plakatu NS, kjer slogan *Njena vizija* popolnoma zanika zamišljeni, žalostni pogled dekleta. Še najbližje usklajenosti so plakati dveh strank. Tisti LDS z njenim prvakom v prvem planu, *primus inter pares* med bolj ali manj znanimi osebnostmi iz političnega in javnega življenja, ki odločno,

¹³ Naslov propagandne brošurice LDS *10 korakov naprej* je še potrjen na notranji strani platnice z besedami *Prehodni čas je za nami, prihodnji svet pred nami*.

¹⁴ Na letakih NS je tudi slogan *Naprej v prihodnost*; na tistih DS *Sredina za prihodnost*; na letaku SMS *Kmalu se bova morala odločiti o najini prihodnosti*; v sporočilu NSI po elektronski pošti z naslovom »Nova Slovenija za prijatelje« pa je eden izmed pozivov *Izberite pogled naprej*.

čilo¹⁵ hodijo v smeri proti gledalcu (torej preizkušeni motiv dinamike v približevanju). Druga logika je na plakatih sds. Prvič, na tistih s cvetjem, jato ptic in satjem, napovedmi torej – po vrsti – lepših, bolj enotnih in bogatejših časov. In drugič, plakati s črno belo sliko predsednika stranke (in v volilnih enotah posameznih kandidatov), omenjenim sloganom in v zgornjem delu ozadja cvetjem, ki simbolično obeta lepšo in polnejšo prihodnost, tudi preporod.

Medtem ko »cvetje v jeseni« sds namiguje na »razcvet pomladi« na jesenskih volitvah – dodatna dimenzija je tudi dokajšnja opaznost barvnega kontrasta (edinega!) med rumenim cvetjem in modrim ozadjem¹⁶ – pa podobna kompozicija nsi s predsednikom in ženo ter v jesenske barve odetim gozdom v ozadju deluje precej manj prepričljivo. Prvič, gozd nima tako pozitivnih konotacij (te v našem kulturnem okolju variirajo od umirjenosti do zamršenosti, tudi nevarnosti), in drugič, jesenske barve pač ne napovedujejo posebno privlačne prihodnosti.

Drugič, enotnost iz množice. Motiv povezanosti (po logiki iz mnogoterega eno) je očitno v tipično »mostogradnem« sloganu sls+skd *Držimo skupaj!* ali slikah skupin na plakatih lds in desus. Pozornost zbujejo motivi na plakatih sds: izpis kratice stranke iz množice rdečega cvetja (v

15 Poleg predsednika sns je predsednik lds edini, ki je na plakatu slikan z zgornjim delom telesa, ne le v poprsju, kakor da bi hoteli naročniki plakata na ta način zavrniti v predvolilnem času pogoste namige o (prikriivanju) bolezni.

16 Sicer pa je ta kontrast med modro barvo ozadja in sijočimi rumenimi sončnicami od letošnjega poletja tudi na plakatih in letakih ene izmed akcij Nove Ljubljanske banke *Modro varčevanje z mesečnimi plogi*.

našem okolju simbola lepote, popolnosti, ljubezeni), iz satja (simbola blaginje, ploda marljivega dela) in iz jate ptic na nebu (simbola povezanosti, enotnosti v svobodi). Navsezadnje se na Slovenijo kot celoto sklicujejo tudi ime *Koalicija Slovenija* sds in nsi ter imeni strank *Nova Slovenija* in *Naprej Slovenija*.¹⁷

In tretjič, kar je po moje presenetljivo, na plakatih ne najdemo niti tradicionalnih motivov podeželske idile, pogoste na dosedanjih predvolilnih plakatih (upodobljena pa je npr. v predvolilnih televizijskih spotih) niti folklorizma, h katerima se drugače nagibajo nekatere večje slovenske stranke. Prav tako ni nostalgičnega oziranja v preteklost, poudarjanja družinskosti (le na plakatu nsi sta predsednik in njegova žena, na tistem desus pa nekakšno družinsko srečanje), pa tudi ne verskih simbolov, sloganov¹⁸ in objektov¹⁹, dasiravno se kar tri stranke v svojem imenu sklicujejo na krščanstvo in sta dva izmed njihovih voditeljev v tednih pred volitvami v Vatikanu obiskala papeža.

Prevladujočo neizrazitost vizualne govornice dopolnjujejo tudi slogani, ki so tako klišejski, da bi jih lahko mirno pripisali kateri koli stranki v katerem koli času in navsezadnje tudi v katerem koli okolju (le imena bi zamenjali!): npr. sls+skd *Za Slovenijo s ponosom*, lds *Slovenija gre naprej!*, sds *Čas je za Slovenijo*, zlsd *Volite modro!*, desus *Volite zase! Volite DeSUS!* in tista nsi *Beseda velja!* Vsi ti merijo na nezadostnost sedanjega stanja v Sloveniji oz. doseданje oblasti; po vrsti, v kateri *ni ponosa*, ki *da stoji na mestu*, v kateri *ni časa za Slovenijo*, ki ni bila *modro izvoljena*, katera *ni zate* oz. v kateri *beseda ne velja*.

Pomanjkanje prepoznavnih političnih simbolov

Simbol nastane takrat, ko se kakšni motivi v neki skupini dodobra uveljavijo, »udomačijo«. Ena temeljnih značilnosti sodobnih slovenskih političnih strank je, da jim manjka prav to. Simboli, imažerija, pesmi, prepoznavne barve in tudi politične osebnosti iz preteklosti so povečini na preveč slabem glasu, da bi se današnje stranke lahko nanje

17 Za razliko od nekaterih drugih strank, ki imajo v svojem imenu le pridevnik *Slovenski*, *Slovenska* (npr. sls+skd, sns) oz. samostalnika v rodilniku, torej *Slovenije* (npr. sds, lds, sms, desus). Sicer pa je prevzemanje imena vse države v imenu stranke ali skupine v imenovalniku pogosto tudi drugje: npr. »Naš dom Rusija« ali »Naprej Italija!«.

18 Kot npr. *Bogu otroci, domovini sinovi, nikomur hlapci* skd iz leta 1990.

19 Primer so plakati skd in tudi sls iz leta 1992 (glej npr. Spahič, 2000, 82, 84).

sklicevale.²⁰ V zadnjih enajstih letih je sicer bilo nekaj poskusov oblikovanja političnih simbolov, a se povečini niso obdržali (tudi zaradi izginitev nekaterih strank).²¹ Celo slovenska zastava oz. njena barvna kombinacija se na letošnjih plakatih nikjer ne pojavlja, izvzemši logotip SLS+SKD, pa še tam nepopolno, brez grba v zgornjem levem kotu.

Nekateri simboli pa so ostali, npr. rdeča vrtnica SDS, ki asociira tako na *pomladnost* kot *socialdemokratskost* te stranke (tega simbola na letošnjih plakatih ni, na letakih nekaterih kandidatov pa je). Lipov list kot eden redkih ideološko nekompromitiranih simbolov slovenstva²² je v logotipu DESUS, na vrhu kompozicije v logotipu ZLSD (rdeče srce, rumena zvezda in lipov list drug na drugem) in v najbolj zapleteno sestavljenem logotipu, namreč tistem SNS. V Kozlerjevem *Zemljovidu slovenske dežele in pokrajin* iz 1853 je vrisano sedanje slovensko državno ozemlje, na njem so grbi posameznih pokrajin, čez vse pa sega zelen lipov list. V logotipih ZLSD in SNS je lipov list na vrhu neke kompozicije, ki jo tako integrira in hkrati poskuša dokazati, da slovenstvo sega preko vseh drugih delitev, političnih ali teritorialnih.

Personaliziranje strank

Na plakatih v predvolilnih kampanjah se na splošno najpogosteje pojavljajo portreti.²³ »Osebnostna« identiteta strank zaznamuje tudi letošnje predvolilne plakate: na njih prevladujejo predvsem strankarski prvaki (ZLSD, SDS, SNS), lahko tudi skupaj z najožjimi sodelavci (LDS, SLS+SKD). To je kombinacija treh preverjenih tehnik propagandne manipulacije, ki jih Yanker poimenuje »graditev imidža«, »sklicevanje na avtoriteto« in »sladkanje«.²⁴ Usmerjeni so, prvič, bolj k ustvarjanju in uveljavljanju svojega pozitivnega vtisa kot ukvarjanju s konkurenco; in drugič, gradijo osebno prepoznavnost, samozavest in šele prek njiu tudi strankarsko²⁵. Na letošnjih plakatih se je sicer široka

20 Zaradi tega se simbolika slovenske državnosti zateka v bolj »nevtralna« področja: v kulturno zgodovino (npr. motivi na slovenskih bankovcih) in k naravnim in geografskim znamenitostim (lipa, Triglav, morje, tudi »kokošji« obris države).

21 Npr. zelena pikapolonica, karantanski panter, čebela, galeb, žitno klasje, regratova lučka, rdeči nagelj, knežji kamen ipd.

22 Kot simbol slovenstva se reaktualizira s turistično akcijo *Moja dežela* leta 1983 (glej mdr. Požar, 2000, 45-47).

23 *Portraiture*; Yanker, 1972, 60-62

24 *Image-making, appeal to authority* ter *sugar-coating*; Yanker, 1972, 19

25 Bolj so torej namenjeni oglaševanju imidža (*image-advertising*) kot pa političnega programa (*issue-advertising*).

možnost figurativnega upodabljanja²⁶ skrčila na fotografije voditeljev strank²⁷: na njih torej ni anonimnežev, izvzemši plakata DESUS in NS.

V kompoziciji plakata so lahko hierarhično postavljeni motivi ali osebnosti²⁸: na letošnjih plakatih vidimo izključno druge. To je očitno na tistih s predsednikoma LDS in NSi. Njuno središčnost ustvarjata predvsem pogleda dveh žensk, ki občudujejo strmita vanju: v prvega znana igralka, v drugega žena. Nasploh žensk kot političnih protagonistk na letošnjih vseslovenskih plakatih – kot tudi v najožjih vrhovih strank – ni. Kjer so, so njihove podobe pasivizirane: ali kot »občudovalke« na dveh pravkar omenjenih plakatih, torej ob voditeljih strank, kot popolna anonimka na plakatu NS ali v »varnem družinskem okolju« na plakatu DESUS.

Upodobljenci na plakatih so povečini oblečeni klasično, torej z obvezno (belo) srajco in kravato (ne pa vedno s suknjičem): bolj sproščen, športen videz imajo le na plaka-

26 Druga skrajnost je abstraktno, nefigurativno upodabljanje, npr. sds s cvetjem, jato in satjem, zLSD z minusom/plusom, sms z modro-belo kombinacijo in ds.

27 Zanimivo, med njimi ni *outsiderjev* oz. *jokerjev*, ki bi jih stranke pred kratkim rekrutirale in bi se na tokratnih volitvah prvič pojavili in poželi prednosti svoje npr. mladosti, neobremenjenosti s preteklostjo, dosedanjega neangažmaja, torej »ljudskosti«, ipd. Na letošnjih plakatih tako srečamo same stare obraze.

28 V smislu blizu/daleč, sredina/obrobje, velikost/majhnost, izrazitost/neizrazitost ipd.

tih LDS in SDS z njunima predsednikoma in na tistem desus. Na njihovih obrazih prevladujejo (standardno) zadržani nasmeški. Voditelja že po predvolilnih anketah in volilnih rezultatih dveh najmočnejših strank se na plakatih celo podobno držita, namreč s prsti leve roke na bradi; prav enako pa tudi eden izmed prvakov SLS+SKD.

RAZCEPLJENOSTI POLITIČNEGA PROSTORA NI VIDETI V PROPAGANDNIH VSEBINAH

Kljub vsemu navedenemu empirični podatki kažejo, da je imel plakat v letošnji kampanji pomembno vlogo.²⁹ Pričakovati bi bilo, da bi se – zato, ker se slovenski politični prostor predstavlja kot neodpravljlivo razcepljen na t. i. *le-vico/desnico, sile kontinuitete/resnične demokrate oz. neprebar-vane oz. slovensko pomlad, črne/rdeče* in podobne ideološke kategorije in zato ker politiki javnost prepričujejo o tej usodni različnosti – to poznalo tudi v propagandnih vsebinah. Iz slikopisja teh plakatov in sloganov lahko sklepam drugače: da so namreč razlike dejansko manjše. Med njimi je več podobnosti kakor razlik: večinoma so si med seboj tako podobni, da se pravzaprav ne bi niti poznalo, če bi osebe in slogan ene stranke z enega plakata prestavili na drugega. S tem popolnoma nasprotujejo eni glavnih značilnosti dobrega plakata, da ustvarja in profilira razliko s konkurenti. Prav zanimivo: kakor da načrtno ne bi hoteli vplivati na izbiro, kakor da bi bili volivci že vnaprej odločeni in kakor da je tokratna kampanja bolj predvolilna formalnost, nebodigatreba kot pa dejansko nagovarjanje volivcev.

Očitno je omenjena propagandno-politična neizrazitost bistveno vplivala tudi na estetsko plat plakatov. Druga sklepna ugotovitev je, – v celoti gledano – da kažejo na precejšnjo nedomiselnost tako oblikovalcev kot naročnikov: iz zelo širokega spektra možnih oblikovalskih rešitev in prijemov je bil izbor izredno omejen. Enostavnost – temeljna značilnost dobrega plakata, kolikor jo odlikujeta notranja konsistentnost in povednost – deluje na obravnavanih plakatih togo, nedomiselnost, mestoma celo infantilno. Drugače rečeno, sporočila strank na plakatih niso dobro vizualizirana ali sploh niso. Tako ni bil dosežen glavni retorični namen plakata, da namreč volilno promovirani politični cilj privlačno upodobi na razne načine.³⁰ V tem

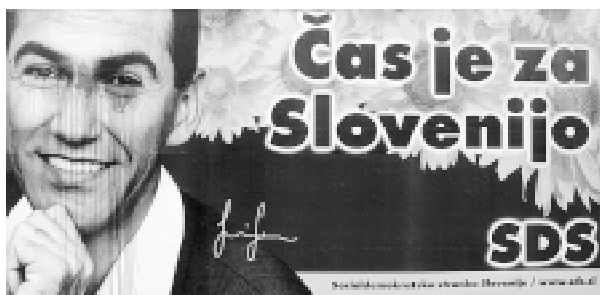
²⁹ Glej grafikon agencije Gral-Iteo v Žlajpah, 2000, 12.

³⁰ Glej tudi Wernick, 1994, 128.

smislu obravnavani politični plakati krepko zaostajajo za mnogimi komercialnimi, tistimi za razne prireditve, razstave ipd. Medtem ko je slovenski plakat v drugi polovici osemdesetih prešel iz kulturnega v politično območje komuniciranja³¹, pa za devetdeseta velja, da kljub obilnemu vlaganju v oglaševanje politični plakati ne dosegajo prepričljive sporočilne, kaj šele likovne ravni.³²

In tretjič, zaradi podobnosti letošnje plakatne govoriče je več povedati o tem, kar ni bilo upodobljeno, kakor o tem, kar je bilo. Na plakatih tako ni niti premislek spodbujajočih alegorij niti metafor, pa tudi ne karikatur, duhovitosti nasploh, ne nadgrajevanja niti parodiranja obstoječih simbolov z novimi, subverzivnimi pomeni, niti inverzij običajnih pomenskih konstelacij³³. Razen ene, skrajno neposrečene, ni fotomontaž. Prav tako ni sloganov z vprašanji (tipa *Ali lahko še zaupate...?* ali *Ste za prihodnost ali...?*), ki bi ravno tako zbudili aktivno pozornost naslovnika. Če je kompozicijska in žanrska pustost na plakatih konkretnih strankarskih kandidatov – slika, simbol in slogan – še dopustna (ne pa tudi nujna!), pa je na vseslovenskih, torej tistih, ki predstavljajo stranko kot celoto po vsej državi, popolnoma neumestna oz. neupravičena.

POSTSCRIPTUM: Mislim, da bi si posebno analitično obravnavno zaslužilo tudi »skrunjenje« teh plakatov, torej dopisovanje/dorisovanje, ironični, sarkastični ali popolnoma poljubni komentarji in dodatki na njih, pa tudi njihovo trganje. Plakat kot enosmerni medij postane s tem interkativen, strankarskemu sporočilu rezervirani prostor pa

31 Bernik, 1989, 44

32 Požar, 2000, 71

33 Primera za to sta uporabi kratic *JJ* na mestu *OF* v uveljavljenem simbolu Osvobodilne fronte iz časov sojenja četverici spomladi 1988 ali *SQ* (*Slovenian Quality*) na panojih med demonstracijami v podporo odstavljenemu ministru Janši.

javen: neznani dopisovalec/dorisovalec kratko malo »vrača udarec« odpošiljatelju sporočila. Gre za posebni vidik političnosti, za svojsko, neobičajno, nekakršno grafitovsko participacijo v političnem diskurzu, za zelo neposreden – spontan ali organiziran – *feedback* na izvorno sporočilo plakata, za njegovo spodkopavanje. Drugače rečeno, dopisovalec/dorisovalec s tem dejanjem stopi v (politično) javnost na svoj, nekonvencionalen način. Takšne dopolnitve so lahko politične – iz razpršilnikov političnih oponentov – ali nepolitične – predvsem razne »frizerske«, »kozmetične«, »ortodontske«, »tetovažne« ali »silikonske« intervencije. V njih se mešajo jedek humor in protipropagandistična jeza, angažiranost in pobalinstvo, parodija in subpolitičnost. Glede na estetsko poraznost, kompozicijsko dolgočasnost, vsebinsko medlost in tekstualno enoličnost letošnjih plakatov – kar klicali so po kakšni dopolnitvi! – so bili ti posegi prava estetska in tudi sporočilna osvežitev.

LITERATURA

Art and Power; zbornik tekstov, (ur.) DAWN A., BENTON, T., ELLIOTT, D., WHITE, I. B.; Hayward Gallery; London, 1995.

BERNIK, S.

Plakat & znak – Vodilni temi slovenskega sodobnega oblikovanja vidnih sporočil; Art Directors Club; Revija Sinteza; Ljubljana, 1989.

CLARK, T.

Art and Propaganda in the Twentieth Century; Abrams Perspectives; New York, 1997.

JOWETT, G. S., O'DONELL, V.

Propaganda and Persuasion; Sage Publications; London, 1992.

POŽAR, C.

Vsi na volitve! Plakat kot politični medij na Slovenskem 1945–1999; Arhitekturni muzej; Ljubljana, 2000.

SPAHIĆ, B.

Politični marketing – besedna in slikovna predvolilna vojna; Časopis za kritiko znanosti; Ljubljana, 2000.

ŽLAJPAH, L.

Koga so najbolj opazili volivci? Delo; Ljubljana; 17. oktober; 2000, str. 12.

WERNICK, A.

Promotional Culture – Advertising, Ideology and Symbolic Expression; Sage Publications; London, 1994.

YANKER, G.

Prop Art; Studio Vista; London, 1972.

Sandra B. Hrvatin
Lenart J. Kučić

VOLILNA KAMPANJA 2000 NA INTERNETU

Temeljno vprašanje, na katero bomo poskušali odgovoriti, je, ali je bila kampanja na spletu pomembni del predvolilne kampanje za državnozborske volitve v Sloveniji (volitve 2000). Kaj naredi spletno kampanjo: medij, vsebina, pomen interneta v zasnovi celotne volilne kampanje ali pa značilni odnos medija in vsebine? Je spletna kampanja isto kot kampanja na spletu? Tu izhajamo iz predpostavke, da kampanja na spletu vključuje komuniciranje političnih predstavnikov in institucij z volivci po računalniški pošti, dostop do podatkov, ki jih volivci potrebujejo pri političnem odločanju, razpravljanje v računalniško posredovanih forumih in tehnike množičnega glasovanja z računalniškimi tehnologijami (Oblak, 2000: 122).

Ko govorimo o političnih kampanjah, moramo najprej ugotoviti, kakšne »odnose« (oblike komuniciranja) imajo politiki/stranke s svojimi volivci oz. katere informacije politiki/stranke ponujajo državljanom. Pri političnih kampanjah na internetu moramo tudi ugotoviti, koliko stranke/politiki upoštevajo mnenja, ki jih sporočajo državljani. Če internet omogoča spreminjanje narave politične komunikacije (iz enosmerne v dvosmerno) in ustvarja kanale, po katerih državljani lahko komunicirajo s strankami/politiki, potem je prav državljanska participacija v politični komunikaciji tisto, kar zaznamuje spletno kampanjo. V tem primeru medmrežje ni »oglasna deska«, na katero stranka postavi na ogled informacije, o katerih meni, da jih državljani potrebujejo. Ta politični paternalizem, ki je značilen za tradicionalne oblike politične komunikacije, izhaja iz domneve, da so državljani samo »sledniki novic«, ki jih ponujajo mediji. Zato se uporaba interneta v javnem komuniciranju največkrat ocenjuje izključno s kategorijo učinkovitosti dosega poslane informacije (politično oglaševanje) in zelo redko v luči razvoja novih in drugačnih oblik državljanske participacije. Internet ni elektronski nadomestek za strankarski bilten, strankarsko brošuro ali propagandno gradivo stranke. Internet naj bi omogočal predvsem nove načine komunikacije in nove oblike demokracije. Diskurzivna demokracija, kot jo imenujeta Nixon in Johansson (1999: 135), je način »razpravljanja med posameznimi državljani, ki bi podpiral bolj konsenzualno obliko odločanja«. In v temelju diskurzivne demokracije ni obveščanja, temveč komuniciranje, izmenjava mnenj in razprava.

Glede na prevladujočo politično komunikacijo, ki poteka po medijih, omogoča komunikacija na internetu strankam tudi večje možnosti nadzora nad pošiljanjem informacij. Odločitev strank za politično komuniciranje na internetu pomeni tudi možnost, da se »zaobidejo« tradiciionalni mediji oz. da se prevzame nadzor nad potekom komunikacije (Nixon, Johansson, 1999: 142).

Volitve 2000 v Sloveniji so pokazale, vsaj glede na uporabo interneta, da večina strankarskih spletnih strani ponuja samo propagandno gradivo, prirejeno za drug medij. Večina strank je spletne strani uporabila za samopredstavljanje (samooглаševanje). Podobno ugotavljajo Vintar in sodelavci (1999: 453–454) za slovenske javne institucije na internetu. Večina jih internet uporablja predvsem za predstavljanje, razglašanje in sporočanje. Vsebina strani je pogosto zastarela, nepopolna, prazna ali ni dostopna. Slovenske javne institucije na internetu državljanom večinoma ponujajo informacije, ki utrjujejo njihovo »pozitivno samopodobo«. Ta samozadostna percepcija političnega komuniciranja na internetu pozablja tisto, kar je za internet bistveno – sprejemanje mnenj in kritičnih pripomb državljanov (Vintar in sodelavci, 1999: 462).

Morda bo volilna kampanja, ki bi bila po konceptu, izvedbi in vsebini blizu »demokraciji-za-vse-na-daljavo« (ekampanja), prinesla prihodnost. Spletni del slovenskih volitev 2000 ni k »spletnemu izražanju« prispeval nič takega (obliko, način, vsebino), česar ne bi mogli pričakovati, če vsaj malo spremljamo vlogo spleta/interneta pri celostnih podobah podjetij ali organizacij, ki se oblikovanja celostne podobe sploh lotevajo (tu govorimo o golem obrtniškem nivoju obravnavanja, vodenja, ponujanja, urejanja in trženja tega komunikacijskega kanala/medija). Tudi analize značilnosti medija ne bomo mešali z analizo uporabe tega medija, ampak se bomo omejili le na drugo. Zato bomo analizirali predvsem prenos, pošiljanje in dostopnost strankarskih vsebin po novem kanalu. Kakšen je pomen tovrstnih internetnih podaljškov volilnih kampanj? Pomen spleta je najbrž odvisen od tega, koliko je možnosti dostopa. V nasprotju z bolj uveljavljenimi oblikami kampanje je to daleč najbolj aktivna oblika sodelovanja v njej. Najprej je potrebno imeti dostop do spleta, nato zavestno poiskati stran politične stranke in se potem lotiti deskanja. Informacija ni oddaljena le za vklop televizijskega sprejemnika, odpiranje poštnega predala, napolnjenega z letaki, ali pogledi na volilne plakate.

Med to volilno kampanjo stranke svojih spletnih strani niso neposredno oglaševale, čeprav so bili naslovi strani napisani na nekaterih plakatih, prav tako ne dogodkov na teh straneh. Spletni imeniki in slovenska spletna izhodišča niso vabili deskarjev, naj si strani ogledajo, prav tako ni nihče uporabljal »spletnih letakov«, ki bi imetnike elektronske pošte opozarjali na to, da so na spletu tudi strankarske strani. To je do uporabnikov interneta prijazno, a vendar lahko pomeni tudi neizrabljeno priložnost.

Pri oceni spletnih strani političnih strank sta Nixon in Johansson upoštevala naslednje kriterije: razumljivost informacij, možnosti javne razprave, dostopnost predstavljениh vsebin v tujih jezikih, publikacije/ mediji in možnost vključevanja v klepetalnice. Njuna analiza je pokazala, da imata od dvanajstih nizozemskih in švedskih strank, ki imajo spletne strani, samo dve možnost vključevanja v klepetalnice (Nixon, Johansson, 1999: 144), kar kaže na nizko stopnjo interaktivnosti strankarskih strani. Trdimo lahko, da razumejo stranke možnosti komuniciranja na medmrežju večinoma v kategorijah tradicionalnih (množičnih, enosmernih) oblik obveščanja in ne kot sredstvo in prostor drugačne komunikacije.

OBLIKA NAD VSEBINO

Omenjeni »goli obrtniški nivo« obravnavanja, vodenja, ponujanja, urejanja in trženja tega novega kanala/medija lahko pripišemo profesionalizaciji interneta/spleta. Profesionalizacija ima lahko v našem primeru pozitiven ali negativen podpomen. Pozitivna posledice so razvidne predvsem, če se omejimo na kriterije izvedbe. Stranke¹ se predstavljajo (izjemi sta SNS in Zeleni Slovenije) na spletnih straneh, ki zadostijo klasičnim kriterijem, na katere se navadno sklicujejo recenzenti spletnih strani v specializirani periodiki. Povedano preprosteje, niso diletantske (izjema je stran SNS): nabori znakov so pravilni (v besedilih so šumniki pravilno prikazani), strani so narejene tako, da je spletna koda združljiva z različnimi spletnimi brskalniki (Netscape Navigator, Internet Explorer, Opera; tudi starejše izvedbe), časi nalaganja spletnih strani niso predolgi in vsebine na straneh niso nedostopne iz povsem tehničnih raz-

1. www.2000.lds.si, www.sds.si, www.sls.si, www.zlsd.si (www.novaenergija.com), www.sns.si, www.desus.si, www.nova.si, www.sms.si, www.zeleni.si Na spletnih straneh Urada za upravne notranje zadeve (www.sigov.si/uunz/stranke/index.html) je seznam v register vpisanih političnih strank.

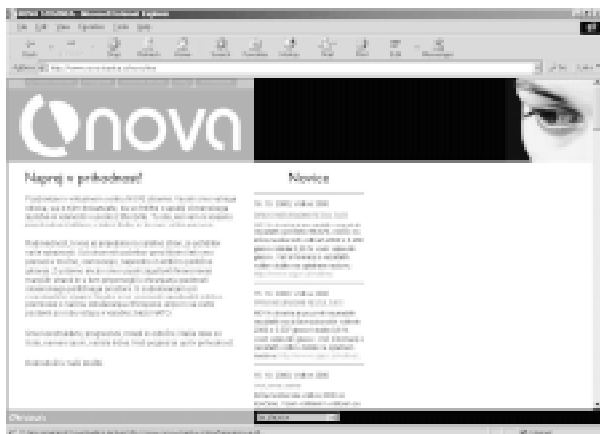
logov (težav s strežniki). Oblika ne zmanjšuje berljivosti, povezave znotraj strani so v glavnem logične. Žal se »profesionalizem« pri »korektnosti« tudi ustavi, to »odsotnost presežkov« pa lahko opišemo kot negativno plat profesionalizacije spleta.

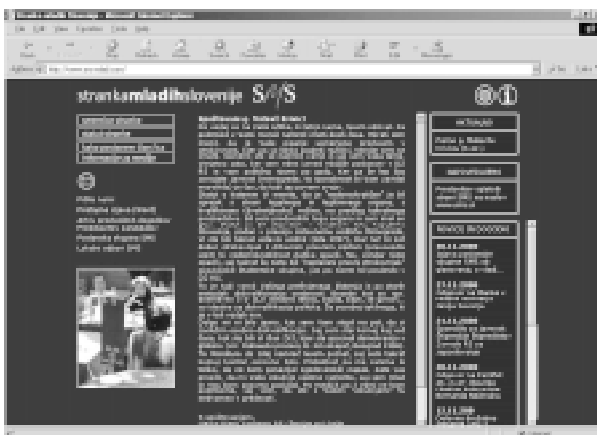
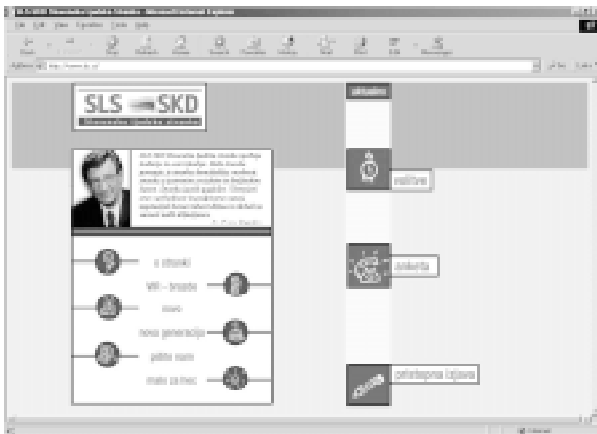
Klasične, v glavnem tudi standardne vsebine, ki smo jih lahko našli na skoraj vseh straneh iz našega vzorca (izjema je stran Zelenih Slovenije), so: uvodna stran in slogani, strankarska osebna izkaznica (program, statut, vodstvo, regionalne liste), kontaktne informacije, informacije o spremembah na straneh, neka oblika sodelovanja obiskovalcev (anketa, mnenja), povezave z drugimi stranmi, namenjene volitvam, osveževanje novic, ki so povezane z dejavnostjo stranke, koledar predvolilnih soočenj in fotogalerija.

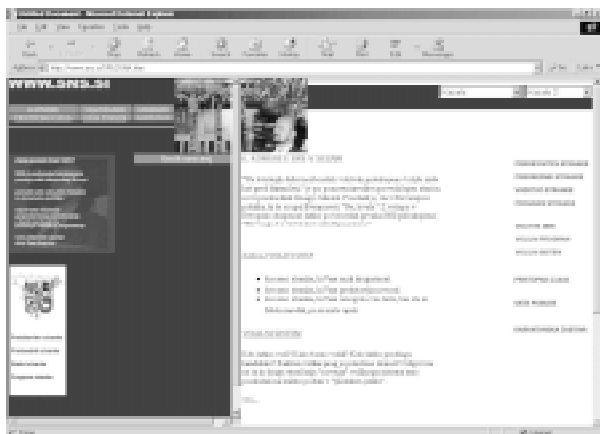
Kaj nam pokaže pregled strankarskih strani v času volitev 2000? Spletna stran LDS je edina ponujala spletni klopnet in igrico, SLS-SKD Ljudska stranka je na podlagi »šale« dneva izvajala anketo, ZLSD je vabila priložnostne obiskovalce k povsem neobveznemu sodelovanju s stranko (prispevanje idej...), SDS je ponujala forum, na katerem je bilo mogoče pustiti svoje mnenje o nekaterih zastavljenih vprašanjih.² LDS, ZLSD, SDS in SLS-SKD Ljudska stranka in DESUS

2. Na spletni konferenci, kot so jo imenovali, ste lahko pustili svoje mnenje na naslednja vprašanja: Kaj bi po vašem mnenju Bajukova vlada še morala storiti do konca mandata?, Kaj menite o podpori poslanske skupine SLS+SKD Slovenska Ljudska stranka pod vodstvom dr. Franca Zagožna ustavnim spremembam, s katerimi so v Slovensko ustavo zapisali proporcionalni volilni sistem, ne glede na referendumski izid in odločbo ustavnega sodišča, ki sta v prid dvokrožnemu volilnemu sistemu?, Ali podpirate predlog vlade RS o zmanjšanju števila ministrskih resorjev?, Ali se strinjate z objavo imen vseh, ki niso plačali davčnih obveznosti? in Kaj menite o tem, da sta Milan Kučan in Jorg Haider izpostavila avnojske sklepe kot politično vprašanje?

so omogočale ogled svojih promocijskih vsebin (videospoti, radijski oglasi, plakati in himna³), strani LDS, ZLSD in NOVE so redno osveževali tudi z drugimi temami, ne le z novicami, ozko povezanimi s predvolilnim delovanjem stranke, stran SLS-SKD pa je ponujala tudi povezave z večino evropskih krščanskodemokratskih strank.

Vsebine, ki smo jih opisali kot »klasične«, ne pridobivajo novih razsežnosti, kadar so pretvorjene in sporočene v elektronski obliki. Prednost sporočanja teh vsebin je njihova dostopnost, manj pomembno pa je to, komu so sploh namenjene. Strankarski programi, čeprav objavljeni na spletu in s tem dostopni vsakomur, niso najbolj učinkoviti način pridobivanja novih članov, utegnejo pa biti koristni novinarjem in tistim redkim (volivcem?), ki se povsem »nespletno«, lotijo branja dolgih besedil na zaslonu. Večina vsebin dokazuje, da je postala spletna stran predvsem dopolnilo strankine vizitke, nekakšen podaljšek vnosa v register strank ali vrstice v telefonskem imeniku. Spletna stran kot formalna nujnost, saj je večina strank v svojem volilnem programu omenjala pomen interneta za prihodnost. Vsekakor pa je očitno pomanjkanje vsakršne spletne strategije. »Profesionalni« oblikovalci strani so imeli tako le eno »obratniško« nalogo: prenesti zbrano vsebino v elektronsko obliko.

Stran LDS tako premore največ interaktivnosti, informativnosti, ažurnosti, stran NOVE pa nekoliko izstopa po načinu oblikovanja, ki se po svoji grafični podobi in uporabi dinamičnih oblikovnih sredstev že bolj približa oblikovanju »za splet«. Na ravni klasične vsebine je stran SNS pomanjkljiva v vseh ozirih (nepreglednost, tehnična površnost, oblikovanje) podobno stran Zelenih Slovenije (vsebinska revščina).

Strani SLS-SKD in SDS so za našo analizo pomembne zaradi »anket«, ki so jih prav za splet pripravljali in objavljali v volilnem času. Ankete na strani SLS-SKD kažejo pričakovano favoriziranje lastne stranke in zelo negativno usmerjenost do SDS. Ankete na strani SDS kažejo pričakovani odklonilni odnos do LDS in nepričakovano precejšnjo naklonjenost ZLSD, vprašanja v anketah pa odkrito napeljujejo na zaželene odgovore.

3. Na strani SDS lahko poslušamo himno stranke: Prisluhni ki prisegaš na resnico/ ki srce ti bije za pravico/ prisluhni, ki vodi te poštenje / nas zanima tvoje mnenje/ tvoj ponos tvoja je prostost/ tvoje znanje tvoj je most/ le zakaj bil srečen ne bi/ tvoja moč izvira v tebi./ Prijatelji smo in držimo skupaj / kar te tare nam zaupaj/ če po krivici znašel si se v krizi/ družno bomo udarili po mizi.

Iz izidov anket je mogoče sklepati, da se na spletnih straneh aktivno obnašajo (npr. glasujejo) predvsem simpatizerji strank. Glede na razmeroma malo število glasovanj bi lahko, denimo, organizirani »napad« spletno aktivnih zagovornikov nasprotne politične stranke povsem spremenil izide teh »anket«. Zato je očitno, da pri nas še ni »spletnih volivcev«, da je splet celo za negativno propagando le zanemarljivo pomemben, zaradi česar ni nikakršnih spletnih »diverzij«, da ostajajo glasovanja na teh »anketah« ali pisanje mnenj v forume le dejanja redkih spletnih obiskovalcev. Poglejmo nekaj primerov.

»KAKO BI GLASOVALE PLAVOLASKE?«

Na spletni strani SLS-SKD se je bilo mogoče odzvati na objavljeno šalo (»šaljivo« anketo, »anketo za šaljivce«?) in glasovati. Če je za današnje kampanje večine političnih strank značilna tabloidizacija in personalizacija politike, politikov in političnega (Hall Jamieson, 2000), potem SLS-SKD vnaša še eno razsežnost trivializacije političnega diskurza – politiko šale.

Nekdo je imel inteligenčni količnik 173. Ne boste verjeli, a bil je nesrečen. Prehitro je namreč razmišljal, pogovarjal se je lahko le z več ljudmi hkrati, služba ga je dolgočasila... Zato je odšel na urad za zbijanje inteligenčnega količnika. Uslužbenec na uradu za zbijanje inteligenčnega količnika ga postavi na napravo in ta pokaže celo 182. Vključi zbijanje in kazalec začne počasi lesti navzdol. To bo pa dolgo trajalo preden pade na normalo, pravi in gre na pivo. Tam se zaklepe ta in ko se vrne kaže le še 20. Oh, oprostite mu reče. Nič oprostite, spustite me z aparata, da grem volit. Katero stranko bo volila oseba, ki ji je preostal le še inteligenčni količnik 20?

Po rezultatih ankete bi po mnenju večine od 435 »šaljivcev«, ki je glasovalo, oseba s inteligenčnim količnikom 20 volila ZLSD, LDS in NSI. Če bi pa glasovale samo plavolaske (glasovalo je 124 »šaljivcev«), bi na prvem mestu izvolile NSI, potem SLS-SKD in na tretjem mestu SDS.

Na Trubarjevi cesti v Ljubljani gospe spodrsne in pade na zadnjo plat. Mimo pride uglajen gospod in ji pomaga vstati. Gospa se mu zahvali in ga vpraša, s čim se mu lahko oddolži. Gospod ji razloži, da je predsednik stranke in bi mu najbolj prav prišel njen glas na volitvah. Gospa mu odvrne: »Saj sem vendar padla na rit, ne pa na glavo!«

Na to šalo se je odzvalo 123 »šaljivcev«. Rezultati glasovanja so bili naslednji: največ glasov je dobil Zmago Jelinčič, potem Janez Janša, sledita mu Andrej Bajuk in Borut Pahor. Zadnja na lestvici sta predsednika LDS in SLS-SKD.

Na spletnih straneh SLS-SKD je potekalo še ena anketa⁴, ki je obiskovalce spraševala o povezanosti posameznih strank s pojmi, kot so varnost, volitve, stabilnost, državotvornost, prihodnost, nestabilnost, nedržavotvornost, lustracija in izredne razmere. Pri pojmi varnost, volitve, stabilnost, državotvornost in prihodnost je na prvem mestu (povprečje 80 odstotkov) stranka SLS-SKD. Na drugem mestu je LDS, razen pri volitvah, kjer so na drugem in tretjem mestu NSI in SDS in šele na četrtem LDS. Pri pojmi nestabilnost, nedržavotvornost in izredne razmere je na prvem mestu SDS (povprečje 60 odstotkov), pri pojmu lustracija pa NSI.

GLASOVANJE NA SPLETU? SDS BI VOLILA ZLSD

Spletna stran SDS je obiskovalcem tudi ponujala možnosti odgovarjanja na anketna vprašanja. Na vprašanje »S čim naj Slovenija v mednarodni skupnosti utemeljuje svojo državnost?«⁵ je 66% vprašanih odgovorilo, da Slovenija utemeljuje svojo državnost na temeljni ustavni listini z dne 25. 6. 1991 in 31,4% na avnojskih sklepih. Na vprašanje »Katero stranko, bi volili, če bi bile volitve jutri?«⁶ je največ dobila ZLSD (33,5%), sledi SDS s 32,2% in Bajukova stranka (kot je navedeno v anketi) 18,9%. Za LDS bi »glasovalo« 12% spletnih glasovalcev. Pri odgovorih na vprašanje »Kateremu politiku najbolj zaupate?«⁷ je prepričljivo na prvem mestu Janez Janša s 41,2% glasov. V isti anketi je Borut Pahor na drugem mestu s 16,8% in Andrej Bajuk na tretjem s 15,3% glasov. Milanu Kučanu zaupa po tej anketi 6,4% glasovalcev, kar je več kot skupno število glasov, oddanih Francu Zagožnu (1,7%), Janezu Podobniku (0,2%), Zmago Jelinčiču (1,2%) in Francetu Arharju (1,3%).

IGRICA LDS

Igrica »Vsak glas šteje«, ki jo je še vedno mogoče igrati na spletni strani LDS, poteka takole: spletni obiskovalec pomaga Tomažu in Mileni v eni minuti prepričati čim več volivcev,

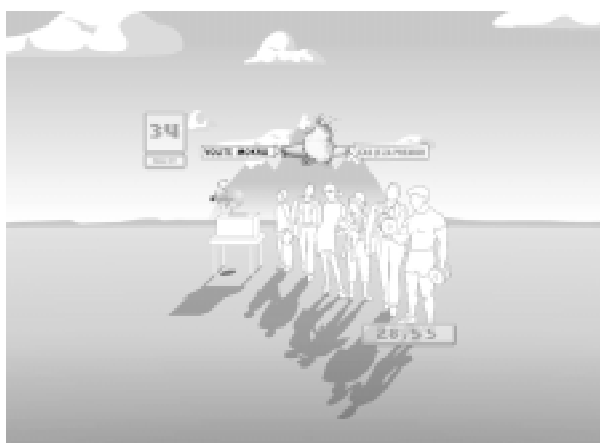
4. Anketa je bila končana 19.9.2000 in v njej je sodelovalo 350 udeležencev (vir podatka o številu glasovalcev je spletna stran!).

5. Anketa je potekala 6.9.2000 in vključuje 1132 glasov.

6. Anketa je potekala 1.8.2000 in vključuje 2995 glasov.

7. Anketa je potekala 29.7.2000 in vključuje 1788 glasov.

naj volijo »pravo stvar«. Ko se odloči za svoj lik, ga z miško vodi do mimoidočih sprehajalcev in jim deli letake. Kdo so sprehajalci, ki jim Tomaž in Milena delita plakate stranke? Športnik, elegantno oblečen gospod s torbo, obešeno čez ramo, dekle v poletni obleki, ženska z otrokom v naročju in fant z desko (*skateboardom*) pod pazduho. Na zelenem travniku niso le sprehajalci, ampak tudi »zlobne ovire«, ki jih je treba spretno preskakovati. Ovire na poti do končnega cilja so: kupček gnoja ali sena z vilami, lesen katoliški križ, modro-črna baterija (+/- na plakatih ZLSD) in rdeča vrtnica s štrlečimi trni. Če so se stranke na spletu načeloma izogibale komentiranju delovanja drugih strank potem igrica LDS na agresiven način označi politične nasprotnike.

Tomažu in Mileni vsak uspešno oddan letak nariše nad glavo avreolo iz evropskih zvezdic. Ko je igrice konec, lahko igralec vidi svoj rezultat in si ogleda še »časopisno poročilo« o volilnem uspehu stranke (odvisno od števila razdeljenih letakov) in »katastrofo jedrskih cepelinov«. V katastrofo jedrskih cepelinov nad Triglavom sta vpletena cepelina z napisoma »volite mokro« (parafraza volilnega slogana ZLSD Volite modro) in »čas je za premor« (parafraza volilnega slogana SDS Čas je za spremembe). V časopisnem poročilu o volilnem izidu pa lahko pri rezultatu nič doseženih točk še vedno preberemo novico »LDS obstala pri tretjini glasov«. Drugače povedano, če se »aktivista« stranke pri razdeljevanju letakov ne bi niti potrudila, je, kot namiguje igrica, zmaga v vsakem primeru v njihovih rokah. Vprašanje je le, kako visoka bo. Njihovi zmagi naj bi – v resnici in v igrici – veliko pripomogla tudi pasivnost ovir, ki so ovire zgolj zaradi svojega obstoja in ne zaradi svoje morebitne »akcije«.

KLEPET S PREDSEDNIKOM

Med predvolilno kampanjo za državnozbornske volitve leta 2000 se je dr. Janez Drnovšek, predsednik stranke, štirikrat pojavil na strankini klepetalnici. Predsednik stranke, ki je v svojem programu zlasti poudarila pomen novih tehnologij za razvoj družbe in države tudi s ustanavljanjem novega ministrstva za informacijsko družbo,⁸ je med spletnim klepetom odgovoril na večino zastavljenih vprašanj.⁹

<>Koliko časa že uporabljate elektronsko pošto?

<>Kdaj ste prvič ircali?

<Janez D.>Če povem po pravici, odkar nisem več v vladi. Ampak zdaj sam se tako navadil, da bo vlada poslovala kar po e-mailu.

Od 15. 9 do 13. 10 je bil na spletni strani LDS vsak dan pogovor v živo (klepetalnica). V enem mesecu so volivci lahko zastavljali vprašanja 19 strankarskim kandidatom. Predsednik stranke je bil na klepetalnici štirikrat (20 in 27. septembra in 4 in 12. oktobra).

8. > kaj pravzaprav novega in drugega obljublja v svojem programu? a je kakšna reč, ki je prej ni bilo in ste jo nanovo prinesli v program?

<Janez D>informacijsko družbo

<>informacijska družba? ta se je že zdavnaj naredila, in to sama od sebe.

9. izognil se je vprašanju o delu Bajukove vlade:

<>Gospod Drnovšek, kako ste zadovoljni z vlado dr. Bajuka?

<Janez D> no comment.

Med sodelovanjem v teh pogovorih smo ugotovili, da je nekaj obiskovalcev naključnih, nekaj jih zadevo zgolj pasivno spremlja, aktivni udeleženci pa se ponavljajo in se med sabo praviloma (s)poznajo. Med pozitivne plati takega načina komuniciranja lahko štejemo neposrednost, sproščenost, neformalnost, možnost postavljanja dodatnih vprašanj, ki jih lahko zastavi prvotni spraševalec ali kdo od udeležencev spletne debate, debatno naravo, zastavljane vprašanj, ki ni selekcionirano, in razvidnost načina odgovarjanja spraševanca. Med negativne strani pa, da administrator lahko prepreči dostop do klepeta ali iz klepeta »odstrani« motečega spraševalca (potem mu »pomagajo« drugi udeleženci razprave in preprečijo izključitev drugače mislečih), spraševanec lahko vprašanje mirno ignorira (ni »pritiška javnosti«), morebitno nizko raven debate, ki jo povzroča odsotnost bolj kompetentnih spraševalcev, na kar ni lahko »spontano vplivati«, organizirane nastope skupine znancev (ki se več pogovarjajo med sabo), počasno odzivnost spraševanca, kaotičnost pri zastavljanju vprašanj in svobodni izbor, na katera vprašanja bo spraševanec odgovarjal.

Če spletna kampanja temelji predvsem na možnostih neposredne (dvosmerne) komunikacije s stranko/politiki, potem je klepetalnica LDS¹⁰ pokazala nekatere značilnosti tovrstnih razprav. Nekateri udeleženci so predsedniku stranke zastavljali konkretna vprašanja o aktualnih problemih v družbi. Glede na njegove kratke in pogostokrat splošne odgovore, so v razpravi zahtevali še dodatna pojasnila.

<>Ali boste po morebitni volilni zmagi prodali 15% Telekomu strateškemu partnerju še letos?

<Janez D.> Če se bo dalo, v glavnem kmalu.

<>Naš Telekom očitno nujno potrebuje tujega strateškega partnerja, saj dosedanje uprave niso bile sposobne normalno voditi podjetja.

<Janez D.> Ne bi se mogel bolj strinjati.

<>Poznamo sicer vašo teoretično naklonjenost do tujih vlaganj, vendar kaj boste storili konkretnega na tem področju po volitvah?

<Janez D.> Odpravljali bomo razne administrativne ovire.

<>Tudi pri portfeljskih naložbah?

Po drugi strani je predsednik spregledal dejstvo, da lahko v spletni razpravi sodeluje več razpravljavcev hkrati in da to zmanjšuje transfer avtoritete. Klepet na spletu ne omogoča samo množice različnih vprašanj o različnih temah,

10. Razprava je bila 27. 9. 2000.

ampak tudi različne načine naslavljanja politikov. Predsednik stranke, ki se mora o morebitni kandidaturi za predsednika države posvetovati z Arturjem (svojim psom), ne razume, da ta odgovor trivializira tudi njegovo pozicijo izjavljanja. Zato tudi ne zna odgovoriti na tako trivialno vprašanje, kakršno je: V katerem jeziku se z njim pogovarja?

- ◊ Boste 2002 kandidirali za predsednika?
- <Janez D.> Možno, bomo še videli. Z Arturjem se še nisem posvetoval.
- ◊ V katerem jeziku se pa pogovarjata?
- <Janez D.> S kom?
- ◊ Z Arturjem.
- <Janez D.> Aja.
- ◊ Kakšen volilni rezultat pričakujete?
- <Janez D.> Zadovoljen bi bil s 30%, potrebujem pa 51%.
- <Janez D.> Zelo lepo vas pozdravljam. Arturja moram peljati na sprehod. Prepuščam vam Pavlag.
- ◊ Janez, pazi se čefurjev - takole ponoči z Arturjem...
- ◊ Lahko noč Janez in Artur.
- ◊ Še dobro, da nimate malih otrok, ko imate že z Arturjem toliko dela (ha,ha) – Lahko noč.

Ne glede na to, da so imeli udeleženci razprave predsednika stranke »v živo« in bi ga lahko (teoretično) spraševali o vseh (zanje) pomembnih vprašanjih, so se nekateri vseeno odločili spremljati klasično televizijsko soočenje strankarskih kandidatov na televiziji (*»grem gledat POP«, »jst, grem. čas je za šou na tvs1. lepo se imejte.«*). Namesto neposrednega pogovora so izbrali vodeno televizijsko razpravo, v kateri novinar/ka (*»v njihovem imenu«*) določa dnevni red vprašanj, o katerih naj bi potekala javna razprava.

SKLEP: VOLITVE 2000 - E-VOLITVE?

Predsedniške volitve leta 2000 v ZDA so dolgo časa napovedovali kot internetne volitve, volitve, pri katerih bodo novi mediji popolnoma spremenili tradicionalne načine političnega komuniciranja in političnega predstavljanja. Te »revolucionarne« spremembe v načinu vodenja volilnih kampanj so nekateri primerjali s spremembami, ki so nastale po letu 1960 – po prvih televizijskih soočanjih med Nixonom in Kennedyjem (Weise, 2000: 37). A kakor ugotavlja Elizabeth Weise, je analiza spletnih strani ameriških predsedniških kandidatov pokazala, da so dolgočasne, izjemoma kaj več kakor statične različice brošur, ki so jih kan-

didati pošiljali volivcem po pošti (Weise, 2000: 38). Večji del volilne kampanje pa je še naprej potekal v tradicionalnih medijih – v časopisih, na radiu in televiziji.

Ko se je 8. 11. 1999 Bill Clinton kot prvi predsednik udeležil internetnega klepeta v živo, se kljub napovedim o zgodovinskih spremembah v načinu politične komunikacije ni zgodilo nič bistvenega. Od približno 30.000 uporabnikov, prijavljenih na javno razpravo s predsednikom v živo, je v dveh urah razprave dobilo na zastavljeno vprašanje odgovor le 27 udeležencev. Čeprav je bil predsednik s svojimi svetovalci javno »dostopen« in je obstajala možnost neposrednega pogovora z njim, je imela komunikacija vse značilnosti tradicionalne tiskovne konference: selekcijo sogovornikov, selekcijo vprašanj in selekcijo odgovorov. »Editirana« javnost, ki je dobila dostop do predsednika, je spraševala samo tisto, na kar je predsednik bil pripravljen odgovoriti. V slovenskem primeru so volivci lahko komunicirali s predsednikom stranke skoraj na način neposrednega dostopa. Vseeno pa je večji del razprave potekal mimo politika oz. volivci za predsednika niso imeli vprašanj. Še več, slovenski politiki so vzeli interaktivni medij za sredstvo, v katerem vsak trenutek lahko pretrgajo komunikacijo.

Spletni del kampanje, ki smo jo hoteli opisati, je verjetno le evolucijski korak – tako kot to velja tudi za internet, kakršnega poznamo v tem trenutku. Šele ko bo splet postal glavni kanal za sporočanje večine podatkov, se bodo vsebine prilagodile novemu mediju, že interaktivna televizija bo ena od stopenj tega pojava. Zato je težko govoriti o razvoju spletnih kampanj ali vsaj spletnih delov volilnih kampanj, saj bo internet morda že do naslednjih volitev nekaj povsem drugega, kakor je danes. Če bo novi medij prinesel združitev televizije in spleta, kar nakazujejo trendi, nam o »internetnih kampanjah« ne bo več treba razmišljati – ker drugačnih kampanj skoraj ne bo več. Razen morda starega dobrega plakata.

LITERATURA

HALL, J. K.

Everything You Think You Know About Politics ... And Why You are Wrong, Basic Books, New York, 2000.

NIXON, P., JOHANSSON, H.

Transparency through technology: the internet and political parties, in: HAGUE, B. IN LOADER, B. (ur.), *Digital Democracy: Discourse and Decision Making in the Information Age*, 135-153. Routledge, London, 1999.

OBLAK, T.

Elektronska demokracija in nova prizorišča političnega delovanja, v: *Vregov Zbornik, Javnost / The Public*, 121-133, 2000.

VINTAR, M., DECMAN, M., KUNSTELJ, M.

Telematics in the Service of Democracy: The Slovenian Parliament and Other Slovenian Public Institutions on the Internet, v: *Parliamentary Affairs*, 52(3): 451-464, 1999.

WEISE, E.

Not Yet for the Net, v: *Media Studies Journal*, 14(1): 36-41, 2000.

